

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

**6–11 YAŞ ÇOCUKLARININ ALLAH VE
PEYGAMBERDEN İSTEK VE BEKLENTİLERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Şeyma ŞAFAK

BURSA 2006

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

**6–11 YAŞ ÇOCUKLARININ ALLAH VE
PEYGAMBERDEN İSTEK VE BEKLENTİLERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Şeyma ŞAFAK

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖCAL

BURSA 2006

TC.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı'nda 2004637 numaralı Şeyma ŞAFAK'ın hazırladığı "6-11 Yaş Çocuklarının Allah ve Peygamberden İstek ve Beklentileri" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı / / 2006 günü saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin olduğuna ile karar verilmiştir.

Başkan .....

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üye (Danışman).....

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üye.....

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

6–11 YAŞ ÇOCUKLARININ ALLAH VE PEYGAMBERDEN İSTEK VE BEKLENTİLERİ

Şeyma ŞAFAK

(Yüksek Lisans Tezi)

ÖZET

6–11 yaş, çocukların ilk çocukluktan sıyrılıp ergenliğe doğru adım atmaya çalıştıkları dönüm noktalarındandır. Sözü edilen yaş grubunun ilk basamağı ile son basamağındaki çocuklar arasında temel farklılıklar olmasına rağmen, hemen hepsi için Allah'a ve peygambere yönelik ne gibi istek, beklenti ve ilgi noktalarının belirlenebileceği merak konusudur.

Bu araştırmada ele alınan problemler şunlardır: 6–11 yaş grubu çocuklarının Allah'ı ve peygamberlerini tanıma düzeyleri, bu tanıma düzeyinin ailenin, çocuğun içinde bulunduğu sosyo-ekonomik seviye, anne-baba öğrenimi vb. durumlar ile ilişkisi. Çocukların Allah ve peygamberlerinden istek ve beklentileri.

Araştırmada ilköğretimin ilk kademesinin 1, 2, 3, 4 ve 5. sınıflarında öğrenim gören toplam 383 öğrenciye uygulanan anketin sonuçları değerlendirilmektedir. Verilerin kaydedilmesi ve değerlendirilmesinde SPSS programı kullanılmıştır. Hipotezlerde ki-kare (chi-square) test etme tekniği kullanılmıştır.

Araştırmanın sonucunda kısaca çocukların Allah ve peygamber hakkında olumlu düşüncelere sahip oldukları ancak peygamberleri hakkındaki bilgilerinin bazen çok yüzeysel olduğu bazen de peygamber hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür. Çocukların beklentileri daha çok sevdiklerinin yanında olmak, sağlıklı ve mutlu olmak gibi manevî alanı ilgilendiren konularla ilgilidir. Ekonomik seviye, yaş, anne-babanın eğitim seviyeleri gibi durumlar çocukların istek ve beklentilerini arada büyük farklar oluşacak şekilde etkilememektedir.

Çocuklar bu yaşlarda ailelerinin bir arada, sağlıklı ve mutlu olmasına büyük önem vermektedirler. Peygamberle ilgili beklentileri ise onu görmek ve peygamberin onlara ahiret hayatıyla ilgili bilgi vermesi yönünde olmaktadır.

En son bölümlerde araştırmanın sonuçlarına ve konuyla ilgili önerilere yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Allah, peygamber, dua, beklenti.

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖCAL

Sayfa Sayısı: xiii+114

DEPARTMENT OF STUDY OF RELIGION AND PHILOSOPHY
RELIGIOUS TRAINING SCIENCE SECTION
EXPECTATIONS OF CHILDREN BETWEEN 6–11 YEARS OLD FROM
GOD AND THE PROPHET

Şeyma ŞAFAK
(Master Thesis)

ABSTRACT

Children between 6-11 years old finish their early childhood and step into adolescence. This is wondered what kind of expectations and interest related to God and prophet can be defined for nearly all of them or each of them separately although there are differences between children who are in first and last periods of this age group.

These are the problems dealt with in this paper; To what extend do the children between 6-11 years old know about God and prophet? Is this level affected by the socia-economical situations of the children and their family? Is it related to issues such as educational situations of their family? What do children expect from God and the prophet?

In the paper, the results of the questionnaire applied 383 students who are enrolled in the first cycle of primary education are evaluated. SPSS programme is used in order to record and evaluate data. Also testing technique called “chi-square” for hypothesis.

It is found out that children have positive ideas related to God and the prophet but some of them know the very little about prophet and some others do not know anything about the prophet from the research. Expectations of children are most related to spiritual/moral issue such as being happy, healthy and together with people they like. Such factors as age, economical situation, their families' educational situation do not affect their expectations too much to create great differences between them.

It is important for children at this age group that their families are all together, happy and healthy. Their expectations about the prophet are to see him and get information related to the next world/ hereafter from him.

In the last part, the result of research and suggestions related to the topic are presented.

Key words: God, prophet, prayer, expectation.

Advisor: Mustafa ÖCAL, Assistant Professor   Number of pages: xiii+114

ÖNSÖZ

Zaman içerisindeki pek çok şey gibi insanın, insan grubu içinde de çocukların hızlı bir değişim ya da gelişim içinde olduğu söylenilebilir. Hayatta karşılaşılan, yaşanan, öğrenilen şeyler önem derecesine göre zihinlerde iz bırakır. Kişinin bazen toplum vb. şeylerin etkisiyle de olsa kendince yaptığı önem sıralamasının son basamaklarında yer alan yaşantı çıktıları, yerlerini yeni gelen öğretilere bırakarak zihinden çıkıp giderler.

İlerleyen yaşla beraber 6–11 yaş grubu çocuğunun zihninde dinî inançlarının temelini oluşturan “Allah ve Peygamber” kavramları nasıl bir yer ediniyorlar? Yerlerini başka kavramlara bırakıyorlar mı? Bu sorular bireyin hayatının uzun bir bölümünün incelenmesiyle netlik kazanabilecek niteliktedir. Ancak en azından “söz konusu edilen yaş grubundaki çocukların durumları neyi göstermektedir?” sorusuna verilebilecek bazı cevaplar bu tür araştırmaların sonuca ulaşmasında yardımcı olabilecek adımlar niteliği taşımaktadır.

Kişilerin bir şeylerden veya bir yerlerden beklentileri ya da istekleri, beklenti ve isteklerini ilettikleri kaynağın gözlerindeki gücünü ya da önemini gösterir. Araştırmaya konu olan “6–11 Yaş Çocuklarının Allah’tan ve Peygamberden İstek ve Beklentileri” aynı zamanda çocukların Allah’a ve Peygamber’e yakınlık düzeylerini belirlemede de yardımcı olacaktır. Yine beklenti ya da istekler çocukların en çok nelere ihtiyaç duyduklarını ya da nelerin eksikliğini hissettiklerini gösteren önemli faktörlerdendir.

Çalışma “Giriş” ve “Sonuç” dışında 2 ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş’te, araştırmanın problemi, amacı, hipotezleri, evren ve örnekleme ile yöntemi hakkında bilgi verilmektedir.

Birinci Bölüm’de çocuğun gelişim basamaklarından bahsedilip bu konuda genel bir fikir verildikten sonra özel olarak 6–11 yaş grubundaki çocukların özellikleri ele alınıp incelenmiştir. Ardından “Çocuk ve Din”, “Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişimine Etki Eden Faktörler”, “Çocuklarda Allah/Tanrı Tasavvurları”, “Çocuk ve Dua”, “Çocuk ve Peygamber” başlıkları açılarak çocuğun her başlıkta ikinci sırada verilen kavramlarla ilişkilerinin nasıl olduğu yönündeki teorik bilgilere yer verilmiştir. “Çocuk ve Peygamber” başlığında çocukların kendi kalemlerinden çıkan cümleler de ele alınarak bunlar üzerinden bir yoruma gidilmeye çalışılmıştır.

İkinci Bölüm'de, ilköğretim okulu öğrencilerine konu ile ilgili uygulanan ankete ve sonuçlarına yer verilmiştir. Betimsel istatistikler, araştırma bulguları ve bunlarla ilgili tablolar da bu bölümde yer alan öğelerdendir. Okul, cinsiyet, sınıf, annenin, babanın öğrenim durumu ve meslekleri, ailenin aylık geliri gibi bağımsız değişkenler ve diğer değişkenler, ortaya konulan hipotezleri de sınamak amacıyla değerlendirilmiş, elde edilen veriler tablolar halinde sunulmuştur.

Sonuç kısmında ise, hipotezlerin ve elde edilen bulguların değerlendirilmesi yapılmıştır. Öneriler kısmı da bu bölümleri takip etmiştir. Ekler ve kaynaklar bölümleriyle çalışma noktalanmıştır.

Tez çalışmasının oluşumunda desteğini esirgemeyen danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Mustafa Öcal, değerli hocalarım Sayın Prof. Dr. Hayati Hökelekli, Prof. Dr. Mehmet Emin Ay, Yrd. Doç. Dr. Turgay Gündüz'e, tez çalışması sırasında gerekli zaman esnekliğini sağlayan değerli okul müdürüm Sayın Şerafettin Kazaklı'ya, teknik konulardaki bilgilerinden ve malzemelerinden yararlandığım Kalamış İlköğretim Okulu'nun değerli öğretmenlerinden Sayın Nimet Karaduman'a, araştırma ile ilgili anket uygulamalarının yapılmasında yardımcı olan ilgili okul yöneticilerine, öğretmenlerine, öğrencilerine, araştırmanın "Peygamber ve Çocuk" bölümü ile ilgili verilerinin oluşturulmasında katkıda bulunan Kalamış İlköğretim Okulu'nun 4 ve 5. sınıf öğrencilerine, çalışmanın şekilsel özelliklerinin düzenlenmesinde emeği geçen Hüseyin Karabey'e, araştırma boyunca manevi yardım ve destekte bulunan değerli büyüğüm Yusuf Demiröz'e, değerli arkadaşlarım Hatice Eşer, Aylin Cebeci, Oya Şimşek, Kerime Şeref, Zahide Bildirici ve tez çalışmasının bütün aşamalarında yanımda olan ve katkılarını esirgemeyen sevgili annem, babam ve kardeşime teşekkürlerimi sunuyorum.

Bursa - 2006

Şeyma ŞAFAK

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
TABLolar LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	2
II. ARAŞTIRMANIN AMACI	2
III. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ	3
IV. YÖNTEM	3
A. Örneklem ve Araştırmanın Sınırları	4
B. Anket Sorularının Hazırlanışı ve Ön Araştırma	5
C. Uygulama	6
D. Değerlendirilme	6
BİRİNCİ BÖLÜM 6–11 YAŞ ÇOCUKLARINDA DİN, ALLAH VE PEYGAMBER KAVRAMLARI	7
I. ÇOCUKLARDA GELİŞİM BASAMAKLARI	8
II. ÇOCUKLUK DÖNEMİNE GENEL BAKIŞ	10
A. 0–6 Yaş Dönemi Çocuklarının Genel Özellikleri	10
B. 6–11 Yaş Dönemi Çocuklarının Genel Özellikleri	12
III. ÇOCUK VE DİN	15
A. Dini Duygunun Ortaya Çıkışı ve Gelişimi (0–6 Yaş)	15
B. 6–11 Yaş Dönemi Çocuklarında Dinî Duygu Ve Düşünce Gelişimi	18
IV. DİNİ DUYGU VE DÜŞÜNCENİN GELİŞİMİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER	21

A. Aile	21
B. Okul	26
C. Sosyal Çevre ve Arkadaş Grupları	27
V. ÇOCUKLARDA ALLAH/TANRI TASAVVURLARI	30
A. Gayri Müslim Çocuklarda Tanrı/Allah Tasavvurları	30
B. Müslüman Çocuklarda Allah Tasavvurları	33
C. Çocukların Allah/Tanrı Tasavvurlarına Etki Eden Bazı Kavramlar	35
VI. ÇOCUK VE DUA	40
VII. ÇOCUK VE PEYGAMBER	44
A. Gayri Müslim Çocuklarda Peygamber Düşüncesi	44
B. Müslüman Çocuklarda Peygamber Düşüncesi	45
<i>İKİNCİ BÖLÜM ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ BULGULAR VE YORUMLAR</i>	50
I. ANKETE KATILAN ÖĞRENCİLERLE İLGİLİ BETİMSSEL İSTATİSTİKLER	51
A. Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Okullar	51
B. Öğrencilerin Cinsiyet Bakımından Oranları	51
C. Öğrencilerin Yaşları	52
D. Öğrenim Durumları	52
E. Öğrencilerin Baba ve Annelerinin Meslekleri	53
F. Baba ve Annelerin Öz veya Üvey Olma Durumları	54
G. Baba ve Annelerin Öğrenim Durumları	55
H. Öğrenci Ailelerinin Ekonomik Durumları	56
II. ARAŞTIRMA BULGULARI VE DEĞERLENDİRME	57
A. Çocukların Allah'ı Algılayış Şekilleri	57
1. Çocukların Allah'ın "nerede?" olduğu konusundaki düşünceleri	57
2. Allah'ın "nasıl?" olduğu konusundaki düşünceleri	58
3. Yaş grupları ile Allah'ın nerede olduğuna dair düşünceler arasındaki ilişki	58
4. Allah'ın çocuklara karşı davranışı konusundaki düşünceler	59
5. Çocukların Allah'ı sevme durumları	60
B. Çocukların Allah'tan Beklentileri	60
1. Çocukların Allah'a dua etme durumları	61
2. Dua ettikleri zaman dilimleri	61
3. Yaş grupları ile dua etme zamanları arasındaki ilişki	62
4. Dua etmeyi öğrendikleri kişi ve kesimler	63
5. Babanın öğrenim durumu ile çocukların dua etmeyi öğrendikleri kaynaklar arasındaki ilişki	64
6. Dualarını Allah'ın duyduğuna inanma	65
7. Çocukların Allah'tan istekleri	65
8. Öğrenci ailelerinin ekonomik durumları ile Allah'tan istekleri arasındaki ilişki	66
9. Öğrencilerin en çok dua ettikleri durumlar	67
10. Öğrencilerin "nasıl dua edersin?" sorusunu algılayış biçimleri	68
11. Öğrencilerinin yaşlarının dua etme şekillerine etkisi	69

12. Öğrencilerinin dualarıyla ilgili özel bir şeyler yapma durumları _____	70
14. Öğrencilere göre Allah'ın kimlerin isteklerini daha çabuk yerine getirdiği _____	71
15. İsteklerinin gerçekleşmesi için özel bir şeyler yapan öğrencilerin kimin isteklerinin daha çok gerçekleşeceğine dair düşünceleri _____	71
16. Çocukların duaları gerçekleşmediğinde yaptıkları şeyler hakkında verdikleri cevaplar _____	72
17. Dualarının gerçekleşmesi için özel şeyler yapan öğrencilerin dualarının gerçekleşmediği durumlardaki düşünceleri _____	73
18. Çocukların Allah'tan istedikleri şeyler _____	73
C. Çocukların Peygamber İnançları _____	74
1. Öğrencilerin peygamberin ne olduğu hakkındaki düşünceleri _____	74
2. Sınıfın peygamberin ne olduğu ve ne iş yaptığı hakkında verilen cevaplara etkisi _____	75
3. Peygamberlerinin adını bilme durumları _____	76
4. Peygamberin insanlardan farklı olup olmadığına dair düşünceleri _____	77
5. Peygamberlerini ne kadar sevdikleri konusunda verdikleri cevaplar _____	77
6. Öğrencilerin sevgi sıralamasında ilk sıraya yerleştirdikleri varlıklar _____	78
7. Çocukların peygamberlerin dilekleri gerçekleştirebileceğine dair düşünceleri _____	78
D. Çocukların Peygamberlerinden Beklentileri _____	79
1. Çocukların peygamberleriyle konuşmak istedikleri başlıca konular _____	79
2. Yaşlara göre çocukların peygamberleriyle konuşmak istedikleri konular _____	80
3. Peygamberin ne demek olduğu hakkında cevap vermeyen öğrencilerin peygamberleriyle konuşmak istedikleri konular _____	81
III. ÇOCUKLARIN DİLİNDEN _____	82
A. En Çok Nasıl Dua Edersiniz? _____	82
B. Çocuklar Allah'dan Ne İstiyorlar Ya Da O'na Ne Söylemek İstiyorlar? _____	82
C. Peygamberlerini Neden Seviyorlar? _____	84
D. En Çok Sevdikleri Varlıkları Sevme Nedenleri. _____	85
E. Peygambere Ne Söylemek Ya Da Sormak İsterdiniz? _____	86
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME _____	89
HİPOTEZLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ _____	94
ÖNERİLER _____	95
KAYNAKLAR _____	99
EKLER _____	104
ÖZGEÇMİŞ _____	114

KISALTMALAR

a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.e.	: adı geçen eser
A.Ü.E.F.	: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi
A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
A.Ü.D.T.C.F.	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Bkz.	: Bakınız
bs.	: baskı
c.	: cilt
C.Ü.İ.F.D.	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
çev.	: çeviren
D.E.Ü.İ.F.D.	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
der.	: derleyen
E.A.Ü.İ.F.D.	: Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
EKEV	: Erzurum Kültür Eğitim ve İlmî Araştırmalar Vakfı
F.Ü.İ.F.D.	: Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
İ.F.A.V.	: İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAM	: İslâmî Araştırmalar Merkezi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
MEG ve SB	: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı
MÜ İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
p.	: page
s.	: sayfa

s.a.v.	: sallallahu aleyhi ve selem
ss.	: sayfadan sayfaya
S.Ü.İ.F.D.	: Selçuk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi
sy.	: sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TV	: Televizyon
ts.	: tarihsiz
U.Ü.İ.F.D.	: Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi
U.Ü.S.B.E.	: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
vb.	: ve benzeri
v.dğr.	: ve diğerleri
Vol.	: Volume
vs.	: vesaire
yay.haz.	: yayıma hazırlayan
yay.y.	: yayımcı yok
y.y.	: yayım yeri yok

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1:	Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Okullara Göre Dağılımları	51
Tablo 2:	Öğrencilerin Cinsiyet Durumlarına Göre Dağılımları	51
Tablo 3:	Öğrencilerin Yaşa Göre Dağılımları	52
Tablo 4:	Öğrencilerin Sınıflara Göre Dağılımları	52
Tablo 5/a:	Öğrencilerin Baba Mesleğine Göre Dağılımları	53
Tablo 5/b:	Öğrencilerin Anne Mesleğine Göre Dağılımları	53
Tablo 6/a:	Babaların Öz/Üvey Oluşlarına Göre Dağılımları	54
Tablo 6/b:	Annelerin Öz/Üvey Oluşlarına Göre Dağılımları	54
Tablo 7/a:	Öğrencilerin Babalarının Öğrenim Durumları	55
Tablo 7/b:	Öğrencilerin Babalarının Öğrenim Durumları	55
Tablo 8:	Ailelerin Aylık Gelir Durumu	56
Tablo 9:	Allah'ın Nerede Olduğuyla İlgili Verdikleri Cevaplar	57
Tablo 10:	Öğrencilerin Allah'ın Nasıl Olduğuyla İlgili Verdikleri Cevaplar	58
Tablo 11:	Allah'ın Nasıl Olduğuyla İlgili Verilen Cevaplarla Yaş Grupları Arasındaki İlişki	58
Tablo 12:	Öğrencilerin Allah'ın Çocuklara Nasıl Davrandığı İle İlgili Düşünceleri	59
Tablo 13:	Öğrencilerin Allah'ı Sevme Durumları	60
Tablo 14:	Öğrencilerin Dua Edip Etmedikleriyle İlgili Cevapları	61
Tablo 15:	Öğrencilerin En Çok Dua Ettikleri Zaman Dilimleri	61
Tablo 16:	Öğrencilerin Yaşlarının Dua Etme Zamanlarına Etkisi	62
Tablo 17:	Öğrencilerin Dua Etmeyi Öğrendikleri Kaynaklar	63
Tablo 18:	Babanın Öğrenim Durumu İle Dua Etmeyi Öğrenme Kaynakları Arasındaki İlişki	64
Tablo 19:	Dua Ettiklerinde Allah'ın Kendilerini Duyduğuna İnanıp İnanmadıkları	65
Tablo 20:	Öğrencilerin Dua Ettiklerinde Allah'dan En Çok İstedikleri Şeyler	65
Tablo 21:	Gelir Seviyesinin Çocukların Allah'dan İsteklerine Etkisi	66
Tablo 22:	Çocukların En Çok Dua Ettikleri Durumlar	67
Tablo 23:	Çocukların Nasıl Dua Ettikleriyle İlgili Verdiği Cevapların Türü	68
Tablo 24:	Çocukların Yaşlarının Nasıl Dua Ettikleriyle İlgili Verdikleri Cevaplara Etkisi	69
Tablo 25:	Öğrencilerin Allah'dan İstedikleri Şeylerin Gerçekleşmesi İçin Özel Bir Şey Yapıp Yapmadıkları	70
Tablo 26:	Öğrencilerin Allah'ın Hangi İnsanların İsteklerini Daha Çok Yerine Getirdiği Hakkındaki Cevapları	71
Tablo 27:	Duaların Gerçekleşmesi İçin Özel Bir Şey Yapmanın Allah'ın En Çok Kimin İsteklerini Yerine Getireceği Hakkında Verilen Cevaplara Etkisi	71
Tablo 28:	Çocukların Dualarının Gerçekleşmediğini Düşündükleri Durumlarda Yaptıkları Şeyler	72

<i>Tablo 29: Çocukların Dualarının Gerçekleşmesi İçin Özel Bir Şey Yapmalarının Dualarının Gerçekleşmediğini Düşündüklerinde Yaptıklarına Etkisi</i>	73
<i>Tablo 30: Çocukların Allah'dan İstedikleri İlk Üç Şeyin Türü</i>	73
<i>Tablo 31: Öğrencilerin Peygamberin Ne Olduğu Ve Ne İş Yaptığı Hakkındaki Cevapları</i>	74
<i>Tablo 32: Çocukların Peygamberin Adı İle İlgili Verdikleri Cevaplar</i>	76
<i>Tablo 33: Öğrencilerin Peygamberin Diğer İnsanlardan Farklı Olup Olmadıklarına Dair Cevapları</i>	77
<i>Tablo 34: Çocukların Peygamberlerini Sevme Durumları</i>	77
<i>Tablo 35: Çocukların En Çok Kimi Sevdikleriyle İlgili Cevapları</i>	78
<i>Tablo 36: Öğrencilerin Peygamberlerin Dilekleri Gerçekleştirip Gerçekleştirmediklerine Dair Cevapları</i>	78
<i>Tablo 37: Öğrencilerin Peygambere Söyleyecekleri Ya Da Peygamberden İsteyecekleri Şeylerin Türü</i>	79
<i>Tablo 38: Çocukların Yaşlarının Peygambere Söyleyecekleri Ya Da Peygamberden İsteyecekleri Şeylerin Türüne Etkisi</i>	80
<i>Tablo 39: Peygamberin Ne Olduğu/Ne İş Yaptığına Dair Cevap Vermemenin Öğrencilerin Peygamberden İstek Ya Da Beklentileri Hakkında Verdikleri Cevaplara Etkisi</i>	81

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Çocuklar çok seri bir şekilde ilerleyen gelişim süreçlerini takip ederek belirli noktalara ulaşırlar. Genel bir ifadeyle 6–11 yaş döneminde yer alan çocuklar ilk çocuklukla ergenlik arasında bir yerde hayatlarını inşa etmek için gereken tuğlaları biriktirmeye çalışırlar. Bu sırada da hayatla ilgili pek çok yeni ve farklı şey öğrenebilirler.

Hayatla ilgili ya da hayatta öğrendikleri şeylerin kaynaklarının neler olduğu bu çalışmanın doğrudan kapsamına girmemektedir. Ancak çocuğun ve başka bir ifadeyle bireyin kapsama alanına girebileceği ya da girdirebileceği bir konu olarak din ve onun bünyesinde barındırdığı Allah ve peygamber kavramları bu çalışmayla ilgili olabilecek niteliktedir.

Çocukların içinde buldukları çevrelere göre farklı şekillerde ya da boyutlarda karşılaştıkları bu kavramlarla ilgili neler hissettiklerini bilebilmek onların dünyalarını anlayabilmek açısından önem taşır. Bu konuda yapılmış araştırma ne kadar fazla ise, araştırmalarla ne kadar fazla çocuğa ulaşılabilirse amaçlanan hedef ile ilgili o derecede ilerleme kaydedilmiş olacaktır.

6–11 yaş grubu -Türkiye’de yaşayan- çocukların Allah’ı ve peygamberlerini tanıma düzeyleri hakkında belirli birkaç araştırmanın dışında yeterli çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle anne-babalarla eğitimciler bu yaş dönemi çocuklarının özellikle dinî eğitimlerinde birtakım güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Çocuklar kendilerini yaratan “Yüce Varlığa” inanıp kabul etmekle birlikte O’ndan ve peygamberlerinden neleri, nasıl isteyecekleri konusunda ebeveynlerine sorular yöneltmekte, ebeveynler ise bu sorulara çoğunlukla doğru/uygun cevap verememekte ve sıkıntıya düşmektedirler. Bu durum çözümlenmesi ve çocuk eğitimcilerine yol gösterme ve yardımcı olma bakımından araştırılıp incelenmesi ve çözüm yolları üretilmesi gereken bir sorun/problem olarak ortada durmaktadır.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmada 6–11 yaş grubu çocuklarının Allah’ı ve peygamberlerini tanıma düzeylerini, bu tanıma düzeylerinin ailenin ve çocuğun içinde bulunduğu sosyo-

ekonomik seviye, anne-baba öğrenimi vb. durumlar ile ilişkisini, çocukların Allah ve peygamberlerinden istek ve beklentilerinin neler olduğunu belirleyerek bu yaş grubuna verilecek din eğitiminde aile ve de okul çevresine öneriler sunabilmek amaçlanmıştır.

III. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Aşağıdaki hipotezler sınanmıştır.

1. 6–11 yaş arası çocukların Allah ile ilgili bilgileri edindikleri yer daha çok aile olmaktadır. Ailede de çocukların bu ve bununla ilgili konularda bilgi edinmeleri daha çok anne yoluyla olmaktadır.
2. Çocukların “Allah” kavramıyla ilişkileri büyük bir çoğunlukla olumlu yönde olmakla birlikte gelir seviyesindeki yükselme onların Allah'ı sevme durumlarını ters bir yönde etkilemektedir.
3. Çocukların Allah'dan beklentileri daha çok maddî ağırlıklıdır.
4. Çocuklar Allah'ın kendilerinden ve dualarından haberdar olduğuna inanmaktadırlar.
5. Çocuklar peygamberlerini yeteri kadar tanımamaktadırlar.
6. Çocuklar peygamberlerini fazla tanımasalar da bu kavramla ilişkileri olumlu yöndedir.
7. Çocuklar bu yaşlarda peygamber hakkında fazla bir bilgiye sahip olmadıkları için istekleri daha çok onu tanıma yönünde olmaktadır.

IV. YÖNTEM

Araştırma alanına giren 6–11 yaş grubundaki çocukların Allah'tan ve peygamberden istek ve beklentileri tek başına, yazılı kaynaklardan elde edilecek bilgilerle irdelenemeyecek, bizzat çocukların kendilerinden öğrenilebilecek bir özellik arz etmektedir. Çocuğun daha önceden getirdiği gelişimsel özellikleri ve bu çağda yaşayacağı çok çeşitli ve özellikle dinsel gelişimi ile ilgili süreçler kaynaklardan edinilen bilgilerle sınırları çizilebilecek konulardır. İstek, beklenti gibi konular da daha önce yapılan araştırmalardan elde edilen bilgilerle destelenebilecek nitelikte olmakla beraber doğrudan bireyle ilgili olduğu için daha sağlıklı ve yeni veriler elde edilebilmesi için bireyle birebir temasa geçebilmeyi gerektirir.

Araştırmada kullanılan yöntem deneysel yöntemlerden biri olan anket tekniğidir. Çünkü anket tekniğinde bireyle birebir temasa geçilebilmektedir. Anket formlarındaki özellikle açık uçlu sorular bireylerin bilgi, görüş ve düşüncelerini rahat bir şekilde ifade etmelerine imkân sağlamaktadır. Bu nedenle istenilen bilgilere ulaşılması açısından anket tekniği önem taşır. Bu tekniğin bir avantajı da anket formları üzerinde isim istenmemesidir. Bu da deneklere bir nebze de olsa özgürlük sağlamaktadır. Anketler büyük gruplar üzerinde uygulanabilmektedir. Ortak özelliklere ve anlayış seviyelerine sahip kişiler üzerinde -sayıca fazla da olsalar- aynı anda uygulama imkânı verdiği için pratik bir yöntemdir. Ayrıca ilk gruptakilere göre biraz daha fazla zaman almasına rağmen ortak çok fazla özellikleri olmayan karma gruplar üzerinde uygulanmaları da mülakat gibi kişilerin kendilerinden bilgi almayı gerektiren tekniklere göre daha pratiktir.

A. Örneklem ve Araştırmanın Sınırları

Anket Bursa il merkezinde yer alan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak eğitim ve öğretim yaptıran Samanlı Latif Dörtçelik, Emir Buhari, Kükürtlü Sanayi ve Ticaret İlköğretim Okullarında; Bursa iline bağlı Gemlik ilçesinde yer alan Lale-Kemal Kılıç, Şükrü Şenol, Hamidiye İlköğretim Okullarında; İstanbul ili Kadıköy ilçesinde yer alan Kayışdağı Arif Paşa, Münevver Şefik Fergar ve Kalamış İlköğretim Okullarında uygulanmıştır.

Okulların seçiminde ekonomik seviye dikkate alınmıştır. Yukarıda adı geçen okulların sıralaması üçerli gruplar hâlinde belirtilen her bölge içerisinde düşük-orta-yüksek ekonomik seviyeye göredir.

Bu anket uygulamasında ve dolayısıyla araştırmada sadece ilkokul dönemindeki (ilköğretim 1. kademe) yani 6–11 yaşları arasındaki çocuklar denek olarak kullanılmıştır. Okullar genel sosyo-ekonomik durumlarına göre seçilmiş olmakla birlikte ilköğretimin 1. kademesini oluşturan her sınıf düzeyinden eşit sayılarda ve rasgele seçilmiş öğrenciler ankete katılmışlardır.

Kısaca bu araştırma İstanbul İli Kadıköy İlçesi, Bursa İl merkezi ve Gemlik İlçesinde belirtilen şartlarda seçilmiş 3'er ilköğretim okulunun ilk kademelerinde (6–11

yaşları arasındaki çocuklara) eğitim-öğretim gören 210'u (% 54,8) kız, 173'ü (% 45,2) erkek olmak üzere toplam 383 öğrencinin görüşüyle sınırlıdır.

B. Anket Sorularının Hazırlanışı ve Ön Araştırma

Araştırmada 6–11 yaş grubu çocuklarının görüş ve beklentilerinin tespit edilebilmesi için kullanılan araç olan anket sorularının ilk ve ham şekli araştırmacı tarafından hazırlanmış ve danışman öğretim elemanının görüşüne sunulmuştur. Danışman öğretim elemanı sorular üzerinde gerekli tavsiye ve önerilerini araştırmacıya iletmıştır. Bunun üzerine yeniden düzenlenen anket soru örnekleri tekrar danışman öğretim elemanının görüşlerine sunulmuştur. Bu sefer birlikte tartışılarak anket sorularına üslûp ve şekil bakımından bir biçim kazandırılmış ve deneme mahiyetinde uygulamaya hazır hâle getirilmiştir.

Hazırlanan anket metni Gemlik ilçesinde yer alan Şehit Ethem Yaşar İlköğretim Okulu'nun ilk kademesine devam eden rasgele seçilmiş 60 öğrenciye uygulanmıştır. Bu anketlerin incelenmeleri sonucunda eklenmesi ya da çıkarılması gereken sorular ya da ifadeler olup olmadığına, öğrenciler için soruların nasıl daha açık hâle getirilebileceğine bakılmıştır. Gereken düzenlemeler bunlara göre yapılmış ve ankete son şekli verilmiştir.

Üç ana bölümden oluşan anketin I. Bölümü çocukların kendilerinin ve anne-babalarının tanınmasına yardımcı olabilecek niteliklerdeki sorulardan oluşmaktadır. Örneğin cinsiyet, yaş, sınıf, baba-anne mesleği, öğrenim durumu, gelir seviyesi gibi durumlar öğrenilmeye çalışılmıştır. Bunların çocuğun beklenti ve istek şekillerinin belirlenmesinde nasıl bir yeri olduğu daha sonraki bölümlerle ilişkilendirilerek anlaşılmaya çalışılmıştır.

II. Bölümde açık uçlu ve çoktan seçmeli sorulardan yararlanılarak çocukların yaşlarına göre çok genel olarak Allah ile ilgili algılama şekilleri ve de dua kavramı altında Allah'tan istek ve beklentilerini öğrenmeyi amaçlayan sorular yer almaktadır.

III. Bölümde yine açık uçlu ve çoktan seçmeli sorular bir arada kullanılmıştır. Burada çocukların peygamber kavramından ne anladıklarını ölçmeye yönelik sorularla birlikte peygamberiyle ilgili ne gibi düşünceler taşıdıklarını ölçmeyi hedefleyen sorular vardır.

C. Uygulama

U.Ü.S.B.E. Müdürlüğü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Başkanlığına, Bursa ve İstanbul Valilikleri İl Milli Eğitim Müdürlüklerine, Bursa ve İstanbul İl Valiliklerinin ilgili bölümlerine müracaat edilerek anket için gerekli uygulama izni alınmıştır. Anket uygulaması için gerekli izinler okul müdürlüklerine araştırmacı tarafından ulaştırılmıştır.

Uygulama öğretmenlerin yardımıyla yapılmaya çalışılmıştır. Okul içindeki öğretmenlerin işbirliğine gitme ya da gitmemelerine bağlı olarak anket uygulamalarının zamanları bir hayli değişkenlik göstermiştir. Yine anket uygulanan öğrencilerin anketi cevaplamada gösterdikleri ciddiyyetin sınıf öğretmenleriyle önemli derecede ilişkili olduğu gözlenmiştir. Anket izinlerinin alınış tarihlerinin okulların eğitim-öğretim dönemlerinin sonlarına denk gelmiş olması ve de uygulama bölgelerinin birbirinden mesafe olarak da uzak olmaları gibi sebeplerle anket uygulamaları biraz zaman almıştır.

D. Değerlendirilme

Doldurulmuş olan 383 anket formu SPSS 13,0 programıyla verilerin bilgisayara girilmesiyle değerlendirilmiştir. Kullanılan test süreçlerinde marjinal anlamlılık düzeyi olarak $P < 0,05$ kabul edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
6-11 YAŞ ÇOCUKLARINDA DİN, ALLAH
VE PEYGAMBER KAVRAMLARI

I. ÇOCUKLARDA GELİŞİM BASAMAKLARI

İnsan gibi olağanüstü bir canlının yetişmesi yoğun emek harcamayı gerektirir. İnsan hayatı çeşitli sebeplerle birbirlerinden ayrılmış ama birbirine sıkıca bağlı zincirlerden oluşur. Bu zincirlerden her biri insanın çeşitli yönlerden gelişim basamaklarını gösterir. Havinghurst da gelişim dönemleri açısından hayatı altı aşamaya ayırmaktadır¹:

1. Bebeklik ve ilk çocukluk: 0–6 yaşlar arası
2. İkinci çocukluk: 6–12 yaşlar arası
3. Erinlik ve ergenlik dönemi: 12–18
4. Yetişkinlik: 18–35
5. Orta yaşlılık: 35–60
6. Yaşlılık

Psikanalizci bir psikolog olan Erikson'a göre de normal bir gelişimin sekiz evresi vardır²:

<u>Bunalım</u>	<u>Dönem</u>
1. Güvene karşı güvensizlik	Bebeklik
2. Özerkliğe karşı utanç ve kuşku	Küçük çocukluk
3. Girişkenliğe karşı suçluluk	İlk çocukluk
4. Çalışkanlığa karşı aşağılık duygusu	Orta çocukluk
5. Kimliğe karşı rol karışıklığı	Ergenlik
6. Yakınlığa karşı yalıtılmışlık	Genç yetişkinlik
7. Üretkenliğe karşı durgunluk	Orta yetişkinlik
8. Bütünlüğe karşı umutsuzluk	İleri yetişkinlik

Yukarıda verilen bu ve bunun gibi örneklere bakıldığında sınıflamalardaki sınırların tamamıyla aynı olmadığı görülecektir. Çünkü her biri gelişimin farklı bir yönüne vurgu yapmaktadır. Bu değişik sınıflandırmalar insanın çeşitli yönleriyle daha iyi tanınmasına ve onun daha iyi anlaşılıp ona göre davranmaya olanak sağlamaktadır.

¹ Fidan, Nurettin-Erden, Münire, *Eğitime Giriş*, yay.y., Ankara, 1993, s. 142–143.

² Gander, Mary J.-Gardiner, Harry W., *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, çev. Ali Dönmez, Nermin Çelen, Bekir Onur, yay.haz. Bekir Onur, 4.bs., İmge Kitabevi Yayınları, y.y., 2001, s. 239.

İnsan hayatının uzun bir süreç olmasından yola çıkılırsa verilen sınıflamalar her ne kadar insanı tanımada yol gösterse de yine de tam olarak yeterli olmayacaktır. Çok genel hatlarıyla “çocukluk, gençlik, yetişkinlik, orta yaş ve yaşlılık”³ olarak belirtilebilen hayat basamakları çok daha ince ayrıntılarıyla kendi içlerinde de tek tek sınıflandırılabilir. Özellikle her bir ayın gelişim açısından büyük önem taşıdığı bebeklik gibi bir dönem bu ayrıntılandırılmaya çok müsaittir. Yine hayatta pek çok şeyle ilk defa karşılaşıldığı ya da çevreyle çeşitli sebeplerle daha çok ilişkiye girildiği ve geleceğin temellerinin atıldığı çocukluk da sağlıklı bireyler yetiştirilmek isteniyorsa hiçbir ayrıntısı gözden kaçırılmadan bütün yönleriyle incelenmesi gereken bir dönemdir. Bu tür ayrıntılandırmaya Yavuzer’e ait gelişim dönemi sınıflandırması örnek verilebilir⁴:

Prenatal Dönem (Doğum Öncesi Dönem):

Ovum Evresi: Döllenme anından 2. haftanın sonuna kadar

Embriyo Evresi (Embriyon) :3. haftadan 8. hafta sonuna kadar

Fetus Evresi: 3. aydan doğuma kadar

Postnatal Dönem (Doğum Sonrası Dönem):

Yeni doğan bebek (Neonate)

0–4 hafta

Bebeklik

4 hafta- 2 yıl

İlk çocukluk

2–6 yıl

Son çocukluk

6–11. yıl (Kızlarda)

6–13. yıl (Erkeklerde)

İbrahim Canan’ın sınıflandırmasının da İslâmi terbiye açısından olduğu ve sınıflandırmasında çocuğa öğretilmesi gerekli bilgiler ve kazandırılması gereken alışkanlıklara vurgu yapıldığı görülüyor. Onun çocukluk dönemi sınıflandırması da şöyledir⁵:

1. Süt devresi: Doğum- 2 yaş sonu.
2. Konuşmaya başlama (müdahalenin başladığı devir).
3. Temyiz devresi.
4. Bülûğ devresi.

³ Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV Yayınları, Ankara, 1998, s.251.

⁴ Yavuzer, Haluk, *Çocuk Psikolojisi*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 33-34; Yörükoğlu, Atalay, *Çocuk Ruh Sağlığı*, 16.bs., Özgür Yayın-Dağıtım, İstanbul, Temmuz 1991, s. 30.; Fersahoğlu, Yaşar, *Din Eğitim ve Öğretiminde Duygu Eğitimi*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1991, s. 57-58

⁵ Canan, İbrahim, *Resulullah’a Göre Aile ve Okulda Çocuk Terbiyesi*, 4.bs.,Yeni Asya Yayınları, İstanbul, ts., s. 44.

Türkiye’de çocuğun aile içerisinde çıkıp yeni bir çevreyle yani okulla tanışması ve örgün eğitime ilk adımlarını atmasının başlangıcı olan 6-7 yaşları ile ilköğretimin ilk kademesini tamamlayıp yeni bir çağa eriştiği 11–12 yaşa kadar olan gelişim süreci bu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Bu yaş dönemi artık çocukluğun son evresi olup, çocukluğun ilk yıllarının sona erip yavaş yavaş yetişkinliğe ilk girişlerin yapıldığı ergenliğe doğru alınan bir yoldur. Buradan hareketle 6–11 yaş grubu çocuklarının genel özellikleri bilişsel gelişimlerine vurgu yapılarak aktarılmaya çalışılacaktır.

II. ÇOCUKLUK DÖNEMİNE GENEL BAKIŞ

A. 0–6 Yaş Dönemi Çocuklarının Genel Özellikleri

Çocukluğun ilk aylarında bebek çevreyle ilişkilerinde merkezi konumdadır. Uyur, uyanır, ağlar, güler... Bunlar için bir yer ve zamana bağlı değildir. Yörükoğlu’nun belirttiği gibi çocuk ilk aylarında tam bir alıcı konumundadır⁶. Çocuk annesine bağımlı bir hayat sürer. Bağımlılık yaşla birlikte bağılılığa dönüşebilse de bu durum epey uzun bir süre devam eder. Ortalama üç aydan sonra görülmeye başlanan ağlama, gülme ve göz hareketleri çocuğun ilk sosyal tepkileridir⁷. Bununla birlikte çocukluğun ilk yılında kazanılan yetenekler için Yörükoğlu’nun oluşturduğu listeden bazı basamaklar şöyledir⁸:

1. ay: Bakışlarını yanına gelen kişi üstünde tutar.
2. ay: Oda içinde dolaşan bir kimseyi izler. Sesler çıkarır.
3. ay: Süt şişesi yaklaşınca emeceğini anlar. Elleriyle oynar ve inceler. Heceli sesler çıkarır.
4. ay: Konuşulunca birtakım seslerle karşılık verir. Kahkaha ile güler.
5. ay: Sevinçli çığlıklar atar, oyuncaklarıyla oynarken güler sesler çıkarır.
6. ay: Destekle uzun süre oturabilir. Yabancıları tanıdıklarından ayırır.
- .....
12. ay: Elinden tutulunca yürüyebilir. İlk öğrendiği iki sözcükten başka, bir iki söz daha söyleyebilir. Çevreyi güldüren davranışlarını yineler.

⁶ Yörükoğlu, a.g.e., s. 34.

⁷ Ünal, Cavit, *Eğitim Psikolojisi*, A.Ü.D.T.C.F. Yayınları, Ankara, 1983, s. 36.

⁸ Yörükoğlu, a.g.e., s. 35–37

Bir yaşındaki çocuk birtakım objelerin isimlerini anlayıp belli ve kesin talimatlara itaat edebilir⁹. Artık ikinci yaşlarıyla birlikte çocuk, zamanın büyük bir çoğunluğunu yatakta veya kucakta geçirdiği devirleri geride bırakarak sürekli hareket hâlinde olmaya çalışır ve yine bu devirde belirgin bir hâl almaya başlayan inatçılık özelliği üç ile altı yaşlar arasında doruk noktasına ulaşır¹⁰. Çocukta bu zaman dilimlerinde bilişsel gelişmeler de belirginleşmeye başlar. Konuşma, hareket etme yetenekleri gelişen çocuk sürekli olarak konuşmak, hoplamak, zıplamak ister. Çevresindeki şeyleri anlık meraklarla inceleyerek onların ne olduklarını bilmek ister¹¹. Herhangi küçük, basit bir oyun onu kahkaha ile güldürmeye yeter¹².

İki yaşının ortalarında çocuğun fiziksel hareketleri tam olarak olgunlaşmamıştır. Birden fazla şeyi aynı anda isteyip gerginlik içerisinde olabilir ve değişikliklere uyumda zorlanır. Bir an çok hareketliyken başka bir zaman oldukça sakin olabilir¹³. Daha önceki dönemlerde daha çok kendi başlarına ve yan yana oynayan çocukların üçüncü ve dördüncü yaşlarında oyunlarında birbirini taklit, oyuncak alış veriş gibi durumlar görülür¹⁴. Oyuna düşkünlük ve soru sorma öğrenmeye yönelik iki faaliyet olarak gerçekleşir¹⁵. Çocuk çevresiyle ilişkisini geliştirerek devam ettirirken bir yandan da hayaller kurar. Bazen bunları gerçeklerle karıştırdığı bile olur. Cisimleri görmese de zihninde canlandırabilir. Gördüğü şeyleri yapmak ve öğrenmek isteyebilir. Çevresindekilerin ne olduğunu ve neden olduğunu öğrenmek isteyerek sürekli soru sorar. Bağımsızlığının göstergesi olarak söylenenlere genelde itiraz ederek cevap verir ve muhtemelen bir yaşının sonuna doğru gelişmeye başlayan “ben duygusu”¹⁶ davranışlarında ağır basar. Bağımsızlık hareketleriyle birlikte uyması gereken kurallar da çocuğun karşısına birer birer çıkmaya başlar. Çocukta çevresindekileri özellikle

---

⁹ Ünal, a.g.e., s. 36.

¹⁰ Ay, Mehmet Emin, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2005, s. 28; Ayhan, Halis, *Eğitim Bilimine Giriş*, Şûle Yayınları, İstanbul, 1997, s. 83.; Ünal, a.g.e., s. 37.

¹¹ Gander-Gardiner, a.g.e., s.247.; Yörükoğlu, a.g.e., s. 52.

¹² Ünal, a.g.e., s. 36.

¹³ Yıldırım, Bilal, “Çocuğun Şahsiyet Gelişiminde Ailenin Yeri ve Önemi Üzerine Bir İnceleme”, *F.Ü.İ.F.D.*, sy. 2, Elazığ, 1997, ss. 119–136, s. 127.

¹⁴ Ünal, a.g.e., s. 37.

¹⁵ Bilgin, Beyza, “Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Dinî Kavramlar”, *Din Öğretimi Dergisi*, MEG ve SB Yayınları, sy. 8–9, Ankara, Aralık 1986, ss. 21–29, s. 23.

¹⁶ Clark, Walter Houston, “Çocuklukta Din”, çev. Adil Çiftçi, Murat Yıldız, *D.E.Ü.İ.F.D.*, sy. 10, İzmir, 1998, ss. 183–205, s. 196.

büyükleri taklit etme ortaya çıkar. Beşli yaşlarında artık hangi davranışlarının iyi hangi davranışlarının kötü olduğu konusunda fikir sahibi olmaya başlar¹⁷. Üçüncü yaşın sonlarına doğru başkalarının haklarını anlamaya başlayan çocuk bu yaşıyla altı yaşları arasında davranışlarını başkalarının tasdik edip etmemesine göre ayarlamaya çalışır¹⁸.

B. 6–11 Yaş Dönemi Çocuklarının Genel Özellikleri

Bu yaş dönemi çocuklarının zihinsel, toplumsal, dinsel ve bedensel alanda gözle görülür bir gelişim içinde oldukları söylenebilir. Yavuz'un ifadesiyle bu çağın temelini, çocukta oyun ile görevin ayrılması, şuurlu öğrenimin ve kültürel değerlerin sistemli bir biçimde kazanılması oluşturmaktadır¹⁹. Somut düşünme tarzı da çocukların yaşamlarının pek çok alanında kendini gösterir. Çocuk henüz soyut düşünme kabiliyeti bakımından fazla gelişmediğinden çevresindekileri gördükleri gibi algılama eğilimindedir. Gözlem ve deneysel yollar çocukların bilgi edinmesinde önemli bir yer tuttuğundan²⁰ onların bir şeyleri öğrenmeleri isteniyorsa mümkün olduğunca bu şeyler somut örneklerle açıklanmalıdır. Örneğin “3+2=5” işlemi altı yaşındaki bir çocuğa resim çizilerek, eline sayı boncukları verilerek, parmaklarını saymaları istenerek yani daha çok görsel ve deneysel yollar kullanılarak öğretilir. Okula yeni başlamış bir çocuk dikkatini toplamakta, ders konuları üzerinde yoğunlaşmakta zorluk çekecektir. Yine bir konu üzerine yönelttiği dikkati çok çabuk dağılacaktır. Yeni bilgilerin çocukların günlük hayatlarıyla ilişkilendirilmesi gerekir²¹. Böylece dikkatleri daha çok bilgiyle alâkalı olacaktır. Çocukların merak ve keşfetme isteklerinden öğrenmede faydalanmak önemlidir. Yavuz'un şu ifadeleri konuya açıklık getirerek durumu özetlemektedir²².

Bu dönemde çocuğun ruhî durumu, öğrenmeye ve topladığı [topladığını] zihni koordineye tabî [tâbi] tutarak işlemeye, duyguları, düşünceleri ve davranışlarıyla sosyal yaşamda uyum sağlamaya elverişli hâle gelmiştir. Böylece çocuk gelişmesini sürdürürken objelerin gerçekten ne, nasıl ve

¹⁷ Gander-Gardiner, a.g.e., s. 247-248; Tavukçuoğlu, Mustafa, “Okulöncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi”, *S.Ü.İ.F.D.*, sy. 14, Konya, Güz 2002, ss. 51–63, s. 52.

¹⁸ Ünal, a.g.e., s. 40.

¹⁹ Yavuz, Kerim, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi (7–12 Yaş)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 4.

²⁰ Fidan ve Erden, a.g.e., s. 146.

²¹ Selçuk, Mualla, *Çocuğun Gelişiminde Dini Motifler*, TDV Yayınları, Ankara, 1991, s. 95.

²² Yavuz, a.g.e., s. 4.

nedenlerini de araştırmaktadır. Çünkü bu dönemin çocukları cesaret ve istek ile öğretime açık kişilerdir. Onlar artık kendilerine verilen görevleri kavrayarak üslenecek [üstlenecek] ve eğitim ve öğretime ruhen hazır ve uygun yaş durumuna gelmişlerdir.

Yaş döneminin sonlarına doğru mantıksal ve soyut düşünme yetenekleri önceki dönemlere göre biraz daha fazladır. Kendi kendilerine araştırma ve çalışma yapabilirler²³. Çocuklar okul ya da ev ortamındaki çalışma ve neticesindeki başarıları nedeniyle takdir edilip teşvik edilmelidir. Yaptıkları fark edilmeyen ya da beğeni görmeyen çocuklar bir süre sonra yaptıklarının anlamsız şeyler olduğunu düşünebilirler. Bu dönemde çocukların karşılaşabilecekleri bir olumsuz durum da onların ufak tefek hatalarına tahammül edilmemesidir. Erikson'ın gelişim evrelerinden becerikliliğe karşı aşağılık duygusunu içeren orta çocukluk dönemi verilerine göre eğer çocuğun faaliyetleri sadece etrafı dağıtma, bir şeyleri bozma gibi algılanılırsa çocuk aşağılanma hissedecektir. Aksine davranılıp çocuk cesaretlendirilirse çocuk ilgi duyduğu konularda beceriklilik kazanacaktır. Kişilik gelişiminin % 60'ının altı yaşın sonuna kadar tamamlandı²⁴ düşünülürse aile ve yakın çevrenin bu yaş dönemlerindeki çocuklara davranışlarında ne kadar dikkatli olmaları gerektiği gerçeği ortaya çıkar. Bu çağdaki çocukların henüz mantıksal düşünme ve zihinsel işlem gerektiren bilgileri edinme yeteneği yeni yeni gelişmektedir. Bu yüzden çeşitli şekillerde karşılaşacakları durumlar ileriki hayatlarında öğrenme durumlarını doğrudan etkileyecektir.

Aile ortamından çıkıp okulla tanışması o yaşa kadar hemen hemen bütün ihtiyaçlarını ailede karşılayan çocuğun aşamalı olarak aileden bağısızlaşmasına imkân verir. Arkadaş çevresi önem kazanır. Oyun onların hayatlarında büyük bir yer tutar. Çocuk oyun alanının sokağa ve çevreye kaymasıyla birlikte evdeki oyuncaklarla oynamak yerine, sokakta, bahçede oynamayı daha çok ister²⁵. Oyunlarda kız-erkek şeklinde cinsiyet ayrımına bağlı olarak gruplaşmalar üst seviyededir. Bu dönemde çocuklar hemen hemen tümüyle kendi cinslerinden çocuklarla oynamaya yatkındırlar ve kızlarla erkekler arasında düşmanlığa yakın atışmaların olduğu gözlemlenebilir²⁶. Yani bu çağdaki çocuk artık cinsiyet ayrımına varmaya başlamıştır.

---

²³ Selçuk, a.g.e., s. 118.

²⁴ Tavukçuoğlu, a.g.m., s. 56.

²⁵ Ayhan, a.g.e., s. 88.

²⁶ Gander-Gardiner, a.g.e., s. 407.

Bunların yanı sıra artık onlar için birtakım kurallar vardır. Onlar oyunlarına kurallar koyarlar ve uygularlar. Kurallar mümkün olduğunca çiğnenmemeye çalışılır. Çoğunluğun istekleri önemlidir. Hak, adalet kavramları gelişmeye başlamıştır. Ceza almamak için kurallara itaat edilir. Eğer kurallara uyulmuyorsa ceza hak edilmiş demektir. “Yasa yasadır ve istisnası olamaz. Hiç kimse yasanın üstünde değildir”²⁷. Kendilerine göre bir iyi-kötü, doğru-yanlış kavramı geliştirdikleri gözlenebilir.

Yukarda genel hatlarıyla özetlenmeye çalışılan gelişim ve kapsadığı yaş dönemi, okul çağıyla birlikte artan bilişsel yeteneklere ev sahipliği yapmaktır. Bu dönem insanların alıcılarının en fazla açık olduğu zaman dilimlerindenidir. Çocukların bilgileri itirazsız kabul etmekten çıkıp akılları ile kavramaya çalışmaları genellikle dokuz yaşlarında başlar²⁸. Bu nedenle gelişmekte ve yetişmekte olan genç beyinlerin ilgi, merak ve zihin tazeliğinden faydalanılıp onlar uygun şekilde yönlendirilmelidir. Çocuğun ne gereğinden fazla, kapasitesinin üstünde ne de kapasitesinin altında bilgiye muhatap kılınması doğru değildir. Burada özetlemeye çalışılan düşünme biçimi göz önünde bulundurularak çocuğun sağlıklı bir şekilde diğer gelişim basamaklarına erişmeleri sağlanmalıdır.

Çocuğun aile ve sosyal çevresinde karşılaşma olasılığı çok yüksek olan “din” ile tanışması ve onun çocuğun zihnindeki iz düşümleri; bilinçli bir şekilde doğrudan ya da çocuğun çevreyle etkileşimi sonucu kendiliğinden, olumsuz ya da olumlu olarak gelişen dinî kavramlar da çocuğun ruhsal gelişimine etki yapacaktır. “Çocuğun dinî gelişmesi de bedenî, zihnî ve ruhî gelişmesi içinde duruma göre biçimlenecek ve anlam kazanacaktır”²⁹. Bu anlam kazanmanın istenmeyen bir biçime dönüşmemesi için çocuğun bütün yönleriyle desteklenmesi gerektiği ortada olan bir gerçekliktir. Şöyle ya da böyle doyurulmayan dinsel ihtiyaç bütün doyurulması gerekip de doyurulmayan ihtiyaçlar gibi gizli ya da açık sorunlara neden olacaktır.

---

²⁷ Gander -Gardiner, a.g.e., s. 360.

²⁸ Tavukçuoğlu, a.g.m., s. 62.

²⁹ Yavuz, a.g.e., s. 27.

III. ÇOCUK VE DİN

A. Dini Duygunun Ortaya Çıkışı ve Gelişimi (0–6 Yaş)

Çocukla dinin ilk karşılaşmaları toplumdan topluma değişmekle birlikte daha doğumunun ilk günlerinde olabilmektedir. Örneğin Müslüman toplumların pek çoğunda görülen ad koyma merasimiyle birlikte kulağa ezan okuma çocuğun durumu idrak edememesine rağmen ilk dinî telkin sayılabilir. “Bununla, bir kimlik, bir aidiyet duygusunu daha doğduğunda aşlamış oluruz bebeğimize”³⁰. Yine Hristiyan kültürüne ait vaftiz töreni dinsel niteliğinden dolayı çocuğun dinle ilk temaslarına örnek olarak verilebilir.

Konunun ayrıntılarına girilmeden açıklayıcı olması bakımından Bilgin ve Selçuk’a ait, çocuğun dinî gelişimi ile ilgili yaptıkları şu sıralamalarına yer verilebilir³¹:

0–3 Yaş	: Bilinçsiz etkilenme çağı
4–9 Yaş	: Duygusal öğrenme çağı
10–13 Yaş	: Akılcı öğrenme çağı
14–24 Yaş	: Bilinçli öğrenme çağı

Cevdet Said bireyin toplumsal yapının bir ögesi olduğuna ve bunun gerçekleşmesinde çocukluk döneminin önemine değinen şu cümleleri sarf eder. “İnsan büyüme dönemi en uzun süren bir yaratıktır. Bu çocukluk dönemi boyunca geçmişin mirasını emerek alır. Bu yüzden çocukluk dönemi toplumsal hayatta belirli yollarla uyum sağlamada büyük bir önemi vardır. Çocuk bu uyumu kendine özgü değerlendirmeler ve taklitlerle sağlar”³². Bu cümlelerden yola çıkılarak çocuğun toplumun dinî yaşantısıyla ilgili durumları da kendince değerlendireceği söylenebilir. İlerleyen zamanla birlikte daha fazla ortaya çıkan “anne ve babasına karşı duyulan sevgi ve saygı, yakınlarına sempati beslemek, kedilere ve hayvanlara karşı sevgi beslemek (...) gibi duygular müphem din duygusunun ilk tezahürleridir.”³³ denilebilir. Bazı görüşlere göre “Çocuk doğduğu zaman dini duygulara sahip değildir. (...) Daha ilkel

³⁰ Fidan, Hafsa, “Çocuğun Ailede Dinî Eğitimi”, Diyanet Aylık Dergisi, Şubat 2004, s. 7., www.diyanet.gov.tr/turkish/sureliyayinoku, 14.08.2005

³¹ Bilgin, Beyza- Selçuk, Mualla, *Din Öğretimi*, Akid Yayınları, Ankara, 1991, s. 66.

³² Said, Cevdet, *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998, s. 61.

³³ Pazarlı, Osman, *Din Psikolojisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1968, s. 45.

olan beşerî davranışlar bile yavaş yavaş ortaya çıkarken, insanın son derece karışık ve anlaşılması güç sayısız ruhsal yetilerinden biri olan dinin daha çocuk doğar doğmaz kendini göstermesini nasıl bekleyebiliriz?”³⁴ diye sorar Clark. Bununla birlikte çocuğun dine karşı tamamen boş olmadığını dile getiren görüşler de vardır³⁵. Dini yaşayışın çocuğun ruhuna sadece yerleştirilmediğine aynı zamanda içgüdülerden tabii olarak doğup geliştiğine kesin gözüyle bakan³⁶ Spranger ise konuya Clark’tan farklı bir şekilde yaklaşmıştır. “Pedagojik [Pedagojik] tecrübe kadar müsbet [müspet] araştırmalar da çocukta büyük bir dini hazırlığın bulunduğunu ortaya koymuştur”³⁷.

“Duygular doğuştandır, fakat gelişmeleri ve beslenmeleri dışardandır”³⁸ diyen Bilgin’in bu cümleleri dinî duygu için de geçerlidir. Çocuğun doğduğu andan itibaren hazır ve sınırları belirlenmiş bir din ya da Allah inancına sahip olmadığını belirten Hökelekli fakat buna karşı tabii bir eğilimin olduğunu söyler³⁹. Çocuğun ne dinsiz ne de anti dinsel bir varlık olduğunu söyleyerek çocuğun dine karşı ya da din için birtakım gelişmelere sahne olmaya potansiyel sahibi bir varlık olduğunu belirten Smith insanın kalıtım bakımından dinsel olduğunu söyler⁴⁰. Yine Smith görüşünü “Gelişmekte ve yetişmekte olan çocuk gerçeğin, iyiliğin, güzelliğin somut yönüne kendini intibak ettirdikçe kozmik hayatın engin düzenine ve böylelikle de Allah’a uyum sağlamaktadır”⁴¹ cümleleriyle ifade eder. Tavukçuoğlu da çocuğun dini duygu ve düşüncelerden uzak kalamayacağını ifade ederek çocukların dinî atmosferden uzak bir çevrede yetişmeleri hâlinde bile kendilerince bir din duygusu oluşturabileceklerini ve sorularıyla bu dinî duygularını geliştirebilmek için çaba sarf edeceklerini belirtmektedir⁴². Çocuğun doğanın yeşiline, göklerin mavisine olan ilgisi dinî

³⁴ Clark, Walter Houston., “Çocukluk Dönemi Dini”, çev. Neda Armaner, *A.Ü.İ.F.D.*, c. XXIV, Ankara, 1981, ss. 175–185, s. 177.

³⁵ Hökelekli, a.g.e., s. 252.

³⁶ Spranger, E., *Psychologie des Jugendalters*, Aufl., A. Verlag Quelle und Meyer, Heidelberg, 1966, s.254’den aktaran Yavuz, Kerim, “Dinî İnançın Gelişmesinde Nativizm ve Tecrübecilik Problemi”, *E.A.Ü.İ.F.D.*, sy. 7, Erzurum, 1986, ss. 129–140, s. 132.

³⁷ Vergote, Antonie, “Çocuklukta Din”, çev. Erdoğan Fırat, *A.Ü.İ.F.D.*, c.XXII, 1978, ss. 315–329, s. 315.

³⁸ Bilgin, Beyza, “Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Din Duygusu”, *Din Öğretimi Dergisi*, MEG ve SB Yayınları, sy. 7, Ankara, Haziran 1986, ss. 12–18, s. 18.

³⁹ Hökelekli, a.g.e., s. 126.

⁴⁰ Smith, J. J., “Çocukta Dinsel Gelişim”, *Çocuk Psikolojisi: Çocuk Gelişimi ve Modern Eğitim*, çev. İbrahim N. Özgür, İbrahim Özgür Yayınları, İstanbul, 1979, ss. 215–226, s. 217.

⁴¹ Smith, a.g.m., s. 216.

⁴² Tavukçuoğlu, a.g.e., s. 57.

kendiliğindenliğinin bir tezahürü olduğunu ifade eden Clark, çocuğun dinî ilgilerin bazılarında kendiliğindenlik ve yenilik işaretleri gösterdiğini söyler⁴³. Ayrıca Bilgin'e göre de dinle ilgilenmek insan için bir gelişme basamağıdır ve o da bu durumun kendiliğinden olduğunu belirtir⁴⁴. Bilgin başka bir makalesinde dinsel gelişmeyle ilgili şu görüşlerini belirtir⁴⁵: “Dinsel gelişme ancak ve yalnız terbiye ile olur. İnanç, vicdan ve düşünce biçimi kendiliğinden oluşamaz. Onlar başkalarının inançlarına katılmakla filizlenirler.”

Kerim Yavuz çocuğun dine hazır oluşluğu konusundaki görüşünü şöyle dile getirir⁴⁶: “Esasen çocuk düşünmeden, şüphelenmeden ve itiraz etmeden inanmaya hazır olduğundan söylenenlere içtenlikle inanır. Buna sadece dilin kabul edip inanışı denmez, aynı zamanda ruhun da kabulü ve inanışı denir”. “Çocuklar hangi anne babadan, kız veya erkek olarak her ne zaman dünyaya gelirse gelsin, onların her birinin fitratında din duygusu mevcuttur. Kaynağı ise, İlâhi'dir”⁴⁷.

W. James'e göre, “çocuk duygusal olarak Allah'a inanmadan yaşayamayacağını bilir. Fakat o, bu duygunun içinde nasıl doğduğunu, Allah'ı neden istediğini bilmez ve O'nu açıklayamaz; ama o, içinde O'nu duyduğunun farkındadır”⁴⁸. Boutroux insanın Allah ile birleşme çabasının doğuştan ve doğal olarak onda mevcut olduğunu belirtir⁴⁹. Remplein de, “çocuğun ruhuna dinî eğilim ve duyguların yerleştirildiği ve büyük bir ihtimalle her çocuğun tanrıya inanmak için hazır bir durumda olduğu kanaatindedir”⁵⁰. Pierre Bovet'in ifadesiyle “derin ruhsal denemeler bakımından çocuklar, bizim kadar hazırlıklı ve uygundurlar; başka bir deyimle, kutsal faaliyete bizim kadar müsaittirler”⁵¹. Burada belirtilmesi gereken nokta, yukarıda ifade

⁴³ Clark, “Çocuklukta Din”, s. 201.

⁴⁴ Bilgin, “Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Din Duygusu”, s. 13.

⁴⁵ Bilgin, Beyza, “Çocuğun Manevî Eğitimi”, *Din Öğretimi Dergisi*, MEG ve SB Yayınları, sy. 6, Ankara, Mart 1986, ss. 29–37, s. 35.

⁴⁶ Yavuz, a.g.e., s. 42.

⁴⁷ Öcal, Mustafa, “Okulöncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma” *U.Ü.İ.F.D.*, c. 13, sy. 2, Bursa, 2004, ss. 59–79, s. 78.

⁴⁸ James, W., *Essays über Glaube und Ethik*, Druck Mohn und co. GmbH, Gütersloch, 1948, s.33.'den aktaran Yavuz, a.g.m., s. 136.

⁴⁹ Boutroux, Emile., *Science et Religion*, Paris, 1913, p. 171.'den aktaran Armaner, Neda, *İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1967, s. 22.

⁵⁰ Ay, a.g.e., s. 72.

⁵¹ Bovet, Pierre, *Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi*, çev. Selâhattin Odabaş, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1958, s. 139.

edilen bu hazır oluşluğun nasıl değerlendirilebileceğidir. Yavuz'un ifadesiyle "eğer çocuk teşvik edilir ve beslenirse, o kendisi için henüz sır perdeleriyle örtülü olan dinin mahiyeti ve inanç prensiplerinin gün geçtikçe aydınlanmasını isteyecektir"⁵². Çocuğun üç-dört yaşlarıyla birlikte dünyayı ve kendi varlığını soru alanı yapması Selçuk'a göre çocuğun dinî fikirlerle temasa gelmesidir⁵³. Okul öncesi çocuğun din olgusuna karşı ilgili olmasına, kendisine söylenileni çok az şüpheyile çoğu zaman olduğu gibi almasına rağmen onun dinî anlamda, dinî tarzda düşündüğünü söylemek güçtür⁵⁴.

B. 6–11 Yaş Dönemi Çocuklarında Dinî Duygu Ve Düşünce Gelişimi

Dinî gelişim psikoloğu olan Goldman bir araştırmasının sonucunda bireyin dini düşüncesinin gelişiminde çeşitli safhalardan geçtiğini bulmuştur. Bunlar şöyle sıralanabilir⁵⁵:

Birinci safha. Dinî düşünce öncesi. Bu, sezgisel dinî düşünce safhasıdır. 7–8 yaşlarını kapsayabilir. Bu yaşlardaki çocuğun dinî fikirler hakkında ne bir tecrübesi ne de mantıksal düşünce zihinsel bir kapasitesi vardır.

İkinci safha. Birinci geçiş aşaması. Sezgisel ve somut dinî düşünce arasındaki safha. Bu safhada çocuklar mantıksal açıklamalar yapmaya kalkışır fakat tecrübesizlikten dolayı başarılı olamazlar.

Üçüncü safha. İkincil dinî düşünce. Bu somut işlemsel düşünme safhasıdır. Bu safha 8–13 yaşına kadar devam eder. Bu safhada mantıksal düşünme mümkündür ancak sadece sınırlı bir alanda görülür.

Dördüncü safha. İkinci geçiş safhası. Somut ve soyut dinî düşünce arasındaki orta safha.

Beşinci safha. Dinî düşünce. Bu, soyut işlemsel dinî düşünce aşamasıdır.

Çocukların dini kabiliyetlerinin ne boyutta olduğu da önemli bir noktadır. Çocukluğun ilk yıllarındaki basit taklide dayalı dinsel dış vurumlar yetişkinler tarafından abartılmamalı ancak bu bilinçsiz dinî eylemler görmemezlikten de gelinmemelidir. Geçmiş yaşantılar gelecekteki yaşantıları büyük ölçüde etkileyeceğinden bunları göz ardı etmek ya da önemini küçümsemek pek doğru bir

⁵² Yavuz, a.g.m., s. 133.

⁵³ Selçuk, Mualla, "Çocuk Eğitiminde Dinî Motifler (Okul Öncesi Çağ)", *Din Öğretimi Dergisi*, MEB Yayınları, Şubat 1991, Ankara, ss. 32–52, s. 37.

⁵⁴ Selçuk, a.g.m., s. 43.

⁵⁵ John L. Elias, "Ronald Goldman: Dinî Gelişim Psikoloğu", çev. Ali Rıza Aydın, *Birey ve Din: Din Psikolojisinde Yeni Arayışlar*, der. Ali Rıza Aydın, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 85–100, s. 87–89.

davranış değildir. Yavuzer'in de anlatmaya çalıştığı gibi eğer çocukların herhangi bir konudaki çabaları övülürse onlar bu davranışlarını kalıcı hâle getirmeye çalışabilirler⁵⁶. “Çocuk üzerinde dinî etki ne kadar homojen ve erken yerleşmiş ise sonraki hayatında o kadar etkili ve dayanıklı olur”⁵⁷. Çocuğun gelişme dönemleri süresince karşılaşacağı pek çok yeni şey vardır. Bu durum maddî ve manevî dünyası için de geçerlidir. Pazarlı'nın da ifade ettiği gibi “Çocuğun ruhu Mayıs ayındaki bahçeye benzer. Baharda bütün çiçekler, ağaçlar ve bitkiler hep birden canlanmışlardır. Bunun gibi bu çağda ahlâk, din gibi idrakler çocuk ruhunu istilâ etmişlerdir”⁵⁸.

Çocuk arzulara ve sosyalleşmenin temel basamaklarına cevap verme özelliklerine sahiptir. Goldman'ın bireyin dinî düşünce gelişimi ile ilgili yaptığı sınıflandırmada birinci safhada yer alan 7 yaşındaki çocuk Öcal'ın ifadesiyle dinî ve dünyevî birtakım bilgileri almaya ve öğrenerek benimsemeye hazırdır⁵⁹. Belki de bundan dolayıdır ki Allport'a göre çocuğun ilk dini tepkimeleri dinsel olmaktan çok toplumsaldır ve ritüeller önemleri öğrenilmeden öğrenilirler⁶⁰. Bu görüş “din kimi zaman toplumsal hayata katılımın meşrulaştırıcısı, kimi zaman da çeşitli güçlüklerle karşı insanı koruyan, kollayan bir güvenlik alanıdır”⁶¹ diyen Yıldırım'ın ifadelerini destekler niteliktedir. “Çocuk dini düşüncelerden ziyade, duygu ve uygulamalarda kendisini gösterir”⁶². Burada Allport'un verdiği bir örneğe de yer vermek konuyu açıklamak açısından yerinde olacaktır⁶³:

Bir ailenin dört çocuğundan biri dini bir resim önünde gece dualarını söyleme alışkanlığını kazanmıştır. Bir gün o başka bir yere misafirlığe gitti ve o gece dua etmeye hazırlandığı zaman resmi önünde bulamadı. Masaya gitti ve Cumartesi Akşam Postası (Saturday Evening Post) gazetesinin baş sayfasının önünde tamamen tatmin olmuş bir halde ibadetini yerine getirdi. Ve söylediği dua kelimeleri onun için ana okulunda öğrendiği şarkı sözlerinden farklı bir öneme sahip değildi.

⁵⁶ Yavuzer, Haluk, *Eğitim ve Gelişim Özellikleriyle Okul Çağı Çocuğu*, Remzi Kitabevi, 7. bs., İstanbul, Eylül 2001, s. 60.

⁵⁷ Holm, Nils G., *Din Psikolojisine Giriş*, çev. Abdülkerim Bahadır, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004, s. 90.

⁵⁸ Pazarlı, a.g.e., s. 45.

⁵⁹ Öcal, a.g.m., s. 68.

⁶⁰ Allport, Gordon W., *Birey ve Dini*, çev. Bilal Samur, Elis Yayınları, Ankara, 2004, s. 47.

⁶¹ Yıldırım, Ergün, *Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi*, Bilge Yayınları, İstanbul, Şubat 1999, s. 30.

⁶² Guittard, Louis, “Gençlerde Dini Gelişim” çev. Ömer Özyılmaz, *U.Ü.İ.F.D.*, c. 2, sy. 2, Yıl 2, Bursa, 1987, ss. 229–232, s. 230.

⁶³ Allport, a.g.e., s. 48.

Buradaki tenkitsiz ve büyüklere itaatle ortaya çıkan dinî görünüşlü uygulamalar yaşın ilerlemesiyle birlikte yerini daha süzgeçten geçirilmiş kavramaya dayalı dini uygulamalara bırakacaktır. Yani dinî düşünce de yavaş yavaş işin içine girecek, duygu ve uygulamalara eşlik edecektir.

Dinî fikirlerin gelişmesiyle ilgili araştırma yapan Elkind da değişik dinî gruplara (Yahudi, Katolik, Protestan) mensup çocuklara dinlerini anlama şekilleriyle ilgili sorular sormuş ve birtakım sonuçlar elde etmiştir. Bu sonuçların Piage'nin bilişsel gelişim kuramıyla paralellik içerdiğini gözlemlemiştir. 5–7 yaş arasındaki çocuklar arasında Piage'nin işlem öncesi döneminin son bölümüyle benzer şekilde dinin, mezhebin oldukça somut şekliyle algılandığı, mezhep ilişkilerinin mutlak, Tanrı tarafından değiştirilemez olduğu düşüncesinin hâkim olduğu görülmüştür. 7–9 yaşları arasındaki çocuklarda dinî düşünceler çok somut bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu çağda çocuklar, dinî bir gruba bağlı üyelerin özel eylemleri üzerinde durarak kendi mensubiyetlerinin somut görünümüne işaret ederler. Bir sonraki dinî gelişim evresinde çocuklarda artık dış eylemler bir kimsenin dini için merkez kabul edilmez. İnanç dış davranışa hâkim olmaya başlamıştır. Bir dinî gruba üyeliği belirleyen faktörün dış, ortak davranışlar değil, ortak inançlar olduğu kabul görmüştür. Sonuç olarak Elkind çocukların 11–12 yaşından önce dini soyut bir şekilde anlayamayacakları belirtir⁶⁴.

Görüldüğü gibi çocuk dinini değişen zamanlarda ve şartlarda değişik yoğunluklarda ve biçimlerde yaşar. Sevgi, korku, şefkat ya da adı ne olursa olsun çeşitli duygularla tutunacağı bir ip bulmaya çalışır. “11 yaşındaki çocuğun, etki yapan, yaşanan sağlam bir dine her zamandan daha çok ihtiyacı vardır; o artık daha önceki senelerin güzel hulyalarıyla yetinmez”⁶⁵ ifadesinde de olduğu gibi çeşitli dini aşamalardan geçen çocuk ergenlik öncesinde kendine sağlam bir yer arar. “Çocuk inanmakla kendini güçlenmiş ve Allah’a yaklaşmış hisseder. Onda bu duygu uyandııkça

⁶⁴ Hood, Ralph W- v.dğr., “Dini Gelişim Kuramları”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, çev. M. Doğan Karacoşkun, sy. 4, Aralık 2004, ss. 205–221, s. 221. www.dinbilimleri.com 26.04.2006; Ratcliff, Donald, “Çocukların Dinî Kavramları Anlama Şekli”, çev. Ali Rıza Aydın, *Birey ve Dini: Din Psikolojisinde Yeni Arayışlar*, der. Ali Rıza Aydın, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 101–116, s. 102–105

⁶⁵ Jacquin, Guy, *Çocuk Psikolojisinin Ana Çizgileri*, çev. Mehmet Toprak, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, s. 132.

Tanrı'nın kendine yakınlığı da o ölçüde artacaktır"⁶⁶. Çocuk dualarıyla, kendine göre ibadetleriyle yaptıkları karşısında ona bir şeyler vereceğini düşündüğü güçlü bir kaynak için değerli olduğunu hissetmek isteyebilir. Ya da yaptıklarıyla kendini işe yarar hissetmek isteyebilir. Çocuklardaki bazen menfaatlere dayanarak ortaya çıkan ibadet ya da dualar zamanla yerlerini gerçek dinî duygu ve arzuya bırakarak bilinçli hâle gelir⁶⁷. "Erinlik fırtınası başlamadan önce çocuk, Allah'ı sevme ve O'na dua etme duygusunun zevkini tadar. Ayrıca, Allah'a karşı sonsuz bir güven duygusu besler ve O'nu hoşnut etmek için, kendisinin her türlü fedakârlıkta bulunmaya hazır olduğuna inanır"⁶⁸.

Onun dinî hayatta ulaştığı nokta her ne olursa olsun, olumlu ya da olumsuz yaşantılarla dolu bir geçmişin izlerini taşıyacaktı. Hiç kimse çevreden soyutlanmış bir şekilde insan özellikleri göstererek bir hayat süremez.

Birey olarak çocuğun dinî duygu, düşünce ve yaşantısına etki eden çeşitli faktörler vardır. Anne-baba, içinde bulunulan sosyal çevre (barındırdığı bütün unsurlarıyla) çocuğu bir yönden etkiler. Yurdagül Konuk dini tutumun gelişimine kaynaklık edebilecek faktörler arasında öğretimi, çeşitli sosyal, ahlâkî, duygusal ve zihinsel faktörleri sayar⁶⁹.

IV. DİNÎ DUYGU VE DÜŞÜNCENİN GELİŞİMİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER

A. Aile

İnsanın gelişiminde her ne kadar tek başına yeterli ve sonuçlardan sorumlu tutulabilecek bir tek etkenden söz edilemese de, onun hayatının ilk yıllarında kabuğunu oluşturan ailesi önemli bir durumdadır. Okul, arkadaş ve sosyal çevre gibi faktörler de çocuğun hayatında etkili olmakla birlikte bunları da çoğu zaman ailenin yönlendirdiği söylenebilir.

---

⁶⁶ Yavuz, a.g.e., s. 42.

⁶⁷ Öcal, a.g.m., s. 72.

⁶⁸ Özyılmaz, a.g.m., s. 230.

⁶⁹ Konuk, Yurdagül, *Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, TDV Yayınları, Ankara, 1994, s. 11-12

Çocukta dinle ilgili olguların oluşmasında anne-babanın yani ailenin ne gibi etkileri vardır? Çocuk doğduğu aile ortamının etkisi altında kalır. “Anne-baba ve çocukların karşılıklı ilişkileri esnasında çocuk bazı davranışlar edinir. Bu davranışları, onun dinsel yaşamından ayrı düşünmek olanaksızdır”⁷⁰. Konuşması, insanlarla olan ilişkisi vs. onun aileden ne derece etkilendiğini gösteren örneklerdendir. “Ailenin çocuğu dinî yönden etkilemesi, onun, dinî değerlerin ve dinî ilişkilerin modeli olmasından ileri gelmektedir”⁷¹. Sundén’den alınan gelenek aktarıcılığının üç tipi, çocuğun dine karşı alacağı tavırlara etkiyen unsurlardan ailenin önemini belirtebilir⁷²:

Birinci tip aktarıcılar, güvensiz aktarıcılar: Dini aktardıkları zaman, rastlantı ve tutarsızlık gündeme gelir. Bu durum, çocukta dine karşı kararsız ve şüpheli bir yapılanmaya, bazen hakarete ve reddetmeye yol açabilir.

İkinci tip aktarıcılar, güvenli aktarıcılar: Dine karşı tutumları tutarlıdır. Dine yönelik sorulara karşı olumlu bir tavır sergilerler; çocuklara görüşlerini zorla kabul ettirmekten kaçınırlar. Böylece, modellerden öğrenme noktasında uygun koşullar ortaya çıkar.

Üçüncü tip aktarıcılar, aşırı güvenli aktarıcılardır: Bunlar, otoriterlerdir; zihinsel ve duygusal dinî içeriklerin aktarılmasını engellerler. Baba ve annenin istek ve iradesi Tanrı’nın istek ve iradesiyle birleşmiştir. Çocuk çoğu zaman, dinsel-sorunlu çocuk olur: Dinî gelişim, ebeveynlerin çocuğun eğitimine ve ruh sağlığına aşırı hevesli müdahaleleri nedeniyle engellenmiştir.

Bütün dünyasını ailesinin oluşturduğu daha ilk yaşam evrelerinden başlayarak, “çocuk daha konuşmaya başlamadan ibadet ve dinî törenlere götürmek gerekir. Dolayısıyla akla dayalı düşünmeye başlamadan önce uzun bir müddet güvenlik ve kutsallık duygusu yaşayabilir” kanaatleri Holm’dan aktarılan Sunden ailelerin dini pratik olarak ortaya koyarken çocuğun ruhsal gelişimini engellememeleri konusunda⁷³ uyarıda bulunur. Çocuğun ilk yıllardaki hareketleri anne-babanın takdirini kazanmaya yani onların hoşuna gidecek davranışlar sergileyerek onlarla yakınlık kurmaya yöneliktir. Bilgili’nin ifade ettiği gibi inanç ve ibadetlerin anlamını henüz tam manasıyla kavrayamayacak durumda olan çocuk, yetişkinlerin Allah’a yönelişlerinden etkilenecek, bu davranışlarda kutsalı görececek ve anlamaya çalışacaktır⁷⁴. “Çocuk ritüeli

⁷⁰ Clark, “Çocukluk Dönemi Dini”, s. 181.

⁷¹ Faruk Bayraktar, “Ailenin Eğitim Görevi”, *Din Eğitimi Araştırmaları*, sy. 2, İstanbul, 1995, ss. 117–142, s. 135.

⁷² Holm, a.g.e., s. 87.

⁷³ Holm, a.g.e., s. 89.

⁷⁴ Bilgili, F. Menderes, *Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılaşılan Güçlükler*, Beyan Yayınları, İstanbul, Şubat 2005, s. 74.

ailesi ya da kabilesinin uğraştığı bir şey olarak görmesinden dolayı onun gerektirdiği davranışı öğrenmeyi istemektedir. Çünkü ritüeli kendisine sevgi, güven ve destek veren kişilerle özdeşleşmesini daha güçlü hale getirecek bir araç olarak düşünmektedir”⁷⁵.

Ay’a göre “ailede, anne babanın davranışları çocuk tarafından yaşı küçük olduğu nisbette kesin gerçekler olarak idrak edilir”⁷⁶. Çocuk gördüğünü büyük çoğunlukla taklit edebildiği hâlde henüz telkin olunanı algılayabilecek olgunluğa ulaşmamış olabilir. Bu nedenle davranışlarında taklit esastır⁷⁷. Meselâ; anne babasından birini namaz kılarken gören 3–4 yaşlarındaki çocuk önce onları gözler, sonra taklit etmeye başlar. Namaz kılmak için gerekli şartları öğrenip namazı bunlara uygun olarak kılmaya başladıkça heyecanlanır. Böylece ilk dinî tecrübeyi ruhunda yaşar⁷⁸. “Kaynağını sevileni taklit etme psikolojisinden alan bu eğilim, çocuğun dinî hayatının oluşmasında oldukça önemlidir”⁷⁹. Ailedeki fertlerin her türlü dinî davranışları, dinî içerikli sözleri ve yaptıkları ibadetleri çocuğun bilincine girer⁸⁰. Ancak zihinsel kapasitesi bu bilgilerin bilinçli hâle gelip gelmemesinde etkin rol oynar. Ana-baba sembolü ve ilişkileri çocukta ne kadar güçlü olursa çocuğun dinsel yaşayışındaki etkileri de o kadar güçlü olur⁸¹. Brown’un bir incelemesinde “ana-babalar kiliselerdeki Pazar okullarına gittikleri zaman çocuklarının % 92’si bu okullara devam etmişlerdir. Ana-babalar adı geçen okullara gitmediklerinde ise çocuklarının % 28’i sözü geçen kuruma devam etmişlerdir”⁸². Bu örnek de çocuk-aile etkileşimini göstermektedir. Çocuğun dinî hayatı çok sevdiği anne babasına göre ya da kendisine maddî ya da manevî olarak zor anlar yaşatan anne babasına karşı gösterdiği olumlu ya da olumsuz tepkilerin etkisi altındadır. Pek çok yazarın benimsediği ortak bir görüşe göre “ailede çocuğun dini ya annesinden ya babasından, ya her ikisinden ya büyük anne veya babasından kaynaklanmaktadır. Çocuk bunlardan algıladıklarını kendi tecrübeleri, kabiliyetleri ve kişisel refleksiyonu ölçüsünde işleyerek kendine özgü bir din anlayışı geliştirmeğe

⁷⁵ Allport, a.g.e., s. 43.

⁷⁶ Ay, a.g.e., s. 123

⁷⁷ Küçük, Hasan, “Din Öğretim ve Eğitiminde Felsefî ve Fenomenolojik Problemler”, *Din Öğretimi Dergisi*, MEG ve SB Yayınları, sy. 14, Ankara, Mart 1988, ss. 31–34, s. 34.

⁷⁸ Ay, a.g.e., s. 123

⁷⁹ Peker, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2003, s.167.

⁸⁰ Armaner, Neda, *Din Psikolojisine Giriş I*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1980, s. 83.

⁸¹ Clark, “Çocukluk Dönemi Dini”, s. 180.

⁸² Smith, a.g.m., s.223

çalışacaktır”⁸³. Bununla ilgili İsviçreli bir papazın Pierre Bovet’e gönderdiği bir not örnek verilebilir⁸⁴:

Din hayatıma ana-babamın kişiliklerinde Tanrı’ya tapmak, O’nu bu şekilde sevmekle başlamıştım. Babam, annem ve büyük annem aile hayatı içinde bir teslis meydana getiriyor, aileye karşı olan inancım bazen birine, bazen diğerine yöneliyordu. Bir akşam büyük annemin odasına girmiştım; onu, diz çökmüş halde yatağının dibinde dua ederken görünce ona karşı duyduğum sevgi sessiz bir tapınma biçimine girivermiş, belki de ilk defa olarak aile içindeki tanrılarımla üstünde bulunan, ana-babamın bile ruhen ve gerçek olarak taptıkları sihirli, gizli bir varlığın var olduğunu anlamıştım.

“Ailesinin dinî dünyasına inanmayan bir çocuk, tehlikeli surette yıkılmış bir çocuktan başka bir şey olamaz”⁸⁵ der Vergote. Altaş’ın da belirttiği gibi çocuk daha okula başlamadan çevresinde dinî kavramlarla karşılaşmakta, ailesinin sosyal özelliklerine göre birtakım dinî törenlere katılmaktadır⁸⁶. Belli bir dini atmosferin olduğu ortamlarda çocuk bir şekilde bu atmosferden soludukça içine dolan hava, okul dönemi ya da ilerleyen yaşlarda kendisi açısından çok yıkıcı bir şokla karşılaşmadıkça çocuğu dine karşı bilinçli ya da bilinçsiz olumlu bir bakış açısına sevk edecektir. Çocuk aile içerisindeki dinî nitelikteki hareketlerin farkına varmaya başladıkça doğası gereği bunların ne olduklarını merak edecek ve haklarında soru soracaktır. Bu durumla daha çok çocukların kendilerini ayrı bir varlık olarak algılayıp kişiliklerini geliştirmeye başladıkları 3–4 yaşlarından itibaren karşılaşılır⁸⁷. Sorulara aldığı cevaplar basit ve kendisi için tatmin edici ise daha önce de belirtildiği gibi mensubu bulunduğu ailenin bir parçası olarak kendince bu hareketlere katılabilir ve dinî hayatının ilk örneklerini gösterebilir. Yani sorular ve cevapları çocuklar için önemlidir⁸⁸. “Çok dindar olan yetişkinlerin daha çok dindar olan anne-babalar tarafından yetiştirildiğini gösteren çok önemli bulgular vardır. (...) Kişiler kendi dünyevî destekleri çöktüğü zaman büyük bir ihtimalle anne-babalarının yaşam felsefelerini arzu edilen ve takip edilmesi gereken

⁸³ Bkz. Yavuz, a.g.e., s. 46.

⁸⁴ Bovet, a.g.e., s.97.

⁸⁵ Vergote, a.g.m., s. 317.

⁸⁶ Altaş, Nurullah, “Öğrenci Velilerinin İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Derslerine Karşı Tutum Düzeylerinin Dinî Tutum Düzeyleriyle İlişkisi”, Ön araştırma, ss. 1-23, s. 2., www.dinegitimi.net, 05.06.2006

⁸⁷ Yılmaz, Hüseyin, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 151.

⁸⁸ Erdil, Kemalettin, *Aile Okulu*, TDV Yayınları, Ankara, 1991, s. 84.; Özdemir, Şuayip, “Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sy. 9., İstanbul, 2002, ss. 113–131, s.121

model olarak benimseyecektir”⁸⁹. Yine dine karşı olumlu ya da olumsuz herhangi bir tavrın olmadığı durumlarda arkadaş, okul ya da yaşanılan sosyal ortamın genel atmosferi çocuğun dine karşı tavrında etkili olacaktır. Çocuğun dinî alandaki gelişimini hiçbir tesir altında kalmadan gerçekleşmesini bekleyerek ve buna göre tedbirler alarak ailenin bu sürecin dışında durmaya çalışması Bovet’in görüşüne göre çocuğun gelişigüzel bir din eğitimi almasına neden olur ve bu durumda da çocuğun gelişimini keyfi olarak, farkında olmadan durdurma ihtimali çok yüksektir⁹⁰. Diğer bir durumda da aile içerisinde dine karşı gösterilen olumsuz, reddedici bir havayı soluyan çocuk dinsel hayatının ilk temellerini buna göre atacaktır. Ufak teşviklerle gelişebilecek durumda olan dinî hazır oluşluk ailenin reddedici tutumu karşısında onarılması güç yaralar alabilecektir. Can Yücel’in neden ateist olduğunu anlatan cümleleri bu konuya örnek teşkil etmektedir⁹¹.

Ben baştan beri ateistim. Nedeni de yetiştiğim dönemin özelliğinden kaynaklanıyor. (...) Anti-klerikal (dine dayalı olmayan) politika bütün ağırlığıyla yürürlüğe girmiş ve ailede sarsıntılar yaratmıştı. Dedem mevlevi hoşgörüsüyle yetişmiş olmasına rağmen anti-klerikal politikaya cephe aldı. Dolayısıyla babam ve babaannem ile çatıştı ve evi terk etti. Aile bir kayıp vermişti. Bundan sonra benim ateist olmam gayet doğal olarak kendiliğinden gelişti.

“Dinî ilgi ve yaşayışı zayıf olan ailelerde çocukların dinî duygu ve düşüncesi yine pekişecektir. Ama bu gelişme erkenden değil, gecikerek ve sağlıksız olacaktır”⁹². Yıldırım özetle bu konuda “aile isterse çocuğa dini sevdirebilir, isterse ondan soğutur ya da ilgisiz ve bilgisiz yapabilir”⁹³ diye düşünmektedir. Ancak anne-babalar ya da çocukların çevresindeki kişiler, dine karşı ne kadar olumsuz bir tutum takınıp, çocuğu dinî duygu, dinî düşünce ve pratiklerden uzak tutmaya çalışsalar da, basit anlamda da olsa çocuklarda altı yaş civarında bir Allah fikrinin geliştiği çeşitli araştırmalarda ortaya konmuştur⁹⁴.

⁸⁹ Allport, a.g.e., s. 50.

⁹⁰ Bovet, a.g.e., s. 138.

⁹¹ Çetinkaya, Yalçın, “Türk Usulü Ateizm”, İzlenim Dergisi, sy. 1, Aralık 1992, s. 11’den aktaran Peker, a.g.e., s. 86.

⁹² Öcal, Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, TDV Yayınları, Ankara, 1991, s. 75.

⁹³ Yıldırım, a.g.m., s. 132.

⁹⁴ Bkz. Köylü, Mustafa, “Farklı Din Ve Kültürlere Mensup Çocukların Dini İnanç Ve Tanrı Tasavvurları”, *EKEV Akademi Dergisi*, sy. 19, Yıl 8, bahar 2004, ss. 17–30, s. 19.

Şu bir gerçektir ki çocuk geniş bir zaman dilimi içerisinde değişik zaman ve şartlarda ailesinden farklı şekillerde etkilenir⁹⁵. Bunun için çocuğun bu zaman dilimleri içindeki gelişimleri bir bütünlük içinde takip edilebilmelidir.

B. Okul

Okul, formal eğitimin verildiği bir kurum olarak genelde eğitimi, özelde ise din eğitimini belli amaçlar doğrultusunda önceden hazırlanmış programlara göre yapar⁹⁶. Çocuğu akıl yürütme yapacak donanıma sahip bir birey olarak yetiştirmek onun görevleri arasında yer alır⁹⁷. Ayrıca “toplumda var olan farklı kimlik modellerinin birey ve toplum açısından sağlıklı biçimlerinin tanınması, üretilmesi ve seçilmesine rehberlik etmek”⁹⁸ de okula ait görevlerdendir. Bu görevi dolayısıyla onun bazı durumlarda çocuğun dinî gelişiminde bilinçlenmesinde etkide bulunabileceği söylenilebilir.

Çocuğun okul hayatıyla birlikte aile içerisinde geçirdiği zaman azalır. Artık aileden başka ona duygu, düşünce ve davranışlarında etki edecek yeni bir kurum ortaya çıkmaktadır. Bu hayatında “aile dışında, yabancılarla etkileşme, yaşıt grupları içinde toplumsanma ağırlığını artıracak demektir”⁹⁹. Bir başka yoruma göre de okul, ortak kültürel değerleri kazanmanın en etkin aracıdır¹⁰⁰. Bu da demektir ki dinî değerlerin kazandırılmasında okulun önemi yadsınamaz. “İhtiyaç duyanlar için okul ortamı, dinî sosyalleşmenin ve manevî yaşamın da yeterli düzeyde gerçekleştirildiği bir yer olmalıdır”¹⁰¹. Okulların çocuğun bedensel, zihinsel gelişimine ve hazır oluş seviyesine göre hazırlanmış programlarla din duygusuyla ve din eğitimiyle de ilgilenmesi bireyi merkeze alan ve bütünlüğü esas almış bir eğitim anlayışının sonucudur¹⁰².

Okul hayatıyla birlikte çocuğun hayatına öğretmen/ler girer. Bu yeni kavram özellikle okul hayatının ilk yıllarında çocuk için büyük bir önem taşır ve hatta

⁹⁵ Şentürk, Habil, “Çocukta Dini İlginin Uyanışı Ve Gelişmesi Açısından Çevre Faktörü”, *Din Öğretimi Dergisi*, MEG ve SB Yayınları, sy. 15, Ankara, 1988, ss. 55–61, s. 61.

⁹⁶ Fidan-Erden, a.g.e., s. 15.

⁹⁷ Başaran, İbrahim E., *Eğitime Giriş*, yay.y., Ankara, Mayıs 1978, s. 57.

⁹⁸ Ayhan, Halis v.dğr., *Din ve Ahlak Eğitim Öğretimine Yeni Yaklaşımlar*, DEM Yayınları, İstanbul, 2004, s. 19.

⁹⁹ Akdeniz, Sabri, *Toplumumuz ve Eğitimimiz*, yay.y., İstanbul, 1982, s. 107.

¹⁰⁰ Ayhan v.dğr., a.g.e., s. 19.

¹⁰¹ Ayhan v. dğr., a.g.e., s. 19.

¹⁰² Tavukçuoğlu, a.g.m., s. 62-63

çoğunlukla çocuğu etki altına alma konusunda anne-babanın önüne geçer¹⁰³. Okulda öğretmen eğitici ve öğretici katkısı, oyun ve okul arkadaşları çocuğu dinî bakımdan etkileyen faktörlerdendir¹⁰⁴. Öğretmenin otorite kabul edilmesiyle çocuk onun söylediklerine uymaya çalışır. “Bu nedenle öğretmenin davranışları, dinle ilgili söz ve tutumları, çocuğun dinî gelişimi açısından oldukça önemlidir”¹⁰⁵.

“Okul dışında veya içinde öğrenci, ders dışı pek çok şey öğrenir. Bu tecrübelerin içinde tavırlar, kanaat ve takdir ve değer duyguları önemli yer tutar. Bunları birbirinden ayırmak çok güçtür. Çok zaman, iç içedirler ve beraber giderler”¹⁰⁶. Yani çocuk okul çevresinde olduğu müddetçe din de onun karşısına belki başka duygu ya da düşüncelerle iç içe girmiş bir şekilde çıkacaktır. Ancak böyle dolaylı değil doğrudan dinî kimliğin sağlıklı ve uygun modellerini çocuk ve gencin okulda görebilme, öğrenebilme, tecrübe edebilme imkânına kavuşmuş olması¹⁰⁷ eğitim açısından daha kaliteli sonuçlar ortaya çıkarır.

“Kontrol edilmeksizin kendiliğinden oluşan kötü çevre etkisinin kucağına öğrenci terk edildiğinde eğitim etkisini önemli ölçüde kaybeder”¹⁰⁸. Çocuklar olumlu ya da olumsuz ön yargılarıyla okula gelirler. Olumlu ön yargı çocukta merak ve isteğe vesile olup onun dinî konularda da ilgili bir öğrenci olmasını sağlarken diğer türlü bir yargıyla okula gelen çocuk da dinî konulara karşı isteksiz bir tavır sergileyecektir ve bu da öğrenmeyi zorlaştıracaktır. Buradan da anlaşılmaktadır ki aile, okul ve diğer sosyal çevre faktörleri birbirlerinden bütünüyle bağımsız değillerdir.

C. Sosyal Çevre ve Arkadaş Grupları

Çocuğun ilk ve en önemli sosyal çevresi ailedir¹⁰⁹. Ancak aile de bir çevre içerisinde varlığını sürdürür. Değişik sosyal gruplarla ilişkiye girer ve bundan aile fertleri de etkilenir. Bu yüzden aile dışında kalan çevrenin de önemi büyüktür. Kişi

---

¹⁰³ Şentürk, a.g.m., s. 60.

¹⁰⁴ Yavuz, a.g.m., s. 139.

¹⁰⁵ Koç, Bozkurt, “Gelişim Dönemleri ve Dinî Hayat”, *Tabula rasa-Felsefe&Teoloji Dergisi*, sy. 5, Yıl 2, Isparta, Mayıs- Ağustos 2002, ss. 151–165, s. 156.

¹⁰⁶ Ünal, a.g.e., s. 61.

¹⁰⁷ Ayhan v.dğr., a.g.e., s. 20.

¹⁰⁸ Cebeci, Suat, “Eğitimde Çevre Faktörü”, *Din Öğretimi Dergisi*, MEG ve SB Yayınları, sy. 3, Ankara, Haziran, 1985, ss. 51–53, s.51.

¹⁰⁹ Yıldırım, a.g.m., s. 132.

yaşadığı çevrenin şartlarına ve ondan beklentilerine duyarsız kalmaz. Ona göre veya ona karşı bir tavır geliştirir¹¹⁰. Genelde birey şekilsel de olsa çevrenin beklentilerine uyma yolunu seçer. Bu da genel ifadeyle sosyalleşmedir. Çocuğun temel dinî bilgileri rahatlıkla edinebileceği bir ortamda bulundurulması, bilgileri davranışları görerek, konuşulanları duyarak, doğal bir öğrenim yoluyla alması yetmez; bilinçlenmesine de yardımcı olmak gerekir¹¹¹.

Çocuk belli bir yaştan sonra aile dışındaki sosyal çevrede daha fazla vakit geçirmeye başlayacağı için çocuğa kazandırılmaya çalışılan dinî, ahlâkî ve insanî davranışlara ters düşmeyen uygulamaların olduğu sosyal çevreleri bulmak ve tesis etmek ve yaşatmak ideal olanıdır¹¹². Hz. Muhammed çevrenin ya da arkadaşlık edilen kimselerin insanı nasıl etkileyebileceğiyle ilgili şöyle bir örnek vermektedir¹¹³:

İyi arkadaşla kötü arkadaşın misali, misk taşıyanla körük çeken gibidir. Misk sahibi ya sana kokusundan verir veya sen ondan satın alırsın. Körük çekene gelince ya elbiseni yakar yahut da sen onun pis kokusunu alırsın.

Yaşanılan zamanın şartları göz önüne alındığında ailenin kendisinden ya da dışarıdan kaynaklanan nedenlerle her zaman ideal bir çevrede yaşaması beklenemez. Birey çocukluk çağlarından sonra çeşitli nedenlerle ailesinin içerisinde bulunduğu çevreden çıkıp başka çevreler de edinebilmektedirler. Önemli yaşantı ve olaylar olmadığı müddetçe tutumların durağan olduğunu ve kolay kolay değişmediğini söyleyen Kağıtçıbaşı, bir dış ülkede yaşamak gibi kişinin yeni bir yaşantı çevresine girmekle bu tutumlarının da değişikliğe uğrayabileceğini belirtmektedir¹¹⁴. Bu nedenle Sağlam'ın da dediği gibi çocukları fanus içerisinde yetiştirmek mümkün olmadığından onları “sosyal olumsuzluklara bağışıklık kazanmış şekilde yetiştirmek gerekir”¹¹⁵.

Belli bir birikimin oluşturduğu sosyal çevrede ruhsal güçlerin de yardımıyla çocuğun dinî inancının çevresinin dinî özelliklerine göre şekillenmesi ve anlamlanması

---

¹¹⁰ Peker, a.g.e., s. 85.

¹¹¹ Akdeniz, Sabri, “Çocuklarımızı Dine Başlatma”, *Din Öğretimi Dergisi*, MEB Yayınları, sy. 33, Ankara, ss. 35–40, Mart 1992, s. 35.

¹¹² Sağlam, İsmail, “Çocuklara İbadet Eğitiminde İlkeler”, *Eğitim Yazıları (Eğitim Araştırmaları Dergisi)*, sy. 8, Yıl 4, Kasım 2003, ss. 29–55, s. 49.

¹¹³ Buhari, *Kitabu'z Zebaih ve's-Sayd*, 59.

¹¹⁴ Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *Yeni İnsan ve İnsanlar*, 10. bs., Evrim Yayınevi, y.y., ts., s. 123.

¹¹⁵ Sağlam, a.g.m., s. 51.

doğaldır¹¹⁶. Çevrenin büyük etkisi altında kalan çocuğa dinî kültürü özümleme imkânı verildiği ortamlarda çocuğun dinî inancının çok canlı bir şekilde uyandığı ve büyük gelişmeler kaydettiği saptanmıştır¹¹⁷. Yani çevrede yaşanan ve öğretim konusu yapılan dinin çocuk üzerinde değişen boyutlarda da olsa bir etkisinin olması kaçınılmazdır¹¹⁸. Bundan dolayıdır ki “inançsız ve olumsuzluklar içindeki çevreden Müslümanlara hayırlı etkiler, olumlu destekler beklemek boşunadır”¹¹⁹.

Çocuğun hayatında oyunun yeri ve önemi tartışılmaz. Çocuk gerçek dünyayı oyunlarıyla yorumlar. Arkadaş çocuk için önemli bir yer tutar. Gazali terbiyenin asıl amacının çocukları kötü alışkanlıklardan korumak olduğunu söylerken eğitim açısından arkadaşın önemine değinir¹²⁰. Duygu ve düşüncelerin arkadaş çevresinde benimsenmesi ya da desteklenmesi çocukta o duygu ve düşüncelerinin devamını sağlayacaktır. Yani bir çocuğun davranışına diğer çocukların tepkisi davranışı etkileyen önemli faktörlerdendir¹²¹. Ters durumlarında da özellikle söz konusu edilen dinî duygu ve düşüncelerse bunların devamında risk oluşacaktır. Okul öncesi dönemin ilk yılları sayılmazsa çocuk arkadaşlarıyla oyun oynamaktan büyük zevk duyar. Arkadaşlarıyla ortak paydalarından olan oyun ve oyun hayatı geliştikçe bu gelişme tam olarak bir dinsel hayata dönüşmese de birçok dinsel tecrübelerin elde edilmesine yol açar ve bu nedenle oyun tecrübeleri dinsel tecrübeler hâlini alabilir¹²².

Sosyal çevrede küçümsenmeyecek bir etki de medyaya aittir. Meselâ bir çalışmada Eskimo çocuklarına ilk defa TV seyrettirilmiş ve diğer kültürler ve değerlerle ilgili programlar gösterilmiş ve bunun neticesinde çocukların diğer kültürlerle ilgili inanışlarında ciddi değişimler gözlenmiştir¹²³. Ünal, TV'nin özellikle okuma yazma oranının düşük olduğu toplumlarda halkı eğitmek için iyi bir araç olduğunu¹²⁴ söylemektedir. Bugün için TV okuma-yazma oranına bağlı olmaksızın yukarıda verilen

---

¹¹⁶ Yavuz, a.g.m., s. 138.

¹¹⁷ Yavuz, a.g.m., s. 139.

¹¹⁸ Bilgin, Çocuk Eğitiminde Dinî Motifler, s. 37.

¹¹⁹ Öner, Bekir, “Eğitimde Arkadaş Faktörü”, *Din Öğretimi Dergisi*, MEB Yayınları, sy. 22, Ankara, Mart 1990, ss. 12–15, s. 13.

¹²⁰ Öner, a.g.m., s. 14.

¹²¹ Atkinson, Rita L.-Atkinson, Richard C.-Hilgard, Ernest R., *Psikolojiye Giriş I*, çev. Kemal Atakay, Mustafa Atakay, Aysun Yavuz, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1995, s. 107.

¹²² Smith, a.g.m., s. 225.

¹²³ Kağıtçıbaşı, a.g.e., s. 121.

¹²⁴ Ünal, a.g.e., s. 89.

örnekte olduğu gibi insanların yargı ve davranışlarını yönlendiren önemli bir etkidir. Çocuğun dinî duygu, düşünce ve davranış gelişimi de medyanın etkisi altındadır. Çocuğun seyrettiği televizyon programları, okuduğu kitaplar, sevdiği kahramanların yaşam öyküleri, arkadaşları ile olan diyalogları onun din ile ilgili dünyasını etkileyecektir. Bunun için çocuğun üstünde baskı kurmadan onun seviyesine uygun durumlarla karşılaşmasını sağlamak gelişen birey için yararlı olacaktır.

V. ÇOCUKLARDA ALLAH/TANRI TASAVVURLARI

A. Gayri Müslim Çocuklarda Tanrı/Allah Tasavvurları

Çocukların dinle ilk karşılaşmalarından itibaren bu alandaki duygularının merkezinde tanrı/Allah vardır. Henüz somut düşünme tarzı ile soyut düşünme tarzı arasında bir yerlerde olan çocuklar için tanrının mahiyeti tam olarak anlaşılabilir. Heller, sınırlı sayıda (40 çocuk) yaşları 4–12 arasında değişen Yahudi, Katolik, Baptist ve Hindu çocuklardan oluşan deneklerle yaptığı araştırmasında birtakım bulgular elde etmiştir¹²⁵. Buna göre;

4–6 yaş arası çocuklar her zaman olumlu ve izin verici bir ilâh olan Tanrı'yı eğlence ve oyunla ilişkilendirirler. Tanrı bazen iyi, bazen kötü, bazen de her ikisinin bir karışımı olarak görülür. Tanrı kavramı, bazı içselleştirilmiş ebeveyn imajlarını da kapsar. 7–9 yaş arasında çocuk tanrı tarafından özel olarak görülmeyi çok arzu eder. Çocuklar daima kendileriyle birlikte olan ilâhî varlık üzerinde dururlar. Bu yaştaki çocuklara göre Tanrı'yla, rüyalar ve uyku yoluyla ilişki kurulur; onlar bu bağlamı kişi ve Tanrı arasında bir buluşma yeri olarak düşünürler. 10-12 yaş arasındakilerin Tanrı'yla ilgili şüpheleri bu zamanda güçlüdür. İnanç ve şüphe bir mücadele içindedir. Tanrı'nın beklenen her şeyi her zaman yapmadığını idrak etmeye başlarlar.

Çocukların tanrı tasavvurlarında gelişimsel özelliklerinin etkilerine rastlanmaktadır. Bu yukarıdaki araştırmanın sonuçlarında da görülmektedir. Meselâ oyun oynamayı çok seven 4–6 yaş basamağındaki çocuklar Tanrı'yı oyunla ilişkilendirip aynı zamanda anne-baba ile devam eden yakın ilişkilerinden hareketle bir Tanrı tasavvuru yaparken 10–12 yaş grubundaki çocuklar ergenliğe yaklaşmış olmanın verdiği kararsızlık, şüphecilik gibi özelliklerini Tanrı hakkındaki düşüncelerine de yansıtılmışlardır.

---

¹²⁵ Ratcliff, a.g.m., s. 109.

Dinî düşünce gelişimi ile ilgili araştırma yapanlardan biri olan Harms 3–12 yaşları arasındaki çocuklara Tanrı hakkındaki fikirlerini resmetmelerini ve onlardan bunları yazılı ve sözlü olarak açıklamalarını istemiştir. Neticede Harms üç safha elde etmiştir. Bunlardan ikisi şöyledir¹²⁶:

3–6 yaş peri masalımsı dinî basamak: Tanrı'nın dev ve ejderhalarla aynı kategoride, ama onlardan daha büyük ve uçuşan elbiseler içinde olduğunu düşünmüşlerdir. Çocukların Tanrı'yı diğer varlıklardan farklı olarak muhteşem ve huşu duyulacak bir varlık olarak kabul ettikleri görülmüştür. 7–12 yaş gerçekçi basamak: Bu basamakta Tanrı artık mistik tarzda değil, daha sembolik ifadelerle ve gerçek hayattaki bir insan figürü ve bir baba olarak tasvir edilmektedir. Dinin özüne uygun birçok fikir benimsenmiştir.

Bu araştırma sonucunda da 3–6 yaş basamağındaki çocukların üzerinde hayallerin etkisini ve bunu Tanrı tasavvurlarına nasıl yansıttıkları görülmektedir. 7–12 yaşları arasındaki çocukların Tanrı tasavvurlarında da Hristiyan kültürünün etkileri açıkça gözlenmektedir.

Çocukların anne-baba anlayışlarıyla Allah kavramı arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere Vianello'nun yaptığı bir araştırmanın sonuçlarına göre¹²⁷ Allah imajı hem kız hem erkek çocuklar için anneden daha çok babaya benzemektedir. Üç yaşından itibaren dini nitelikte bir korku ve saygıyla kutsal şeye olan ilgi baba imajının arkasında akseden Allah imajı gerçeği ile kuvvetlenir¹²⁸. Freud da bireyin Tanrı kavramının her durumda baba modelinden esinlendiğini savunur. “Tanrı'yla olan ilişkimiz fiziki babamızla olan ilişkimize bağlıdır. Tanrı temelde yüceltilmiş bir babadan başka bir şey değildir”¹²⁹. “Çocuğun Tanrı Baba kavramı, büyük bir olasılıkla kendi babasının ya da baba yerine koyduğu insanın kişiliğinin etkisinde kalacaktır”¹³⁰. “Allah kavramı çocuklar için büyük insan demektir. Allah, *baba* olarak adlandırıldığında çocukların

¹²⁶ Argyle, Michael- Beit-Hallahmi- Benjamin, “Age and Religion”, *The Social Psychology of Religion*, London and Boston, 1975, ss. 58-70, s. 58. ; Köylü, a.g.m., s. 25.

¹²⁷ Vienello, Renzo-Tamminen, Kalevi-Ratcliff, Donald, “Çocukların Dini Kavramları”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, çev. İlhan Yıldız, sy. 7, İstanbul, 2000, ss. 403–439, s. 413.

¹²⁸ Fersahoğlu, a.g.e., s. 62.

¹²⁹ Freud, Sigmund, *Totem and Taboo*, çev. A. A. Brill, Moffat, Yard and Company, New York, 1918, s. 242'den aktaran Allport, a.g.e., s. 28.

¹³⁰ Jersild, Arthur T., *Çocuk Psikolojisi*, çev. Gülseren Günçe, 3. bs., A.Ü.E.F. Yayınları, Ankara, 1979, s. 610.

kafalarında kendi babaları gibi büyük, güçlü bir baba zihinlerinde canlanır”¹³¹. Çocuk tarafından Tanrı’nın bir baba olarak algılandığını belirten bir başka ifade de “çocuğun bir ‘baba’ olarak tanıdığı Allah, gördüğü eğitime ve kendi babasıyla olan yaşantılarına bağlı olarak değişir”¹³² denilmektedir. Yine burada Hristiyan inancındaki “Tanrı baba” kavramının etkileri görülmektedir. Bununla ilgili olarak Bovet şöyle der¹³³: Tanrı korkusu, bilgeliğin başlangıcıdır. Tam sevgi korkuyu yok eder. Tanrı, sevgi demektir. Bir köle ruhu değil, bir aile ruhu taşıyoruz; Tanrı’ya da bu ruhla Baba diyoruz.

Heller’in daha önce de belirtilen çeşitli dinlerden 40 çocuk üzerinde yaptığı araştırmasında Yahudi çocukların kendi Tanrı’larını diğer dinlerin Tanrı’larından ayrı bir varlık olarak tanımlayarak Tanrı’yı Yahudileri özel bir amaç için seçen biri olarak algıladıkları görülmüştür. Yahudi çocukların aynı zamanda acı çeken insanlara yardım eden ya da acıdan kurtulmayı teklif eden bir Tanrı fikri geliştirdikleri de ortaya konmuştur. Aynı çalışmada Heller, Katolik çocukların Tanrı hakkındaki bakışını, aileye yönelik korkuları hafifleten, ailenin kaynaşmasının bir simgesi olarak tanımlamaktadır. Onlara göre Tanrı, ebeveynlerinin boşanmasını engelleyen bir şefaattir. Baptist çocuklar da Tanrı’yı, saklı ve duygusal yönden çocuktan ayrı olarak karakterize etmişlerdir. Tanrı’nın insanlara rızık vermesini sık sık vurgulamışlardır. “Tanrı iyidir”, “tertiple ve düzeni sağlar”. Hindu çocuklara gelince onlar, Tanrı’nın kendi toplumlarının olaylarıyla ilgili olduğuna inandıkları görülmüştür. Yalnız Hindu çocukların Tanrı hakkında paradoksal bir inanca sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Buna göre Tanrı hem şahsî hem de soyut bir enerji ya da güç olarak görülür. Bu anlayış yaşa göre değişmemiştir. Çocuklar bir taraftan Tanrı’yı “Baba” ya da bir guru ile özdeşleştirirken ve “Baba ve Tanrı aşağı yukarı aynıdır (...) Tanrı bir çeşit Babanın içindedir,” şeklinde bir inanca sahipken, diğer taraftan da 7 yaşındaki bir Hindu çocuğu “O’nun bir güç olabileceğini düşünüyorum. Tanrı sıradan bir insan olamaz. O birçok insanın içindedir. O her yerdedir ve her şeydedir” diyerek görüşünü dile getirmiştir. Yani “Tanrı hem soyut hem de gizemli olmakla birlikte çocuğun şahsen erişebileceği

¹³¹ Paloutzian, F. Raymond, *Invitation to The Psychology of Religion*, A. Simon, Schuster Company, Massachusetts-United States of America, 1996, s. 85.

¹³² Hurlock, E. B., *Development Psychology*, McGraw-hill Book Co., New York, 1959’dan aktaran Özbaydar, s. 13.

¹³³ Bovet, a.g.e., s. 140.

şekilde somuttur”¹³⁴. Ortaya çıkan sonuçlara göre, çocuğun yaşadığı kültürün etkisiyle yoğrulduğu ve dinî inançlarını bunlara göre şekillendirdiği gerçeği bir kez daha tekrar edilebilir. O bir yandan dininin istediği şekilde bir tasavvura giderken bir yandan da “sosyalleşme sürecinde kendisi gibi düşünenlerle birlikte ortak bir tanrı tasavvuru geliştirmeye başlar ya da en azından içinde büyüdüğü sosyo-kültürel yapıda yaygın (...) tasavvurları genel bir çerçeve olarak kabul eder”¹³⁵.

B. Müslüman Çocuklarda Allah Tasavvurları

Müslüman çocukların durumu gayr-i müslim çocukların durumlarına göre biraz farklıdır. Çünkü onlara anlatılan yeryüzünde görülen hiçbir canlıya benzemeyen Allah, çocukların Allah’ı insan biçiminde düşünmelerini büyük ölçüde engellemektedir. Ancak yine de gelişimin etkileri de gözden kaçmaz. Yavuz’un 7–12 yaş arasındaki çocukların dinî duygu ve düşünce gelişimlerini incelemek üzere yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre, insanî özellikler gösteren Tanrı tasavvuruna sahip bu yaş grubundaki çocuklara - az sayıda olmakla birlikte- yine de rastlanmaktadır. Bunlar arasında insana benzemeye doğru giden bir arayış sezilmekle birlikte onların bu arayışları kararsızlıklar içinde sürmektedir¹³⁶.

Coles’ın çalışmasında 11 yaşındaki bir Müslüman çocuğun “eğer Allah’ı dikkate almaz veya O’nun kurallarına uymazsan gücünü kaybedersin. O’nun düşmanı olursun. O seninle uğraşır” ifadelerine rastlanmıştır¹³⁷. Burada çocuğun Allah’ın gücünün farkında olduğu ve O’na teslim olduğu görülmektedir. Yavuz’un araştırmasından bazı çocukların Allah ile ilgili ifadelerinden bazıları da şöyledir¹³⁸:

(7–9 yaş):“O insan desem olmaz, insan ölür, O ölmez; başka bir şey desem olmaz. Ben O’nun şeklini bilmiyorum. O çok büyük, çok yücedir.”-“Allah elsiz, ayaksızdır, hiçbir şeye benzemez.” (10–12 yaş): “O büyük bir dost, arkadaş gibidir.”-“Bizi yaratan ulu bir kimsedir, bir tek kişidir.”-“O’nu kafamda canlandıramıyorum.”

¹³⁴ Köylü, a.g.m., s. 24.; Ratcliff, a.g.m., s. 106-108

¹³⁵ Yapıcı, Asım, “Allah ve Kutsal Kavramlarının Çağrıştırdıkları Anlamlara Sosyo-Psikolojik Bir Bakış: Çukurova Üniversitesi Örneği”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, c. II, sy. 7–8, Temmuz/Ekim 2004, ss. 169–206, s. 172.

¹³⁶ Yavuz, a.g.e., s. 174-175

¹³⁷ Bkz. Ratcliff, a.g.m., s. 111.

¹³⁸ Yavuz, a.g.e., s. 159-166

Konuk'un araştırmasında beş yaşındaki bir çocuk şöyle bir cümle sarf etmiştir¹³⁹: Allah'ı yukarda olduğu için göremiyoruz. Eğer buraya gelmek isterse kafası dünyaya girmeyecektir. Kafası girerse ayakları girmeyecektir. Belki rüzgâr olunca aşağı düşüyordur. Bu cümleler Yavuz'un araştırmasında verilen cevaplarla karşılaştırılırsa yaşın ve devamında eğitimin ne kadar büyük bir etken olduğu anlaşılabilir. Çocuk Allah'ın çok büyük olduğunu kabul etmekte fakat bunun mahiyetini kavramasına zihinsel gelişimi engel olmaktadır. Yine 6 yaşlarındaki bir çocuğa göre de Allah çok büyüktür. Koltuğa oturursa çok şişman olduğu için yere düşebilir¹⁴⁰. Benzer nitelikteki cevaplara bakıldığında da Allah'a insanî özellikler atfeden cevaplar verseler de büyük bir çoğunluğuna göre Allah çok büyüktür ve O görülemez. Yine O diğer insanları muhtemelen yukarıda bir yerlerde seyrediyordur. Yani Müslüman çocukların Allah tasavvurlarında yaşın ve zihinsel gelişimin etkisiyle gayr-i Müslim çocuklarla ortak birtakım özellikler görülebilmektedir. Ancak bunlar zamanla aşılabilmekte ve asıl inanca ulaşmada basamak görevi görmektedirler.

6-7 yaşlarındaki Müslüman çocukların Allah tasavvurlarında çok büyük bir farklılık yoktur. Örneğin 6 ve 7 yaşlarındaki iki çocuk da Allah'ı çok büyük, beyaz saçlı ve beyaz elbiseli olarak tasavvur edebilmektedir¹⁴¹. Bu gayr-i Müslim çocuklarda da görülebilecek bir yaklaşımdır. Ancak yavaş yavaş 8'li yaşların sonlarına doğru farklılaşma ortaya çıkmaya başlar. Çünkü artık bu çağda "Allah erkek değil, kız değil, O insana benzemez"¹⁴² şeklinde cevaplar gelebilmektedir. Yeterli eğitim ve zihinsel gelişme birbirini takip ettikçe iki grup arasındaki fark belirginleşir.

İstanbul ilinin çeşitli ilçelerinde yapılan bir başka araştırmada 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin oluşturduğu toplam 318 çocuğa "Allah inancı ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?" şeklinde bir soru sorulmuştur¹⁴³. "Allah bir tanedir, O'ndan başka Tanrı yoktur", "Bazı şeyler Allah'a benziyordur", "Allah bizi görür, yaptıklarımızı bilir ve işitir", "Allah insanı her yerde ve her zaman tehlikelere karşı korur" şıkları öğrencilere sunulmuştur. 5. sınıf öğrencilerine ise belirtilen son şık verilmemiştir. 4. sınıf öğrencilerinin % 91,6'sı ve 5. sınıf öğrencilerinin % 96,8'i

---

¹³⁹ Konuk, a.g.e., s. 73.

¹⁴⁰ Konuk, a.g.e., s. 72.

¹⁴¹ Öcal, a.g.m., s. 67, 69

¹⁴² Öcal, a.g.m., s. 71.

¹⁴³ Ayhan v.dğr., a.g.e., s. 92, 104

yukarda verilen ikinci şıkkı belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan çocukların büyük bir çoğunluğunun Allah'ın var olan hiçbir şeye benzemediği inancına sahip olmaları onların Allah tasavvurlarında oluşabilecek çocuğa has birtakım yargılarını üzerlerinden atabilmiş olduklarını göstermektedir. Öcal'ın belirttiği gibi Müslüman ailelerin çocuklarına Allah'ı anlatırken “bu Allah'tır” diye önlerine elle tutulur, gözle görülür herhangi bir varlığı koymamaları çocukların bahsedilen nitelikte bir Allah inancına geçmelerini kolaylaştırmaktadır¹⁴⁴. Böyle bir inancın zihinsel gelişime paralel olarak okul çağından önce beklenmesi gerekmez. İslâm'ın anlattığı bir Allah inancına sadece kulaklarının aşına olması bile büyük bir kazanımdır.

C. Çocukların Allah/Tanrı Tasavvurlarına Etki Eden Bazı Kavramlar

“İnsanda var olan Allah'a inanma fikri, insan zekâsının gelişmesiyle şuurlaşır”¹⁴⁵. Bu şuurlaşma sırasında Tanrının mahiyeti tam olarak kavranılamasa da eylemlerin O'na dönük olduğu görülebilir. Bilinçli ya da bilinçsiz olarak yapılan dualarda da görüldüğü gibi çocuk çoğu zaman ana-baba figürü altında sığınacak, korunacak, isteklerinin olmasını sağlayacak bir yere yönelir ve bu yönelme tanrı adı verilen ŞEY'e doğrudur.

Çocukluk yıllarının başlarında çocukların Tanrı tasavvurlarında *antropomorfizmin* etkili olduğu görülebilir. Antropomorfizm Holm'un tanımıyla “Tanrı'nın ve İsa'nın, çocuğun yakın çevresine ait şahıslardan birtakım insanî özellikler alması anlamına gelir”¹⁴⁶. Yine Holm'de yer alan ifadelerle göre “Tanrı, çoğu zaman yargıç olarak, beyaz sakallı bir ihtiyar olarak güçlü otoriteye sahip bir dede olarak görülür. Çocuk Tanrı'ya tıpkı çevredeki yaşlı insanlara yaklaştığı tarzda yaklaşır”¹⁴⁷. Bazı araştırmacılar antropomorfizmin ortaya çıkış sebebini çocuğun zihni kabiliyetlerinin olgunlaşmamasına ya da normal düşünme eksikliğine dayandırmışlardır¹⁴⁸. Koç'un da belirttiği gibi çocuğun ruh âleminde canlandırdığı Allah imajı soyut değildir ve Allah'ı sık sık antropomorfik, yani insanî vasıflarla

¹⁴⁴ Öcal, a.g.m., s. 73.

¹⁴⁵ Ulusoy, İ. Turgut, *Din Psikolojisi*, İstanbul, 1970, s. 21'den aktaran Fersahoğlu, a.g.e., s. 51.

¹⁴⁶ Holm, a.g.e., s. 87.

¹⁴⁷ Holm, a.g.e., s. 87.

¹⁴⁸ Bkz. Vianello-Tamminen-Ratcliff, a.g.m., s. 405.

betimlediği gözlenmiştir¹⁴⁹. “Çevresinde duyduğu kelimelerin dış anlamlarına göre bir Tanrı tasavvuru yapan çocuk onu gökyüzünde oturan büyük bir adam gibi algılar”¹⁵⁰.

Diğer yandan çocukların genel düşünce sisteminin anlaşılması açısından antropomorfizmin çocuklar üzerinden yansımaları nasıl olmaktadır, değinilmesi gereken bir konudur. Konuyla ilgili araştırmaların çoğunlukla batı dünyasında yapılmış olması nedeniyle yararlanılan kaynaklarda verilen örnekler biraz daha bu dünyanın gerçekleriyle ilgilidir. Meselâ “Allah Baba” kavramı. Ya da insan kılığındaki “tanrı İsa”. Çocukların tasavvurlarında Tanrı genelde zengin birisi, süpermen, kral¹⁵¹, erkek, yaşlı ya da sakallı olabilir. Pazarlı’nın ifadesine göre çocuğun ilk tanrısı anne babasına benzeyen, fakat onlardan ayrı olan, bununla birlikte az çok yine insana benzeyen büyük ve kuvvetli bir “büyükbaba”dır¹⁵². “İlkokulun ilk sınıflarındaki çocuğa göre, Allah, uzun boylu, uzun kol ve bacaklı, mavi cüppeli ve uzun saçlıdır. Yerde oturuyor. Önünde bir rahle var. Rahlenin üzerinde bir kitap serili. Kitapta, insanların iyi ve kötü hareketleri yazılı”¹⁵³. Özbaydar’a göre ise çocuğun dünyasında Allah onun için bildiği kimselerden değişik giyinen bir kimsedir, uzun sakalı ve saçı vardır¹⁵⁴. Vianello’nun çocukluk dönemi dinî düşünce ve kavramlarına ilişkin yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre 5–6 yaş arası çocuklarına göre “Tanrı sadece bir insandır, ancak diğerlerinden daha bilgili ve daha güçlüdür. 6–7 yaşındaki çocuklara göre Tanrı artık kocaman, sihirli veya görülmeyen bir kişidir. O, kapılar kapalı olduğunda bile içeri girebilir”¹⁵⁵. Bovet’in verdiği bir örnekte çocuk Tanrı ile oynadığını ve rakibi çok yaşlı olduğu için O’nu daima yendiğini söylemiştir. Yine Bovet’ten alınan bir örnekte çocuk yedi yaşına gelmeden önce tanrıyı kocaman bir salonda, büyük bir masanın başında oturmuş yaşlı bir insan olarak tasarımılamaktadır¹⁵⁶. Çocukların Tanrıyı insan şeklinde düşünmelerinin nedenlerinden biri de muhakkak ki onların kelimelerin, eylemlerin görünüşteki

---

¹⁴⁹ Koç, a.g.m., s. 155.

¹⁵⁰ Paloutzion, a.g.e., s. 85.

¹⁵¹ Kupky, O., *The Religious Development of Adolescents*, çev. W. C. Trow, Macmillan Co, New York, 1928, s. 29’dan aktaran .Allport, a.g.e., s. 49.

¹⁵² Pazarlı, a.g.e., s. 46.

¹⁵³ Dalat, Ziya, *Çocuk ve Genç Ruhu (1-20 Yaş Psikolojisi)*, 2. bs., Yeni Matbaa, Ankara, 1955, s. 367.

¹⁵⁴ Özbaydar, Belma, *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, Baha Matbaası, İstanbul, 1970, s. 12.

¹⁵⁵ Bkz. Köylü, a.g.m., s. 21.

¹⁵⁶ Bovet, a.g.e., s. 101.

anlamlarıyla ilgileniyor olmalarıdır. Bununla ilgili bir örnek de yine Bovet'te bulunmaktadır¹⁵⁷:

(4 yaşında bir çocuk) “- Anne, anne, bugün Tanrı’yı gördüm!.. Evet anne, Tanrı’yı gördüm”. Ertesi günü gezinti esnasında: “- Anne bak, dedi, Tanrı geçiyor.” Annesi baktı, kalın bir örtüye bürünmüş bir kadın gördü. “- Onun tanrı olduğunu nerden biliyorsun?” “- O bizi görebilir, hâlbuki biz onu göremiyoruz da ondan.”

Vergote’a göre çocuk Allah’ı beşerî bir modele göre tahayyül eder ve Allah’ı bir insan kadar gerçek tasavvur eder; fakat aynı zamanda o, Allah’ı daha başka bir âlemde teşekkül ettirmek için insandan ayrı düşünmeye çalışır¹⁵⁸. Yine onun ifadelerine göre çocuğun 6 yaşından 11 yaşına kadar Allah anlayışı gitgide ruhanileşecektir¹⁵⁹. Clavier’in bu konudaki yorumu da şöyledir¹⁶⁰:

6 veya 7 yaşına doğru antropomorfizm basit ve maddidir: Allah, terasları olan bir evde ikamet etmektedir, çiçekler toplamaktadır... 8 yaşından 11 yaşına kadar antropomorfizm hafifler; çocuk Allah’ı diğer insanlar gibi olmayan bir insanın tezahürleri altında göz önüne getirir: O, meleklerle birlikte hükümranlığını sürer, O’na dokunmak mümkün değildir... 12 yaşında ruhanileştirilmiş bir Allah inancı kesinleşir.

Çocuğun Tanrı tasavvuruyla ilgili göze çarpan bir özellik de çocuğun Tanrı’yı çocuk şekline sokmasıdır. “Tanrı, çocuğun gözünde sadece bir insan değil, büyük bir çocuktur”¹⁶¹. Küçük yaştaki çocukların Tanrı ile ilgili tasavvurları dışardan bakıldığında komik hatta saçma görünebilir. Ancak Bovet’in deyişiyle “çocuğun Tanrı konusundaki düşünceleri çocukça değil, safçadır”¹⁶². Çocuğun sağlıklı bir birey olarak gelişimini sürdürmesi isteniyorsa bunlar üzerinde dikkatle durmak gerekir. Çocuğun tasavvurları dış dünyayı nasıl algıladığını gösteren bariz ipuçlarıyla doludur. Bu nedenle onun hayal dünyasından yararlanılması gerekir.

Çocuk dünyasını çevresinde gördüklerine göre kuracaktır. Hayatının ilk evrelerinde sahip olduğu sınırlı algılama gücü dünyaya küçük bir pencereden bakmasına izin verirken çocuktaki hayal gücü zenginliği dikkat çekicidir. Çocuğun hayal gücü somut fikirlerle beslenerek onun dinî konularda yeni fikirler edinmesine fırsat

¹⁵⁷ Bovet, a.g.e., s. 103.

¹⁵⁸ Vergote, a.g.m., s. 320

¹⁵⁹ Vergote, a.g.m., s. 319.

¹⁶⁰ Clavier;H.L’idée de Dieu chez L’enfant, Paris, 1962’den aktaran Vergote, a.g.m, s. 319.

¹⁶¹ Bovet, a.g.e., s. 99.

¹⁶² Bovet, a.g.e., s. 99.

tanınabilir. Allah fikrinin öğretilmesi her ne kadar güç bir işse de yine de bertaraf edilemeyeceğini¹⁶³ ifade eden Smith'e göre çocuk için hazırlanan materyaller aşağıdaki niteliklerde sunulmalıdır¹⁶⁴:

Somut materyaller çocuk için görünmeyen dünyayı dostça bir dünya olarak görmesini; Allah'ı iyi olarak düşünmesi ya da O'nun iyilik için bir etki olduğu hususunu kavramasını; Allah fikrini gerçek ve güzellik fikirleriyle bağlamasını; Allah'ı hayatın doğal bir düzeni içinde bulmasını sağlayacak, aksine hayali bir düzende yahut da âdet olan insan tecrübelerinden ayrılmış bir varlık olarak duymasını engelleyecek şekilde sunulmalıdır.

Çocuğun Tanrı tasavvuruyla ilgili bir diğer kavram *egosantrizmdir*. Allport'un ifadesiyle bunun tersi olamaz çünkü her türlü algılama ve duygu çocuğun büyüyen ben bilincinin etrafında döner ve ayrıca şeyleri düşünmekle o onları var eder¹⁶⁵. Benzer bir ifadeye Vergote'da da rastlanmaktadır¹⁶⁶: Benlik şuurunun yokluğu sebebiyle, benlik ve dış dünya farksız kalmaktadır ve çocuk kendi hissettiği şeyi dış dünyaya mal eder. Çocuğun zihninde var ettiği bir canavar onun için gerçekte vardır ve epey de korkunçtur. Bunun gibi çocuk, egosantrizme paralel olarak gördüğü şeylerin onun için yaratıldığını düşünür. "Çocuklara göre Allah başta kendilerinin yaratıcısıdır. Sonra O onlara anne, baba, kardeşler vermiş yaşamaları için gerekli yiyecekler, içecekler hazırlamıştır. Kısaca Allah sürekli çocuğun kendisiyle birlikte bulunmaktadır. Çocuk Allah'ı yanından uzaklaştırmaz"¹⁶⁷. Tanrı tasavvuru dışında egosantrizm düşünülecek olursa yetişkinlerin örnek olmaları ve sabırlı eğitimleriyle kendini merkeze alan (egosantrik) davranışların değişikliğe uğrayacağı söylenebilir¹⁶⁸.

Belirtilmesi gereken bir noktada çocukların hemen hemen ergenlik döneminin başlarına kadar kendilerine sunulan ya da bir şekilde edindikleri *Allah inancından şüphe etmemeleridir*. "Çocuk eğer Allah ile ilgili bir şeyler duymuş ve öğrenmişse, bu onun için şüphe edilmez ve başka türlü yorumlanamaz. Allah çocuğun hayatına itirazsız girmiş ve başka türlü yorumlanamaz bir gerçek değeri ifade eder¹⁶⁹. Allport'un ifadesiyle çocuk normal bir inanç gelişiminin ilk aşaması olan işlenmemiş kabul

¹⁶³ Smith, a.g.m., s. 219.

¹⁶⁴ Smith, a.g.m., s. 219.

¹⁶⁵ Allport, a.g.e., s. 48.

¹⁶⁶ Vergote, a.g.m., s. 323.

¹⁶⁷ Yavuz, a.g.e., s. 174, 255.; Hökelekli, a.g.e., s. 264.

¹⁶⁸ Ünal, a.g.e., s. 40.

¹⁶⁹ Koç, a.g.m., s. 156.

aşamasındayken herhangi bir ayırım yapmadan duyuları, hayalleri ve işittikleri yoluyla edindiği şeylere inanır. Onun ilk dinî inançları “sözlü realizm” denilen her duyduğuna inanmadan kaynaklanır¹⁷⁰. Yine Allport’un ifadesine göre çocuk ilk olarak işittiği kelimelere güven duymayı öğrenir, onun için anladığı bütün kelimeler bir süre için bile olsa gerçekler kadar iyidirler. Eğer o ayın peynirden yapıldığını ya da ayının sakallı bir Tanrı olduğunu işitirse o geçici de olsa kendisine söylenenle tatmin olacaktır. Kelime ve gerçeklerin kendisiyle özdeş olmadığı gerçeğini keşfetmeden önce çocuk zihni birçok özel inançla dekore edilmiştir¹⁷¹. E. Barnes yaşları 6 ile 20 arasında değişen 1091 öğrencinin Tanrıya karşı tutumları ile cennet ve cehennem konusunda yaptığı araştırmada 6 yaşından küçük çocukların Tanrı hakkında kendilerine söylenen her şeyi sorgusuz sualsiz kabul ettiklerini görmüştür. 7 yaşından 10 yaşına kadar çocuklarda bazı sorgulamaların olduğunu, ancak çocukların bu şüphelerine uygun nedenler bulmaya çalıştıklarını belirtmiştir¹⁷². Yaş-Tanrı tasavvuru ilişkisi hakkında bir örnek Heller’den verilebilir. Heller’e göre 4 ile 12 yaşları arasındaki çocuklar Tanrıyı, önceleri bir arkadaş olarak algımlarken yaşları büyüdükçe Tanrıyı daha uzakta ve güçlü bir otorite sahibi varlık olarak algılamaktadırlar¹⁷³. 5 yaşındaki bir çocuğun Tanrı tasavvurundan farklı olmakla birlikte 11 yaşındaki bir çocuğun “İnanmadan yaşayamam. Çünkü o zaman bir dayanağım kalmaz, yıkılıyorum”¹⁷⁴ ifadesi onun Allah’ın varlığına itirazsız inancını gösterebilir.

Buraya kadar çocukların Tanrı tasavvurlarında ortak olarak görülebilecek birkaç özelliğe değinilmiştir. Burada dikkatlerin bir noktaya çekilmesi gerekmektedir. Çocuğun hayatının ilk yıllarında dünyayı dolayısıyla çevresini ve nesnelere sınırlı olarak algılaması söz konusudur. Çocuk tekrar ifade edilirse somut düşünce aşamasından soyut düşünce aşamasına ulaşamamıştır. Bu vb. sebepler onun kendisine göre bazen yetişkinlerin gerçek dışı kabul ettikleri tasavvurlarla dolu bir dünya inşa etmesine neden olur. Bununla birlikte yaşın ilerlemesiyle yani 6 yaşından itibaren yavaş yavaş zihinsel dünyada beliren gelişmelerle çocuğun Tanrı tasavvurlarında artık antropomorfizmin,

---

¹⁷⁰ Allport, a.g.e., s. 139.

¹⁷¹ Allport, a.g.e., s. 118.

¹⁷² Köylü, a.g.m., s. 20.

¹⁷³ Bkz. Dickie, Jane R.- v.dğr., “Parent-Child Relationships and Children’s Image of God”, *Journal For The Scientific Study Of Religion*, vol. 36, 1997, pp. 25-43, s. 26. “Çocukların Ana-Baba İlişkileri ve Tanrı Tasavvurları”, (Doktora Programı Seminer Çalışması), çev. İlhan Topuz, Bursa, 2000, s. 2.

¹⁷⁴ Yavuz, a.g.m., s.136.

egosantrizmin etkileri gittikçe azalacak ve yaklaşık 12 yaşlarında yani ergenlik döneminde tamamen son bulacaktır. “Ancak bazılarının Tanrı tasavvurlarındaki antropomorfik özellikler, hayat boyu varlıklarını korur”¹⁷⁵.

Çocukların din ile ilgili yaşantılarında etkili olan faktörlerin başında yer alan aile daha açıkçası anne-baba faktörü kaçınılmaz olarak çocukların Tanrı tasavvurlarını da etkilemektedir. Yaş da çocukların anne-baba ilişkileriyle Tanrı tasavvurları arasındaki ilişkiyi etkilemiştir. Gesell’in tespitlerine göre üç yaşından itibaren Allah imajı ile ebeyninkiler karışıyor gibi görünür. Çocukların gözlerinde Allah ebeveyn olarak bütün gücü ve bilgisiyle her şeye etki etmektedir¹⁷⁶. 5 ve 7 yaşına doğru çocuk şuurlu olarak, Allah’ı ebeveyninden ayırt etmeye başlar¹⁷⁷.

Vianello, Carrajo ve Lis araştırmalarında aileleriyle birlikte yaşayan çocukların yetiştirme yurtlarında kalan çocuklarla karşılaştırmasını yapmışlardır. Neticesinde elde edilen sonuçlar göstermiştir ki yetiştirme yurtlarında kalan çocuklar baba, anne ve Allah kavramları hakkında çok az olumlu bir imaja sahiptirler. Bu da Allah fikrinin aileden olumlu veya olumsuz yönden doğrudan etkilendiğinin göstergesidir¹⁷⁸.

Anne-baba tasavvurlarının Tanrı tasavvurları üzerindeki etkisine dönülecek olunursa genel olarak çocuk anne ya da babayı nasıl algılıyorsa Tanrıyı da öyle algılayacaktır denilebilir. Bu algıda ailede baskın olan kişinin etkisi daha fazla görülecektir. Otoritenin temsili olarak koruyucu ve şefkatli bir anne-baba örneği çocuğun Tanrıyı da böyle algılamasına neden olabilecektir. Cezalandırıcı bir anne-baba algısı da çocuğu cezalandırıcı bir Tanrı algısına götürebilecektir.

VI. ÇOCUK VE DUA

Duayı “insanla Allah arasında bir haberleşme ya da iletişim”¹⁷⁹ olarak ifade eden Hökeleklî, “Her durumda dua bir talep ve yöneliştir; dua, bilinmek ve işitilmek

---

¹⁷⁵ Holm, a.g.e., s. 87.

¹⁷⁶ Bkz. Vergote, a.g.m., s. 318

¹⁷⁷ Bovet, P., *Le Sentiment religieux et la psychologie de l'enfant*, Neuchâtel, 1951, pp.12-13'den aktaran Vergote, a.g.m., s. 318.

¹⁷⁸ Bkz. Vianello-Tamminen-Ratcliff, a.g.m., s. 413.

¹⁷⁹ Hökeleklî, a.g.e., s. 212.

talebinden başka bir şey değildir”¹⁸⁰ der. Bir başka tanımla dua “ruhun Allah'a doğru yükselişi ve O'na aşıkça tapınış durumudur”¹⁸¹. Hristiyanlık inancının temel alındığı bir internet sitesinde de duayla ilgili şu ifadeler yer verilmektedir¹⁸²:

Dua (...) Rab'bi çağırmak ve O'nunla konuşmaktır. Muhtaç durumumuzu ona bildirmektir... Bütün varlığı yaratan ve onlarla irtibata geçmek için kendini açıklamış olan Tanrı'yla ruhsal bir cevaptır (...) Duanın kapsamı yalnızca Tanrı'yla konuşmayı içermemektedir. Tanrı'yı çağırmak ve O'nunla dertleşmek, sonra O'ndan ruhsal anlamda cevaplar beklemek, hiçbir söz söylemeden, yürek derinliğinden O'nu yüceltmek O'na tapınmak ve bütün gereksinimlerimizi O'ndan sürekli istemektir de.

Dua bireyin çeşitli şartlar altında Allah'la bir şekilde ilişkiye girmesini kapsar. Bu ilişkinin şekli ve boyutu yaşa göre değişecektir. Yaşa bağlı olarak değişen ve gelişen Allah tasavvurları çocuğun ya da daha genel bir ifadeyle bireyin dua amacını, şeklini ve sıklığını etkileyecektir.

Çocukların Allah ile olan yakın ilişkileri dua ile olmaktadır. Daha okul öncesi çağdan başlayarak karakteri yaşla birlikte değişse de çocuğun çeşitli talepleri vardır ve bunlarla birlikte çocuk Allah'a yönelir. Meselâ bir çocuğun “Ben Allah'tan çabuk büyümeyi istiyorum. Bir de televizyonumuz olsun, pikap, oyuncak, şavrole, bahçeli apartman, zengin olmak isterim. Sınıfımı pekiyi ile geçeyim. Allah'tan bunları istiyorum”¹⁸³ gibi cümlelerini kapsayan duasında pek çok talebinin olduğu görülüyor.

Duanın çocuk üzerinde, birey olma ve sosyalleşme süreçlerine, güven duygusunu güçlendirerek katkıda bulunduğu araştırmalarla tespit edilmiştir¹⁸⁴. Basit bir şekilde genel olarak çocuğun dua ile ilgili geçirdiği şu tür aşamaların niteliklerine bakılabilir. Harms'ın “peri masalımsı dinî basamağını” oluşturan 3–6 yaş grubu çocuklarının düşünce sisteminin özelliklerinden olan egosantrizm dualarda da etkisini göstermektedir. “Dua, çocukça arzuların elde edilmesi için başvuru bir yoldur. Çocuklar Allah'ı tıpkı ana babaları gibi, bir şey isteyince yerine getirecek bir kimse gibi

¹⁸⁰ Hökeleki, a.g.e., s. 213.

¹⁸¹ Carrel, Alexis-Şeriatî Ali, *Dua*, çev. Ali Erçetin, Birleşik Yayıncılık, 2. bs., İstanbul, 1999, s. 32.

¹⁸² www.incilturk.com/MAKALELER/nasil_dua_edecegiz.htm+dua&hl=tr&lr=lang_tr 31.08.2005.

¹⁸³ Bilgin, Beyza, “Çocuklarımızın Duyguları ve Duaları”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, İstanbul, 1995, ss. 69–78, s. 73.

¹⁸⁴ Karacoşkun, M. Doğan, “Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Dua”, *C.Ü.İ.F.D.*, c. IX/1, Sivas, Haziran 2005, ss. 101–124, s. 124.

düşünürler”¹⁸⁵. Yine Gruehn’in “büyülü basamak” olarak adlandırdığı 4–7 yaş arasındaki çocuklar “Tanrı’yı çoğu zaman bir büyücü olarak görürken duayı da kendine birtakım menfaatler sağlayabileceği bir tür efsun /yakarma formülü olarak kullanma eğilimi gösterirler”¹⁸⁶. David Elkind ve arkadaşlarının dua kavramı ve dua faaliyetiyle ilgili 60 ilkokul öğrencisiyle görüşmeleri sonunda ulaştıkları sonuçlardan biri şöyledir¹⁸⁷:

5–7 yaş; bu basamakta dua belli belirsiz ve yüzeysel kabul edilebilecek bir tavidir. Bazı dua cümlecikleri belli formüller halinde öğrenilmiştir. Bu aşamadaki çocuklar dünyadaki bütün çocukların dua ettiklerini çok kesin bir şekilde düşünürler. Duanın belli aralıklarla yapıldığını düşünürler. Duaları biraz gerçek dışı ve rasgele yapılmış izlenimi oluşturabilir. Dualar büyük çoğunlukla kişisel maddi doyumların tatmini içindir.

Küçük çocukların dua hakkında sihirli bir görüşe sahip olduklarını belirten bir diğer kişi de Goldman’dır. Ona göre “dualar, Tanrı’dan doğrudan doğruya sözlü güven tazelemeyi tedarik edecektir”¹⁸⁸. Neye ihtiyaçları varsa ve ne isterlerse Allah’ın kendilerine vereceğine inanan çocuklar O’nun çocukların iyi dileklerini veya iyi çocukların dualarını her zaman kabul edeceğini düşünürler¹⁸⁹. Bu aşamada çocuğa dua etmeyi öğretirken ana babaların düştükleri hatalardan biri olarak “Tanrı’yı her akılsızca isteği kabul eden, dalgın bir büyücü gibi” göstermelerini eleştiren Jersild “kendi yaşantıları içinde çeşitli sınırlılıklarını ve gerçekleşmeyen isteklerini gören çocuklar, yüce bir kuvvete dua etmeyi kolaylıkla kabul ederler”¹⁹⁰ der. Çocuğun sadece çıkar beklentisiyle dua etmesi edilgenlik davranışı ve yetersizlik duygusuna neden olabileceğinden tanrıyla sevgi ve kendi elinden geleni yaptıktan sonra yardım talebinde bulunma bağlamında bir ilişki oluşturulabilmesi gerekir¹⁹¹. Bir anne çocuğuna Allah’tan her şeyi isteyebileceğini ve Allah’ın duaları kabul edeceğini söylemiştir. Bunun üzerine çocuk bir zaman sonra şöyle bir açıklama yapmıştır: “Uzaktan kumandalı bir uçak istiyorum. Bunun için Allah’a yalvarıyorum. Biliyorum Allah bana gökten oyuncak atacak değil, ama senin, kalbine çocuğuma bir uçak alayım, isteğini

¹⁸⁵ Hurlock, 1959’dan aktaran Özbaydar, a.g.e., s. 12.

¹⁸⁶ Holm, a.g.e., s. 86.

¹⁸⁷ Bkz. Konuk, a.g.e., s. 18.

¹⁸⁸ Elias, a.g.m., s.91.

¹⁸⁹ Yavuz, a.g.e., s. 173.

¹⁹⁰ Jersild, a.g.e., s. 612.

¹⁹¹ Karacoşkun, a.g.m., s. 106.

verebilir. Sen de bana oyuncuğu alırsın”¹⁹². Görüldüğü üzere çocuğa hem Allah’ın sonsuz kudretinden bahsedilip hem de bunların gerçekleşme şartları gerçekçi olarak belirtilebilir.

Sundén “konuşmaya başladığı andan itibaren ebeveynler en kısa zamanda çocukla birlikte duaya başlamalıdır, ancak duanın konusu, sadece çocuk olmamalıdır”¹⁹³ der. Ben merkezinden çıkıp başkaları için de dua etme dönemi daha çok ergenliğe doğru açığa çıkabilmektedir. Çocukların din ve Allah ile yüzeysel de olsa bir ilişkiye girmelerinde ailenin önemi ya da çevrenin etkisi, üzerinde durulan bir konudur. Buradan hareketle duada bu bahsedilen konuların etkisi görülebilecektir. Yine erken dönemlerde zihnin öğrenmeye karşı ilerleyen yaş dönemlerine göre daha hazır oluşu Sundén’ı desteklemektedir.

Dua kavramının gelişimiyle ilgili Selçuk, “Okul öncesi dönemde şeker ve oyuncak istemek için yapılan egosantrik duaların yerini okul çağında hastalıktan ve felâketten korunma, sevdiklerinin ve ülkenin iyiliği vb. (...) dualar almaktadır”¹⁹⁴ der. Hurlock da yaşın artışıyla birlikte çocuğun dualarının birçoğunun gerçekleşmediğini görmesiyle birlikte duayı artık alıştığı için veya kendisinden beklendiği için yaptığını söyler. “Böylece dua bir ritüel hâline gelir ve çocuk için manasını kaybeder”¹⁹⁵ der. Bütün davranışlarda ve öğrenilmiş durumlarda olduğu gibi dua da bir içselleştirme gerekir. Neyi, niçin yaptığının ve nasıl yapacağını farkında olarak yetişmiş bireyler için söz konusu olan “dua” eyleminin manasını yitirmesi pek ihtimal dâhilinde görünmemektedir.

Çocukların dualarında istedikleri şeyler yaş dönemlerinin genel özelliklerini yansıtmaktadır. Meselâ çocuk sadece kendisi için dua ederken yaşla birlikte çevresindekilerin de onun gibi olduklarını ve onlar için dua edebileceklerini kavrayarak görseler de görmeseler de başkaları için de edebilir. Oyuncak, şeker vb. bütün dünya çocuklarının hoşlandıkları şeylerdir. Neticede bütün çocuklar Allah’dan bunları isterler.

---

¹⁹² Bilgin ve Selçuk, a.g.e., s. 72.

¹⁹³ Holm, a.g.e., s. 89.

¹⁹⁴ Selçuk, a.g.e., s. 102.

¹⁹⁵ Hurlock, E. B., 1959 ‘dan aktaran Özbaydar, a.g.e., s. 13.

Bir çocukluk hatırasında geçen şu ifadeler anlatılmaya çalışılanı özetlemektedir¹⁹⁶: “Bana, ihtiyacım olan şeyler için O’na niyazda bulunmam söylendi ve benim o plastik topa kâfirlerin bizim dinimize girmesinden veya Kudüs’ün Yahudilere iadesinden daha fazla ihtiyacım var.” Bu durum dinle farklılık göstermemektedir ancak Allah’a/Tanrı’ya sesleniş biçimleri değişebilmektedir. Çünkü Tanrı tasavvurları din ve sosyal çevrenin etkisiyle değişebilmekte ve çocuk Tanrıyı algıladığı şekliyle O’na seslenmektedir.

VII. ÇOCUK VE PEYGAMBER

Bütün dinlerde ortak kabul edilebilecek niteliklerde bir peygamber anlayışına ulaşmak zordur. Ancak dinler çok genel olarak ilâhî kaynaklı-ilâhî kaynaklı olmayan şeklinde ayrılırsa belki ilâhî kaynaklı dinlerde birbirine benzer nitelikleri taşıyan peygamberlere rastlanılabilir. Bunlar arasında da her dinin kendi mensuplarınca diğer din mensuplarından farklı anlam yüklemeleri olmaktadır. Hatta dinlerin kendi mensupları arasında da az da olsa anlayış farklılıkları görülebilmektedir. Bu nedenle bu konuda açılan iki küçük başlık bir karşılaştırma yapılması için değil konu hakkında genel bir fikir edinilebilmesi içindir. “*Gayri Müslim Çocuklarda Peygamber Düşüncesi*” başlığında Hristiyan çocuklar üzerinde yapılmış çalışmalardan örnekler verilmiştir.

A. Gayri Müslim Çocuklarda Peygamber Düşüncesi

İncelenen yaş grubundaki çocukların anlayış seviyelerini ve aynı zamanda peygamber anlayışlarını ortaya koyan Hristiyan çocuklar üzerinde yapılmış araştırmalardan birinin sonuçlara göre “çocuğun 9 yaşına kadar İsa hakkındaki görüşü son derece karmaşıktır. Küçük çocuklar İsa’yı iyi bir insan olarak görmeye meylederken, büyük çocuklar İsa’yı sihirli bir işçi gibi görmüşlerdir”¹⁹⁷. Jersild’in aktardığı şekliyle de çocuklar İsa’yı şöyle öğrenmektedirler¹⁹⁸:

“İnsanlara yardım eden ideal bir yetişkin değil de, küçük bir bebek, Annesi onu beşiğe değil de ambarda otlardan yapılmış bir yere koymuş, çizgili elbiseleri olan tuhaf yüzlü adamlar, ona bir bebeğin işine yarmayacak armağanlar veriyorlar. O ülkede, bebeğin annesinin korktuğu kötü kalpli, çirkin bir kral var,

¹⁹⁶ Gosse, Edmund, *Father and Son*, Charles Scribner’s Son, New York, 1908, s. 49’den aktaran Clark, *Çocuklukta Din*, s. 196.

¹⁹⁷ Elias, a.g.m., s. 91.

¹⁹⁸ Jersild, a.g.e., s. 611.

bu yüzden annesi onu alıp uzaklara götürüyor. Şehirde hatta hayvanlar bahçesinde görülmemiş tuhaf bir hayvana binip kaçıyorlar.”

Tanner ise bir araştırmasında araştırmasına katılan bütün çocukların Hristiyan kökenli olmasına rağmen Hz. İsa hakkında çok az bilgiye sahip olduklarını görmüştür¹⁹⁹. Coles ve arkadaşlarının araştırmalarında “Tanrı’nın İsa şeklinde” yeryüzünü ziyaret etmiş olmasının Hristiyan çocuklarca inançlarının temel mesajı kabul edildiğini ortaya çıkmıştır²⁰⁰. Yine aynı araştırmaya göre çocuklar “İsa’nın bir rehber ve çocukluğu sürdürebilen yetişkin gibi bir kurtarıcı”²⁰¹ olduğu fikri üzerinde yoğunlaşmışlardır. B. Mailhiot’ın yaptığı bir başka araştırmada ortaya çıkan sonuçlara göre de (4–6 yaş) çocukların % 92’sine göre Allah ve İsa aynı ve tek şahıstır²⁰².

Buraya alınan araştırmaların çoğunda çocuklar inançları doğrultusunda İsa’nın Tanrı yönüne daha çok vurgu yapmışlardır. Burada da şöyle bir soru ortaya çıkmaktadır: Hristiyan çocuklara İsa’nın peygamberliği söylenmiş midir? Yoksa onlar onun bu özelliğinden habersiz midirler? Bu soru da üzerinde çalışılan araştırmanın konularını aşan farklı bir araştırmayı gerekli kılacak türden bir konudur.

B. Müslüman Çocuklarda Peygamber Düşüncesi

Toplam 385 öğrencinin Hz. Muhammed hakkındaki bilgilerini belirttikleri bir araştırmada % 78,8’inin İslâm inancına uygun denilebilecek peygamber düşüncesine sahip oldukları, % 15,9’unun bu konuda bilgi eksikliğinin olduğu, % 4,7’si farklı özellikleri olan bir şahıs olarak algıladığı ve 0,7’sinin ise peygamberliğini kabul etmekle beraber fazla ilgi duymadıkları ortaya çıkmıştır²⁰³. Aynı araştırmanın sonuçlarına göre sahil bir peygamber düşüncesi sahil bir Allah düşüncesinden yüksektir ve Allah hakkındaki bilgi eksikliği Hz. Peygamber hakkındaki bilgi eksikliğinden fazladır²⁰⁴. Oluşturulmaya çalışılan bu araştırmada elde edilen sonuçlara göre ise çocuklarda bu kadar yüksek oranda İslâm inancının uygun gördüğü şekilde bir

¹⁹⁹ Bkz. Köylü, a.g.m., s. 21.

²⁰⁰ Bkz. Ratcliff, a.g.m., s. 111.

²⁰¹ Ratcliff, a.g.m., s. 111.

²⁰² Bkz. Vergote, a.g.m., s. 321.

²⁰³ Sağlam, İsmail, *Çocuk ve İbadet*, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 153.

²⁰⁴ Sağlam, a.g.e., s. 153.

peygamber inancının olmadığı görülmüştür. Bilakis çocukların bilgi eksikliklerinin azımsanmayacak ölçüde olduğu saptanmıştır.

Yavuz'un araştırmasında ortaya çıkan sonuçlara göre çocuklar Hz. Muhammed'in elçiliği, kişiliği ve görevi üzerinde dururken onlara göre peygamber de – Hristiyan, Yahudi çocuklardan farklı olarak- Allah'ın bir kuludur ve Allah tarafından yaratılmış bir kişidir²⁰⁵. Yine aynı çalışmada çocukların peygamberle ilgili merak ettikleri noktalar da şunlardır²⁰⁶: Hz. Muhammed'in çocukluğu, ne zaman doğup ne zaman peygamber olduğu ve ne zaman öldüğü, Müslümanlığı nasıl yaydığı, bütün işleri nasıl başardığı, O'nu düşmanlarının neden öldürmek istediği, hangi savaşlara katıldığı, neden Mekke'den Medine'ye göç ettiği, Mirac'a nasıl çıktığı ve orada Allah ile neler konuştukları. Diğer peygamberlerle ilgili sayıları az da olsa merak ettikleri noktalar da şunlardır: İlk peygamberin, büyük peygamberlerin ve diğerlerinin kimler olduğu, Hz. İbrahim'i ateşe attıklarında ateşin onu neden yakmadığı, Hz. Musa'nın asasının nasıl yılan olduğu, Hz. Adem'in hayatı vb.

Çocukların dünyasında Hz. Muhammed'in yeri nedir? Bu sorunun cevabına, birkaç öğrenciden Hz. Muhammed'e mektup yazmaları istenerek ulaşılmaya çalışılmıştır.

5. sınıfta okuyan Sena adlı bir öğrencinin mektubunda yazdıklarından aktarılabilecek bazı noktalar şunlardır: Öğrenci peygamberini kendisini Kur'an'ı Kerim'le tanıştıran kişi olarak görmektedir. İnsanlara iyiliği, doğruluğu, ahlâkı öğrettiği için O'nun önemli bir insan olduğunu düşünmektedir. Aklına takılan konu ise Allah'ın Hz. Muhammed'i nasıl (niçin) peygamber seçtiği. Bunun yanında Hz. Muhammed hakkında çok fazla bir şey bilmemesine rağmen öğrenmeye istekli olduğunu belirtmektedir. Burada da öğrencinin cümlelerinden birkaçı olduğu gibi aktarılarak ifadelerindeki doğallık yansıtılmaya çalışılmaktadır.

(...) senden temiz olmayı, İslam'ı da öğrendim. Ellerim kirlendiğinde yıkıyorum, banyomu düzenli bir şekilde yapıyorum. Dua etmeyi, namaz kılmayı hep senden öğreniyorum. Ben bu konuda sana çok teşekkür ediyorum.

Ben senin yerinde olsaydım, hiçbir şeyi bozmazdım. Aynı senin yaptığın gibi kalırdı. Senin bize verdiğin imkânları kimse başkalarına veremez bence.

²⁰⁵ Yavuz, a.g.e., s. 220.

²⁰⁶ Yavuz, a.g.e., s. 86.

Alp adlı 5. sınıfta okuyan bir erkek öğrencinin yazdıklarından aktarılabilecek bazı noktalar da şunlardır: Öğrenci Allah’a ve Peygambere inandığını belirterek durumu kötü olanlara, savaflara üzüldüğünü, herkesin mutlu ve sağlıklı olmasını ve de herkesin bir evinin olmasını istediğini ifade etmiştir. Öğrencinin “Bu konuda bizlere yol gösterebilseydik bunlar olmazdı.” cümlesi ilgi çekicidir. Öğrenci bu cümlesini daha sonra “Eğer peygamberimiz günümüzde yaşasaydı bunlar olmazdı” şeklinde açmıştır. Öğrencinin kendi cümlelerinden bazıları şunlardır:

(...) dualar öğreniyorum. İyi bir öğrenci olmaya çalışıyorum. Derslerimi hep bitiriyorum. Keşke burada olsaydınız.

Mektubumu burada bitirirken saygıyla ellerinizden öperim.

Yine bir 5. sınıf öğrencisi olan Deniz’in ifadelerinde Hz. Muhammed’in saygınlığına ve dürüstlüğüne vurgu yapıldığı görülmektedir. Onun cümlelerinden bazıları da şöyledir:

(...) senin gösterdiğin bu yoldan hiçbir zaman çıkmayacağız. Biz seni örnek almak için çabalıyoruz, senin gibi, hoşgörülü, dürüst, saygılı olmak istiyoruz. Dualarımızı senden eksik etmeyeceğiz.

Melis adlı (5. sınıf) öğrencinin mektubunun hitabı “Hz. Muhammed efendimize” şeklindedir. Bu öğrencinin cümlelerinde de Hz. Peygamberin insanlara İslam’ı ve onun güzelliğini, eşitliği ve doğruluğu öğretmesine vurgu yapılmıştır. Melis’in aşağıdaki sözleri de onun peygamber ve Hz. Muhammed hakkındaki ifadelerinin berraklığı açısından güzel bir anlatım ifade etmektedir:

Vatana, milletimize ve dinimize faydalı olabilmek için, doğru ve düzgün bir insan olabilmek için, haksızlıklarla mücadele edebilmek için, hep sizin bize öğrettiğiniz doğrulardan hareket ediyoruz. İyi ki siz varsınız.

Ben Müslüman olduğum için ve sizin bizim peygamber efendimiz olduğunuz için çok ama çok mutlu ve huzurluyum.

Bir öğrenci de gayet yalın olarak Hz. Muhammed’in adını çok duyduğunu ve onun önemli bir kişi olduğunu bildiğini belirtmiştir. “Bize çok şeyler öğrettiğinizi biliyorum. Sizin yolunuzdan gidiyorum.” diyerek kısa bir özet yapmıştır. Bir başka öğrenci de kendisinin de Hz. Muhammed gibi yetim olduğunu ve bu konuda onu anladığını belirtmiştir. “...bu dünyada bir imtihan olduğumuzu bilmeli her şeyi sabır ve selâmetle karşılamalıyız. Bu dünyada yaşamak olduğu kadar ölümün de olduğunu

peygamberimiz bildirmiştir.” diyerek aslında peygambere yakınlığının bir teselli arayışının getirisi olduğunun ipuçlarını vermiştir.

Hiz. Muhammed’in tanıtımı sırasında Kur’an’ı Kerim’i ayetlere ayıran, insanlara hep doğru yönünden bakan ve hiç fotoğrafı olmayan bir kişi olarak gören öğrencilere de rastlanmıştır. Aynı öğrenci Hiz. Muhammed’in peygamberliğini ilk öğrendiğinde kendini nasıl hissettiğini ve nasıl davrandığını merak etmektedir. Bunun devamı niteliğinde olabilecek iki nokta da Anıl’ın (4. sınıf) aklına takılmıştır: “Bu dini nasıl kurduğunu, ne sorunlarla karşılaştığını hala anlamış değilim.”

Cemre Naz adlı (5. sınıf) öğrenci Hiz. Muhammed’le ilgili cümlelerinde Hiz. Muhammed’le ilgili hikâyeye kitaplarından bolca görebildiğini ancak diğer öğrencilerde de rastlandığı gibi peygamberin kendisini görmek istediğini belirtmiştir. “Hiçbir kitabın üzerinde Hiz. Muhammed’in resmi yok. Keşke olsaydı resimden görürdüm. Hiz. Muhammed’i keşke görsem...” Ceren’in (5. sınıf) “Sizi bir kere görmek için her şeyimi verirdim. Sizi çok merak ediyorum.” cümleleri ile hemen hemen aynı düzlemi paylaşan cümleler kuran Tenzile (5. sınıf), arkadaşlarının Hiz. Muhammed’i rüyalarında gördüklerini söyleyerek kendisinin isteğinin de Hiz. Muhammed’i rüyasında görmek olduğunu belirtmiştir. Bunların yanında Ali Mahir adlı (5. sınıf) öğrenci “Sana güveniyorum, seni görmesem de hep içimizde manevi yerin yaşayacaktır.” cümlelerini dile getirmiştir.

4. sınıfta okuyan bir öğrenci olan Özge’nin karamsarlık dolu ifadelerinden bazıları şunlardır:

Şimdiki devir çok değişti. Aslında devir değil insanlar değişti. Nerede, nasıl yetineceklerini bilmiyorlar. Onlar senin gibi değil ve olamazlar... Sen çocukları çok severdin. Ama şimdiki insanlar çocukları sevmek değil öldürüyorlar bile. Kimse sana özenmiyor... Bazı çocuklar anne ve babalarına çok kötü davranıyorlar. Demek ki onlar dünyada en değerli şeyleri olan anne ve babalarına kötü davranmamayı öğrenmemişler. Hadi seni de üzmem istemiyorum. Seni çok seviyorum Peygamberim.

“...Allah seni bize göndermeseydi ne yapardık? Sen çok şanslısın. Çünkü peygamber çok kutsal bir kelime. Ancak senin gibi doğru, dürüst, iyi ve güzel insanlar bu görevi üstlenebilir.” diyen Ece (4. sınıf) hem peygamber kavramının hem de Hiz. Muhammed’in zihnindeki duruşunu belirtmiştir. Sözlerinin sonunda “Sen hep sevinçli, güler yüzlü, sevecen oluyorsun. Biz de sana kutsal kitabımızı okuyarak, namaz kılarak

hakkınızı ödemeye çalışıyoruz. Bu yüzden bize doğruyu ve güzeli anlattığın için seni çok ama çok seviyoruz.” cümlelerini kullanmıştır.

Elvin (4. sınıf) aklına peygamber denilince ilk olarak iyilik geldiğini belirttiikten sonra “İçini dökebileceğin, öğüt dinleyebileceğin bir insan.” diyerek peygambere yakınlığını ifade etmiştir. Huzur, mutluluk, Kur’an’ı Kerim, güven, sevgi, saygı, yalan ve hileden uzak bir dünya, dua, Müslüman olmaktan gurur duymak, cömertlik, sadakat ve adalet de öğrencinin peygamberle ilgili bulduğu kavramlar. Peygamberin geçmişte yaşadığı kötü şeylere rağmen yılmadığını söyleyen Elvin’in de Hz. Muhammed ile merak ettiği şeyler var: “Peygamber olduğunu nasıl kanıtladığını ve o yıl orada neler olduğunu merak ediyorum.”

Burak (5. sınıf) isimli bir öğrencinin karamsarlık ve ümitle yoğrulmuş şu süslü ifadeleriyle karşılaşılmaktadır:

...Sevgin daha dalından koparılmış bir gülün kokusu gibi yüreklerimizde buram buram tütmektedir.. Ben ümmetinden biriyim, sen de kabul edersen beni ümmetinden küçük bir çocuk olarak, Burak olarak sana soruyorum gönüller sultanı. Nasılsın?.. Sen Rabbimize kavuştun ya, hem mutlusundur, hem de ümmetinin hâlini gördükçe hüzünleniyorsundur...Bu zamanda çocuklar senin sevgine muhtaç. Kendini büyük gören ülkeler bir bir öldürüyor çocukları. Başlarımız Hz. Hasan ile Hüseyin’in başını okşaman gibi okşanmaya muhtaç. Çocuklar sevgine muhtaç, fakirler senin cömertliğine muhtaç, yaşlılar merhametine muhtaç, mazlumlar adaletine muhtaç ve hayvanlar şefkatine muhtaçtır. Böyle bir dünyada yaşarken senden isteyeceklerimizin sonu gelmez. Kısaca Ya Resul Allah, bu dünya Hz. Muhammed'e muhtaç. Senden en büyük isteğimiz, dualarınla ve şefaatinle hep yanımızda ol.

Ayşe ve Ceren’e ait “Sizin insan sevginiz bütün insanlara ışık olsun. Dualarımız bütün insanları korusun.”, “Sevgili Peygamber’im bol bol sevgi ve bol bol selam gönderiyorum. Unutmayın ki bu dünyada sizi seven birçok ama birçok insan var.” veda cümleleri aslında diğer çocukların da mektuplarından çıkarılabilecek sonuç cümleleridir.

İKİNCİ BÖLÜM
ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ BULGULAR
VE YORUMLAR

I. ANKETE KATILAN ÖĞRENCİLERLE İLGİLİ BETİMSSEL İSTATİSTİKLER

A. Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Okullar

Tablo 1: Öğrencilerin öğrenim gördükleri okullara göre dağılımları

Okul İsmi	Frekans	Yüzde
Gemlik Şükrü Şenol İlköğretim Okulu	51	13,3
Gemlik Lale Kemal İlköğretim Okulu	48	12,5
Gemlik Hamidiye İlköğretim Okulu	46	12,0
Bursa Emir Buhari İlköğretim Okulu	50	13,1
Bursa Samanlı Latif Dörtçelik İlköğretim Okulu	50	13,1
Bursa Kükürtlü Sanayi ve Ticaret İlköğretim Okulu	42	11,0
İstanbul Münevver Şefik Fergar İlköğretim Okulu	34	8,9
İstanbul Kalamış İlköğretim Okulu	15	3,9
İstanbul Kayışdağı Arif Paşa İlköğretim Okulu	47	12,3
Toplam	383	100,0

Tablo 1’de yapılan tespitlere göre ankete katılan 383 öğrencinin 51’i (%13,3) Şükrü Şenol İlköğretim Okulundan; 48’i (%12,5) Lale Kemal İlköğretim Okulu’ndan; 46’sı (%12,0) Hamidiye İlköğretim Okulu’ndan; 50’si (%13,1) Emir Buhari İlköğretim Okulu’ndan; 50’si (%13,1) Samanlı Latif Dörtçelik İlköğretim Okulu’ndan; 42’si (%11,0) Kükürtlü Sanayi ve Ticaret İlköğretim Okulu’ndan; 34’ü (%8,9) Münevver Şefik Fergar İlköğretim Okulu’ndan; 15’i (%3,9) Kalamış İlköğretim Okulu’ndan; 47’si (%12,3) Kayışdağı Arif Paşa İlköğretim Okulu’ndandır.

B. Öğrencilerin Cinsiyet Bakımından Oranları

Tablo 2: Öğrencilerin cinsiyet durumlarına göre dağılımları

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kız	210	54,8
Erkek	173	45,2
Toplam	383	100,0

Ankete katılan 383 öğrenciden 210'u (%54,8) kız, 173'ü (%45,2) erkektir (Bkz. Tablo 2).

C. Öğrencilerin Yaşları

Tablo 3: Öğrencilerin yaşa göre dağılımları

Yaş	Frekans	Yüzde
6	3	0,8
7	47	12,3
8	75	19,6
9	78	20,4
10	94	24,5
11 ve yukarısı	86	22,5
Toplam	383	100,0

Tablo 3'e göre ankete katılan 383 öğrenciden 3'ü (% 0,8) 6 yaşında; 47'si (% 12,3) 7 yaşında; 75'i (% 19,6) 8 yaşında; 78'i (% 20,4) 9 yaşında; 94'ü (% 24,5) 10 yaşında; 86'sı (% 22,5) 11 yaş ve yukarisindedir.

D. Öğrenim Durumları

Tablo 4: Öğrencilerin sınıflara göre dağılımları

Sınıf	Frekans	Yüzde
1. Sınıf	78	20,4
2. Sınıf	65	17,0
3. Sınıf	82	21,4
4. Sınıf	84	21,9
5. Sınıf	74	19,3
Toplam	383	100,0

Tablo 4'e göre ankete katılan 383 çocuğun 78'i (% 20,4) 1. sınıf; 65'i (% 17,0) 2. sınıf; 82'si (% 21,4) 3. sınıf; 84'ü (% 21,9) 4. sınıf; 74'ü (% 19,3) 5. sınıf öğrencisidir.

E. Öğrencilerin Baba ve Annelerinin Meslekleri

Tablo 5/a: Öğrencilerin baba mesleğine göre dağılımları

Meslek	Frekans	Yüzde
İşsiz	14	3,7
Memur	64	16,7
İşçi	163	42,6
Emekli	19	5,0
İşyeri Sahibi	36	9,4
Serbest Çalışan	54	14,1
Esnaf-Sanatkâr	24	6,3
Cevapsız	9	2,3
Toplam	383	100,0

14'ünün (% 3,7) babasının işsiz; 64'ünün (% 16,7) babasının memur; 163'ünün (% 42,6) babasının işçi; 19'unun (% 5,0) babasının emekli; 36'sının (% 9,4) babasının iş yeri sahibi; 54'ünün (% 14,1) babasının serbest çalışan; 24'ünün (% 6,3) babasının esnaf/sanatkâr olduğu görülmüştür. Ankete katılan 383 öğrenciden 9'u (% 2,3) soruya cevap vermemiştir (Bkz. Tablo 5/a).

Tablo 5/b: Öğrencilerin anne mesleğine göre dağılımları

Meslek	Frekans	Yüzde
Ev Hanımı	317	82,8
Memur	23	6,0
İşçi	15	3,9
Emekli	5	1,3
İşyeri Sahibi	2	0,5
Serbest Çalışan	13	3,4
Esnaf-Sanatkâr	4	1,0
Cevapsız	4	1,0
Toplam	383	100,0

Ankete katılan 383 öğrenciden 317'sinin (% 82,8) annesinin ev hanımı; 23'ünün (% 6,0) annesinin memur; 15'inin (% 3,9) annesinin işçi; 5'inin (% 1,3) annesinin emekli; 2'sinin (% 0,5) annesinin iş yeri sahibi; 13'ünün (% 3,4) annesinin

serbest çalışan; 4'ünün (% 1,0) annesinin esnaf/sanatkâr olduğu görülmüştür. 4 öğrenci (% 1,0) soruya cevap vermemiştir (Bkz. Tablo 5/b).

F. Baba ve Annelerin Öz veya Üvey Olma Durumları

Tablo 6/a: Babaların öz/üvey oluşlarına göre dağılımları

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Babam öz ve hayatta	358	93,5
Babam öldü	4	1,0
Babam üvey	1	0,3
Babam öz ve hayatta ancak annemden ayrı yaşıyor	13	3,4
Babam annemden ayrıldı, başkasıyla evli	5	1,3
Cevapsız	2	0,5
Toplam	383	100,0

Anketteki bu soruya cevap veren 358 (% 93,5) öğrencinin babasının öz ve hayatta; 4'ünün (% 1,0) babasının ölmüş olduğu; 1'inin (% 0,3) babasının üvey; 13'ünün (% 3,4) babasının öz ve hayatta olmakla birlikte öğrencinin annesinden ayrı yaşadığı; 5'inin (% 1,3) babasının öğrencinin annesinden ayrı olmakla birlikte başkası ile evli olduğu görülmüştür. Ankete katılan 383 öğrenciden 2'si (% 0,5) babasıyla ilgili bu soruya cevap vermemiştir (Bkz. Tablo 6/a).

Tablo 6/b: Annelerin öz/üvey oluşlarına göre dağılımları

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Annem öz ve hayatta	357	93,2
Annem öldü	2	0,5
Annem üvey	1	0,3
Annem öz ve hayatta ancak babamdan ayrı yaşıyor	14	3,7
Annem babamdan ayrıldı, başkasıyla evli	6	1,6
Cevapsız	3	0,8
Toplam	383	100,0

Öğrencilerden 357'si (% 93,2) annesinin öz ve hayatta olduğunu; 2'si (% 0,5) annesinin hayatta olmadığını; 1'i (% 0,3) annesinin üvey olduğunu; 14'ü (% 3,7) annesinin öz ve hayatta olduğunu ancak babasından ayrı yaşadığını; 6'sı (% 1,6)

annesinin babasından ayrı ve başkasıyla evli olduğunu belirtmiştir. 3 öğrenci (% 0,8) bu soruya cevap vermemiştir (Bkz. Tablo 6/b).

G. Baba ve Annelerin Öğrenim Durumları

Tablo 7/a: Öğrencilerin babalarının öğrenim durumları

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Okuma yazma bilmiyor	15	3,9
İlkokul mezunu	98	25,6
Ortaokul mezunu	58	15,1
Lise Mezunu	113	29,5
Üniversite mezunu	78	20,4
Cevapsız	21	5,5
Toplam	383	100,0

Öğrencilerden 15'i (% 3,9) babasının okuma-yazma bilmediğini; 98'i (% 25,6) babasının ilkokul mezunu; 58'i (% 15,1) babasının ortaokul mezunu; 113'ü (% 29,5) babasının lise mezunu; 78'i (% 20,4) babasının üniversite mezunu olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerden 21'i (% 5,5) bu soruya cevap vermemiştir. Tablo 7/a'dan anlaşılacağı üzere öğrencilerin verdikleri cevaplara göre babalarının büyük çoğunluğu lise mezunudur. Onu en yakından takip eden seçenek ise babaların ilkokul mezunu olmalarıdır. En az paya sahip olan seçenek ise babaların okuma yazma bilmiyor olmalarıdır.

Tablo 7/b: Öğrencilerin annelerinin öğrenim durumları

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Okuma yazma bilmiyor	23	6,0
İlkokul mezunu	145	37,9
Ortaokul mezunu	65	17,0
Lise Mezunu	81	21,1
Üniversite mezunu	50	13,1
Cevapsız	19	5,0
Toplam	383	100,0

Öğrencilerden 23'ü (% 6,0) annesinin okuma-yazma bilmediğini; 145'i (% 37,9) annesinin ilkokul mezunu; 65'i (% 17,0) annesinin ortaokul mezunu; 81'i (% 21,1) annesinin lise mezunu; 50'si (% 13,1) annesinin üniversite mezunu olduğunu belirtmiştir. Ankete katılan 383 öğrenciden 19'u (% 5,0) bu soruya cevap vermemiştir (Bkz. Tablo 7/b).

H. Öğrenci Ailelerinin Ekonomik Durumları*

Tablo 8: Ailelerin aylık gelir durumu

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Düşük gelirli (650 YTL'den az gelirli)	118	30,8
Orta gelirli seviyesinde (650 YTL ile 1500 YTL arası)	185	48,3
Üst gelir seviyesi (1500 YTL üzerinde)	61	15,9
Cevapsız	19	5,0
Toplam	383	100.0

Tablo 8'de görüldüğü gibi ankete katılan 383 öğrenciden 118'i (% 30,8) ailesinin düşük gelir seviyesinde; 185'i (% 48,3) ailesinin orta gelir seviyesinde; 61'i (% 15,9) ailesinin üst gelir seviyesinde olduğunu belirtmişlerdir. 19 (% 5,0) öğrenci soruya cevap vermemiştir. Tablo 8'e göre ankete katılan öğrencilerin ailelerin büyük bir çoğunluğu orta gelir seviyesindedir. Üst gelir seviyesindeki aile sayısı yüzdelik dilimin ancak % 15,9'luk kısmını oluşturabilmektedir.

* Anket uygulandığı dönemde yaklaşık olarak 1 gr altın 25 Ytl, 250 gr ekme 30 Ykr, 1kg küp şeker 2,25 Ytl, 1 kg kuzu eti 13 Ytl'dir.

II. ARAŞTIRMA BULGULARI VE DEĞERLENDİRME

A. Çocukların Allah'ı Algılayış Şekilleri

Çocukluğun ilk yıllarından son yıllarına doğru somut düşünce şeklinden soyut düşünce şekline doğru bir geçişin söz konusu olduğu bilinmektedir. Bu yüzden çocukların Allah kavramını algılayış şekillerinin de yaşla birlikte değişip değişmediğinin belirlenmesi gerekmektedir.

Benzer amaçlarla sorulmuş ve birbirinin sağlaması durumunda olan iki soru ve cevapları şöyledir:

1. Çocukların Allah'ın “nerede?” olduğu konusundaki düşünceleri

Tablo 9: Allah'ın nerede olduğuyla ilgili verdikleri cevaplar

Seçenekler	Frekans	Yüzde
O görünmez	183	47,8
Gökyüzünde	37	9,7
Kalbimizde	78	20,4
Cennette	33	8,6
Bilmiyorum	49	12,8
Cevapsız	3	0,8
Toplam	383	100,0

Tablo 9'a göre soruyu cevaplayan öğrencilerden 183'ü (% 47,8) “O görünmez”; 37'si (% 9,7) gökyüzünde; 78'i (% 20,4) kalbimizde; 33'ü (% 8,6) cennette; 49'u (%12,8) “bilmiyorum” demiştir. 383 öğrenciden 3'ü (% 0,8) bu soruya cevap vermemiştir.

Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu Allah'ın görünmezliğini belirtirken hemen arkasından gelen ikinci çoğunluğa göre de Allah kalplerdedir.

2. Allah'ın "nasıl?" olduğu konusundaki düşünceleri

Tablo 10: Öğrencilerin Allah'ın nasıl olduğuyla ilgili verdikleri cevaplar

Seçenekler	Frekans	Yüzde
O, görünmez ki nasıl olduğunu bileyim.	239	62,4
Allah çok güçlü bir insan gibidir.	44	11,5
O'nun şekli yoktur.	85	22,2
Cevapsız	15	3,9
Toplam	383	100,0

Soruya cevap veren öğrencilerden 239'u (% 62,4) Allah'ın görünmez olduğunu dolayısıyla nasıl olduğunu bilmediklerini; 44'ü (% 11,5) Allah'ın çok güçlü bir insan gibi olduğunu; 85'i (% 22,2) Allah'ın bir şeklinin olmadığını belirtmişlerdir. 383 öğrenciden 15'i (% 3,9) Allah'ın nasıl olduğuyla ilgili soruya cevap vermemiştir (Bkz. Tablo 10).

3. Yaş grupları ile Allah'ın nerede olduğuna dair düşünceler arasındaki ilişki

Tablo 11: Allah'ın nerede olduğuyla ilgili verilen cevaplarla yaş grupları arasındaki ilişki

Değişkenler	Allah'ın nerede olduğuyla ilgili cevaplar						
	O görünmez	Gökyüzünde	Kalbimizde	Cennette	Bilmiyorum	Cevapsız	Toplam
6	1	1	1	0	0	0	3
	% 33,3	% 33,3	% 33,3	-	-	-	% 0,78
7	25	12	6	3	1	0	47
	% 53,19	% 25,53	% 12,76	% 6,38	% 2,12	-	% 12,27
8	32	10	12	7	12	2	75
	% 42,66	% 13,33	% 16,0	% 9,33	% 16,0	% 2,66	% 19,58
9	27	6	18	10	17	0	78
	% 35,06	% 7,79	% 23,37	% 12,98	% 22,07	-	% 20,10
10	46	6	18	11	12	1	94
	% 48,93	% 6,38	% 19,14	% 11,70	% 12,76	% 1,06	% 24,54
11 ve yukarısı	52	2	23	2	7	0	86
	% 60,46	% 2,32	% 26,74	% 2,32	% 8,13	-	% 22,45
Toplam	183	37	78	33	49	3	383
	% 47,78	% 9,66	% 20,36	% 8,61	% 12,79	% 0,78	% 100

P<0.05 x²=61,632

Tablo 11’de görüldüğü üzere yaş ile Allah’ın nerede olduğu ile ilgili verilen cevaplar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Allah’ın görünmez olduğunu söyleyen 11 yaşındaki öğrencilerin oranı (% 60,46), 7 yaşındaki öğrencilerin oranından daha fazladır (% 53,19).

Allah’ın gökyüzünde olduğu cevabını veren 7 yaşındaki öğrencilerin yüzdesinin (6 yaşındaki bir öğrencinin cevabı dikkate alınmazsa) bu soruya aynı cevabı veren 8 yaşındaki öğrencilerin yüzdesinden neredeyse iki kat fazla olduğu görülmektedir.

4. Allah’ın çocuklara karşı davranışı konusundaki düşünceler

Tablo 12: Allah'ın çocuklara karşı nasıl davrandığı ile ilgili düşünceler

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Çok iyi davranır, sever ve onları korur.	330	86,2
Yanlışlarımıza kızmaz, hoş karşılar	26	6,8
Yaramaz çocukları cezalandırır	14	3,7
Cevapsız	13	3,4
Toplam	383	100,0

Tablo 12’de yapılan tespitlere göre; soruyu cevaplayan öğrencilerden 330’u (% 86,22) Allah çocuklara çok iyi davranır, sever ve onları korur; 26’sı (% 6,8) yanlışlarımıza kızmaz, hoş karşılar; 14’ü (% 3,7) yaramaz çocukları cezalandırır şıkkını işaretlemişlerdir. 383 öğrenciden 13’ü (% 3,4) soruyu cevaplamamıştır.

Çocuklar bu konuyla ilgili aynı sorunun içinde kendilerine yöneltilen “bunları kimden öğrendin?” sorusuna büyük bir çoğunluk olarak annemden cevabını vermişlerdir. Ayrıca babamdan, anneannemden, babaannemden, dedemden, halamdan, teyzemden, büyüklerimden, din kitaplarından, kuran kursundan, (din dersi) öğretmenimden ve de kendim araştırarak öğrendim diyenler olmuştur.

Tablo 12’ye bakıldığında çocukların Allah ile ilgili düşüncelerinin olumlu olduğu ve sevgi motifinin ön plâna çıktığı görülmektedir. Sadece % 3,7 oranında öğrenci Allah’ın yaramaz çocukları cezalandırdığını düşünmektedir. Ama sadece bu cevaba bakarak bu çocukların Allah hakkında olumsuz bir düşüncede oldukları da

söylenemez. Nitekim Tablo 13'te gösterileceği gibi çocukların tamamına yakını Allah'ı sevdiklerini belirtmişlerdir.

5. Çocukların Allah'ı sevme durumları

Tablo 13: Öğrencilerin Allah'ı sevme durumları

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Evet, çok seviyorum.	380	99,2
Az seviyorum.	1	0,3
Sevmiyorum.	-	-
Cevapsız	2	0,5
Toplam	383	100,0

Soruyu cevaplayan 380 öğrenci (% 99,2) evet, çok seviyorum derken; yalnız 1 öğrenci (% 0,3) az seviyorum demiştir. Ankete katılan öğrencilerden hiçbiri Allah'ı sevmiyorum şikkını işaretlememiştir. 383 öğrenciden bu soruya cevap vermeyen öğrenci sayısı 2'dir (Bkz. Tablo 13).

Herhangi bir yaş sınırlamasına gitmeden öğrencilerin verdikleri cevaplara bakılarak hemen hepsinin Allah hakkında olumlu bir düşünceye sahip oldukları ve O'nu sevdikleri söylenebilir.

Çocukların Allah'ı sevme konusundaki fikirlerini kimden edindikleri ile ilgili soruya en çok "annem" cevabını vermeleri annenin çocukların eğitimleri üzerindeki önemini göstermektedir.

Öğrencilerin Allah'ı sevme nedenleri kendi verdikleri cevaplara göre şu başlıklar altında toplanabilir: Allah bizi (kusursuz) yarattığı için. Bizi kötülüklerden koruduğu ve hatalarımızı affettiği için. Bize her yerde ve her zaman yardım ettiği için. Bize nimetler verdiği için. O en büyük olduğu için. Çok iyi olduğu için. Kötüleri cezalandırdığı için. Dualarımızı kabul ettiği için. Bizi sevdiği için.

B. Çocukların Allah'tan Beklentileri

Öğrencilere Allah'tan beklentilerini öğrenmek amacıyla sorulan sorulardan oluşan bu bölümde beklentiler daha çok dua kavramı altında anlaşılmaya çalışılmıştır.

1. Çocukların Allah'a dua etme durumları

Öğrencilerin dua kavramına olan yakınlıklarını ölçebilmek amacıyla dua edip etmedikleri sorulmuş ve Tablo 14'te görülen cevap ve oranlar elde edilmiştir.

Tablo 14: Öğrencilerin dua edip etmedikleriyle ilgili cevapları

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Evet	328	85,6
Bazen	47	12,3
Hayır	5	1,3
Cevapsız	3	0,8
Toplam	383	100,0

Allah'a dua edip etmediklerini tespit amacıyla oluşturulan bu soruya 328 (% 85,6) öğrenci evet (dua ediyorum); 47 öğrenci (% 12,3) bazen (dua ediyorum); 5 (% 1,3) öğrenci hayır (dua etmiyorum) cevabını vermiştir. Öğrencilerin % 1,3'ü hariç (cevap vermeyenlerin oranı da çıkarılırsa) % 97,9 gibi büyük bir çoğunluk dua ettiğini belirtmiştir. 3 (% 0,8) öğrenci soruya cevap vermemiştir (Bkz. Tablo 14).

2. Dua ettikleri zaman dilimleri

Tablo 15: Öğrencilerin en çok dua ettikleri zaman dilimleri

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Yemekten önce ve sonra	64	16,7
Akşam yatarken ve sabah kalkarken	133	34,7
Cami ya da türbelere gittiğimde	29	7,6
Aklıma geldiği her zaman	124	32,4
Başka	24	6,3
Cevapsız	9	2,3
Toplam	383	100,0

Tablo 15'e göre öğrencilerden 64'ü (% 16,7) yemekten önce ve sonra; 133'ü (% 34,7) akşam yatarken ve sabah kalkarken; 29'u (% 7,6) cami ya da türbe gibi yerlere gittiğinde; 124'ü (% 32,4) aklına her geldiğinde dua ettiğini belirtirken 24 (% 6,3) öğrenci de başka seçeneğini işaretlemişlerdir. 9'u (% 2,3) en çok dua ettikleri zaman dilimleriyle ilgili olarak herhangi bir cevap vermemiştir.

Çocukların verdiklere cevaba bakıldığında en çok dua ettikleri zamanın akşam yatma veya sabah kalkma zamanları olduğu görülmektedir. Bu cevabın ardından en çok verilen cevabın aklıma geldiği her zaman olduğu görülmektedir.

3. Yaş grupları ile dua etme zamanları arasındaki ilişki

Tablo 16: Öğrencilerin yaşlarının dua etme zamanlarına etkisi

Değişkenler	Dua etme zamanları						
	Yemekten önce ve sonra	Akşam yatarken ve sabah kalkarken	Cami ya da türbelere gittiğimde	Aklıma geldiği her zaman	Başka	Cevapsız	Toplam
6	1	1	0	1	0	0	3
	% 33,33	% 33,33	-	% 33,33	-	-	% 0,78
7	16	14	2	8	4	3	47
	% 34,04	% 29,78	% 4,25	% 17,02	% 8,51	% 6,38	% 12,27
8	21	23	3	21	4	3	75
	% 28,0	% 30,66	% 4,0	% 28,0	% 5,33	% 4,0	% 19,58
9	10	31	6	26	4	1	78
	% 12,82	% 39,74	% 7,69	% 33,33	% 5,12	% 1,28	% 20,36
10	11	39	12	27	4	1	94
	% 11,70	% 41,48	% 12,76	% 28,72	% 4,25	% 1,06	% 24,54
11 ve yukarı	5	25	6	41	8	1	86
	% 5,81	% 29,06	% 6,97	% 47,67	% 9,30	% 1,16	% 22,45
Toplam	64	133	29	124	24	9	383
	% 16,71	% 34,72	% 7,57	% 32,37	% 6,26	% 2,34	% 100

P<0.05 x2=50,687

Tablo 16’da görüldüğü üzere çocukların yaşları ile dua etme zamanları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

7 yaşındaki çocuklarda en çok dua ettikleri zaman dilimi yemek öncesi olurken 8, 9 ve 10 yaşındaki çocuklarda uyuma ve uykudan kalkma zamanları ilk sırayı almıştır. 11 yaş grubundaki çocuklarda ise ilk sırayı aklıma geldiği her zaman seçeneği almıştır.

Aynı tabloda “başka” seçeneğinin oranı dikkate alınmazsa (cevapların çeşitliliğinden dolayı) 8 ve 9 yaşındaki çocukların en az işaretledikleri seçenek olarak cami ya da türbe gibi yerlere gittiğimde dua ederim seçeneği ile karşılaşılmaktadır.

Bu tabloda dikkat çeken bir husus da 7 yaşındaki çocukların en çok işaretledikleri seçeneğin 11 yaşındaki çocuklar tarafından en az sayıda işaretlenmiş olmasıdır. Keza; “aklıma geldiği her zaman seçeneği” yaş grupları içerisinde en fazla 11 yaş grubu çocuklarınca işaretlenirken en az 7 yaş grubunca işaretlenmiştir. “Yemekten önce ve sonra” 7 yaşındaki çocukların en fazla işaretlediği 11 yaşındaki çocuklarınsa en az işaretlediği seçenek olmuştur.

4. Dua etmeyi öğrendikleri kişi ve kesimler

Tablo 17: Öğrencilerin dua etmeyi öğrendikleri kaynaklar

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Annem	218	56,9
Babam	41	10,7
Anneannem/babaannem	40	10,4
Dedem	18	4,7
Ağabeyim/ablam	2	0,5
Radyo ve televizyon	1	0,3
Kendi kendime öğrendim	58	15,1
Cevapsız	5	1,3
Toplam	383	100,0

Öğrencilere, dua etmeyi kimden öğrendiklerine dair oluşturulan soruya verilen cevapların tasnifi şöyledir: Ankete katılan öğrencilerden 218’i (% 56,9) kendisine dua etmeyi öğretenin annesi; 41’i (% 10,7) babası; 40’ı (% 10,4) anneannesi/babaannesi; 18’i (% 4,7) dedesi; 2’si (% 0,5) ağabeyi/ablası; 1’i (% 0,3) de radyo/ televizyon olduğunu belirtmişlerdir. Soruya cevap vermeyen öğrencilerin sayısı 5’tir.

Tablo 17’den elde edilen sonuçlara göre araştırma grubundaki çocukların yarısından fazlası dua etmeyi annelerinden öğrenmişlerdir. Bu da çocuğun eğitim hayatında annenin yeri ve önemini bir kez daha göstermiştir. Buna karşın dua etmeyi babamdan öğrendim diyenlerin oranı annemden öğrendim diyenlerin oranının ancak

beşte biri kadardır. Buradan annelerin babalardan daha fazla çocuklarla zaman geçirdikleri sonucuna ulaşılabilir.

5. Babanın öğrenim durumu ile çocukların dua etmeyi öğrendikleri kaynaklar arasındaki ilişki

Tablo 18: Babanın öğrenim durumu ile dua etmeyi öğrenme kaynakları arasındaki ilişki

Değişkenler	Dua etmeyi öğrenme kaynakları								
	Annem	Babam	Anneannem/ babaannem	Dedem	Agabeyim/ablam	Radyo ve televizyon	Kendi kendime öğrendim	Cevapsız	Toplam
Okuma yazma bilmiyor	10	0	0	2	0	1	2	0	15
	% 66,66	-	-	% 13,3	-	% 6,66	% 13,33	-	% 3,91
İlkokul mezunu	60	8	5	3	0	0	26	2	98
	% 61,2	% 8,16	% 5,10	% 3,06	-	-	% 26,03	% 2,04	% 25,58
Ortaokul mezunu	30	8	11	3	0	0	6	0	58
	% 51,72	% 13,79	% 18,96	% 5,17	-	-	% 10,34	-	% 15,14
Lise mezunu	58	14	16	7	1	0	16	1	113
	% 51,32	% 12,38	% 14,15	% 6,19	% 0,88	-	% 14,15	% 0,88	% 29,50
Üniversite mezunu	46	10	7	2	1	0	11	1	78
	% 58,97	% 12,82	% 8,9	% 2,5	% 1,2	-	% 14,10	% 1,2	% 20,36
Cevapsız	14	1	1	1	0	0	3	1	21
	% 66,66	% 4,76	% 4,76	% 4,76	-	-	% 14,28	% 4,76	% 5,48
Toplam	218	41	40	18	2	1	58	5	383
	% 56,91	% 10,70	% 10,44	% 4,69	% 0,52	% 0,26	% 15,14	% 1,30	% 100
P<0.05 x2=53,712									

Babanın eğitim durumuyla çocukların aile (ev) içerisinde dua etmeyi öğrendikleri kaynaklar arasında bir ilişkinin olup olmadığı Tablo 18 ile sorgulanmaya çalışılmıştır.

Tablo 18'e bakıldığında babanın eğitim durumuyla çocukların dua etmeyi öğrendikleri kaynaklar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Çocuklarına dua öğretme konusunda ortaokul mezunu babaların oranının diğer eğitim kademelerindeki babaların oranından daha yüksek olduğu görülmektedir.

Babaların eğitim durumları göz önüne alınıp yapılan değerlendirmeye göre; “okuma yazma bilmeyen babaların” dua öğretme oranı hariç tutulursa en düşük oran ilkokul mezunu babalardadır. Üniversite mezunu babaların çocukları ancak üçüncü sırada dua etmeyi babalarından öğrendiklerini kaydetmişlerdir. Lise mezunu babaların dua etmeyi öğretmedeki durumları dördüncüdür.

6. Dualarını Allah'ın duyduğuna inanma

Tablo 19: Dua ettiklerinde Allah'ın kendilerini duyduğuna inanıp inanmadıkları

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Evet (her zaman duyar).	364	95,0
Bazen (duyar).	9	2,3
Hayır (duymaz).	2	0,5
Cevapsız	8	2,1
Toplam	383	100,0

Tablo 19’da yapılan tespitlere göre öğrencilerden 364’ü (% 95,0) “evet dua ettiğimde Allah beni duymaktadır” derken; 9’u (% 2,3) duaları sebebiyle Allah'ın kendilerini bazen duyduğuna inandıklarını belirtmişlerdir. Buna karşılık 2 (% 0,5) öğrenci de Allah'ın kendilerini duyduğuna inanmadıklarını belirterek hayır cevabını vermiştir. Öğrencilerden 8’i (% 2,1) soruyu cevaplamamıştır.

Buna göre çocukların genel olarak Allah’ın kendileriyle ilgilendiğini düşündükleri söylenebilir.

7. Çocukların Allah’tan istekleri

Tablo 20: Öğrencilerin dua ettiklerinde Allah’tan en çok istedikleri şeyler

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Yiyecek ve içecek şeyler isterim	23	6,0
Oyuncak isterim	2	0,5
Para isterim	7	1,8
Babama araba isterim	15	3,9
Ev isterim	1	0,3
Sağlık ve mutluluk isterim	315	82,2
Diğer...	14	3,7
Cevapsız	6	1,6
Toplam	383	100,0

Öğrencilerden 23'ü (% 6,0) yiyecek ve içecek şeyler isterken; 2'si (% 0,5) oyuncak; 7'si (% 1,8) para; 15'i (% 3,9) babama araba; 1'i (% 0,3) ev; 310'u (% 80,9) sağlık ve mutluluk isterim cevabını vermiştir. 14 (% 3,7) öğrenci de bunların haricinde şeyler istediklerini belirtmişlerdir. Ankete katılan öğrencilerden 6'sı bu soruya cevap vermemiştir (Bkz. Tablo 20).

Öğrencilere varsa bunların haricindeki isteklerini yazmaları için verilen seçenekte çoğunlukla şu cevaplara rastlanmıştır: Zengin olmayı. Derslerimde başarılı olmayı. Ailemin hep bir arada olmasını hiç ayrılmamasını. Uzun bir hayat. Çikolata, şeker, oyuncak, kitap. Başarılı olmayı. Babamın iyi bir işinin olmasını ve çok para kazanmasını. Fakirlerin aç kalmamasını. Bilgisayar, bisiklet. Bütün Müslümanların iyi olmasını. Akıl fikir. İyi bir adam olmayı. Kötü rüyalar görmemeyi. Dünyanın 20 yıl sonra çöl olmamasını. Sevdiğim insanların ölmemesini. Ahirette Cennete gitmeyi.

8. Öğrenci ailelerinin ekonomik durumları ile Allah'tan istekleri arasındaki ilişki

Tablo 21: Gelir seviyesinin çocukların Allah'tan isteklerine etkisi

Değişkenler	Çocukların Allah'dan en çok istedikleri şeyler							
	Yiyecek ve içecek şeyler	Oyuncak	Para	Babama araba	Ev	Sağlık ve mutluluk	Diğer	Toplam
Düşük gelir seviyesinde (650 YTL'den az gelirli)	8	1	2	4	0	98	4	118
	% 6,77	% 0,84	% 1,69	% 3,38	-	% 83,05	% 3,27	30,80
Orta gelir seviyesinde (650 YTL ile 1500 YTL arası)	7	1	3	5	0	160	6	185
	% 3,78	% 0,54	% 1,62	% 2,70	-	% 86,48	% 3,24	%4 8,30
Üst gelir seviyesi (1500YTL üzerinde)	6	0	2	5	1	44	2	61
	% 9,83	-	% 3,27	% 8,19	% 1,6	% 72,13	% 3,27	% 15,92
Cevapsız	2	0	0	1	0	13	2	19
	% 10,52	-	-	% 5,26	-	% 68,42	% 10,52	% 4,96
Toplam	23	2	7	15	1	315	14	383
	% 6,0	% 0,52	% 1,82	% 3,91	% 0,26	% 82,24	% 3,65	% 100
P>0.05 x2=20.790								

Ekonomik sınıfla çocukların isteklerinin bir ilgisinin olup olmadığı yukarıdaki Tablo 21 ile anlaşılmaya çalışılmıştır. Ancak ailelerin ekonomik seviyeleri ile çocukların istekleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Bütün seviyesindeki çocukların en çok istediği şey sağlık ve mutluluk olurken en az istedikleri hatta hiç tercih etmedikleri şeyler ev ve oyuncak olmuştur. Burada oyuncak seçeneğinin niye tercih edilmediği konusunda söylenebilecek şey belki de tek seçeneğin işaretlenmesinin istenmiş olmasıdır.

9. Öğrencilerin en çok dua ettikleri durumlar

Çocukların duaya en çok ihtiyaç duydukları durumları tespit etmek için sorulan “Allah’a en çok hangi durumlarda dua edersin?” sorusunda öğrencilerin kendilerine verilen şıkları işaretleme oranları Tablo 22’de gösterildiği gibidir.

Tablo 22: Çocukların en çok dua ettikleri durumlar

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Bir sınavım olduğunda	97	25,3
Bir yakınım hastalandığında ya da ben hasta olduğumda	192	50,1
Çok hoşuma giden bir şeyin alınmasını istediğimde	11	2,9
Çok sevdiğim bir şeyden dolayı teşekkür etmek istediğimde	41	10,7
Diğer...	36	9,4
Cevapsız	6	1,6
Toplam	383	100,0

97 (% 25,3) öğrenci bir sınavım olduğunda; 192 (%50,1) öğrenci bir yakınım hastalandığında ya da ben hasta olduğumda; 11 (% 2,9) öğrenci çok hoşuma giden bir şeyin alınmasını istediğimde; 41 (% 10,7) öğrenci çok sevdiğim bir şeyden dolayı teşekkür etmek istediğimde cevabını verirken 36 öğrenci diğer seçeneğini işaretlemiştir. Öğrencilerden 6’sı (%1,6) bu soruyu cevaplamamıştır (Bkz. Tablo 22).

Tablo 22’den elde edilen verilere göre % 50 gibi bir oranla hastalık çocukların Allah’a dua etme durumlarında ilk sırada gelmektedir. Sınav zamanları çocukların en çok dua ettikleri durumlardan olup ikinci sırada yer almaktadır

Yukarda verilen şıklar haricinde çocuklar şu başlıklar altında toplanılabilecek cevaplar vermişlerdir: Dersimi yapamadığım durumlarda. Allah'ım her aklıma geldiğinde. Bir yakınım öldüğünde. Allah'a sağlıklı ve iyi iken dua ederim. Karnemin hep beş olmasını istediğim durumlarda. Annemle babamın tekrar evlenmesini istediğimde. Çok üzgün olduğum durumlarda. Paramızın olmadığı durumlarda.

10. Öğrencilerin “nasıl dua edersin?” sorusunu algılayış biçimleri

Tablo 23: Çocukların nasıl dua ettikleriyle ilgili verdiği cevapların türü

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Şekilsel olarak verilen cevaplar	115	30,0
İçerik olarak verilen cevaplar	140	36,6
Hem içerik hem de şekilsel olarak verilen cevaplar	14	3,7
Kalıplaşmış dualar şeklinde verilen cevaplar	49	12,8
Cevapsız	65	17,0
Toplam	383	100,0

115 (% 30,0) öğrenci bu soruya şekilsel olarak cevap verirken 140 (% 36,6) öğrenci içerik olarak; 14 (% 3,7) öğrenci hem içerik hem de şekil olarak; 49 (% 12,8) öğrenci de kalıplaşmış dua cümleleri ya da sureler şeklinde cevap vermiştir. Öğrencilerden 65'i (% 17,0) nasıl dua ettikleriyle ilgili soruyu boş bırakmıştır (Bkz. Tablo 23).

Çocukların verdikleri cevaplar daha çok içerik bakımından olmaktadır. En son sırada hem içerik hem de şekilsel olarak verilen cevaplar yer almaktadır.

11. Öğrencilerinin yaşlarının dua etme şekillerine etkisi

Tablo 24: Çocukların yaşlarının nasıl dua ettikleriyle ilgili verdikleri cevaplara etkisi

Değişkenler	Dua etme şekilleri					
	Şekilsel olarak verilen cevaplar	İçerik olarak verilen cevaplar	Hem içerik hem de şekilsel olarak verilen cevaplar	Kalıplaşmış dualar şeklinde verilen cevaplar	Cevapsız	Toplam
7	19	7	16	1	4	47
	% 40,42	% 14,89	% 34,04	% 2,12	% 8,51	% 12,36
8	12	22	28	4	9	75
	% 16	% 29,33	% 37,33	% 5,33	% 12	% 19,73
9	14	28	20	2	14	78
	% 17,94	% 35,89	% 25,64	% 2,56	% 17,94	% 20,52
10	8	34	38	3	11	94
	% 8,51	% 36,17	% 40,42	% 3,19	% 11,70	% 24,73
11 ve yukarısı	11	22	38	4	11	86
	% 12,79	% 25,58	% 44,18	% 4,65	% 12,79	% 22,63
Toplam	64	113	38	4	11	380
	% 16,84	% 29,73	% 10,0	% 1,05	% 2,89	% 100

P<0.05 x2=38,045

Tablo 24 ile çocukların yaşlarının, nasıl dua ettikleriyle ilgili soruyu şekilsel ya da içeriksel olarak algılamalarına nasıl bir etkisi olduğu dolayısıyla yaşın algılama üzerindeki etkisi öğrenilmeye çalışılmıştır.

Sorulan bu soruya şekilsel olarak cevap verme oranı Tablo 24'e göre % 40,42 ile en fazla 7 yaş grubu öğrencilerinde görülmüştür. Bu şıkta en düşük orana 10 yaş grubu öğrencilerinde, ardından 11 yaş grubu öğrencilerinde rastlanmıştır. Soyut ve somut olarak düşünebilmenin yaşla ilgisi görülmektedir. Bu sonucu içerik olarak verilen cevaplarda en düşük oranın 7 yaş grubu öğrencilerinde olması da desteklemektedir.

Hem içerik hem de şekilsel olarak verilen cevaplara bakıldığında bu şıkkı içeren cevapların en fazla 11 yaş grubu çocuklarınca verildiği görülmektedir.

12. Öğrencilerinin dualarıyla ilgili özel bir şeyler yapma durumları

Tablo 25: Öğrencilerin Allah'dan istedikleri şeylerin gerçekleşmesi için özel bir şey yapıp yapmadıkları

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Evet yapıyorum.	234	61,1
Bazen yapıyorum.	32	8,4
Hayır yapmıyorum.	111	29,0
Cevapsız	6	1,6
Toplam	383	100,0

Öğrencilerden 234'ü (% 61,1) dualarının gerçekleşmesi için özel bir şeyler yaptıklarını belirtirken 32'si (% 8,4) bazen bir şeyler yaptıklarını belirtmişlerdir. 111 öğrenci ise hayır diyerek özel bir şeyler yapmadıklarını belirtmişlerdir. Ankete katılan öğrencilerden 6'sı (% 1,6) bu soruyu cevaplamamıştır (Bkz. Tablo 25).

Allah'dan istedikleri şeylerin gerçekleşmesi için özel bir şey yaptıklarını belirten öğrencilerin verdikleri cevaplardan bazıları şöyledir: Dua ederim. Cami ve türbelere gidiyorum. Anneme, babama, kardeşime, ağabeyime çok iyi davranırım. İyilikler yapıyorum. Allah'ın bizden istediklerini yaparım. Namaz kılarım. Bazen kitap okurum. Herkese iyi davranırım günah bir şey söylemem. Dua ederim, kapanırım, sevap işlerim. Derslerime çalışıyorum, başkalarına yardım ederim. İstedğim şey için uğraşırım. Dua eder, çok duygusal konuşmalar yaparım. Oruç tutarım kısacası ibadet ederim. Uslu dururum. Kuran okuyorum. Annemin ve babamın sözünü dinliyorum. Kardeşimle hiç kavga etmem.

14. Öğrencilere göre Allah'ın kimlerin isteklerini daha çabuk yerine getirdiği

Tablo 26: Öğrencilerin Allah'ın hangi insanların isteklerini daha çok yerine getirdiği hakkındaki cevapları

Seçenekler	Frekans	Yüzde
İyi insanların	244	63,7
Kendisine inanan insanların	72	18,8
Yalan söylemeyenlerin	19	5,0
Annesini babasını üzmeyenlerin	33	8,6
Çalışkan olanların	9	2,3
Cevapsız	6	1,6
Toplam	383	100,0

Ankete katılan öğrencilerden 6'sı (% 1,6) soruya cevap vermemişlerdir. Öğrencilerden 244'ü (% 63,7) Allah'ın iyi insanların; 72'si (18,8) kendisine inanan insanların; 19'u (% 5,0) yalan söylemeyenlerin; 33'ü (% 8,6) annesini babasını üzmeyenlerin; 9'u (% 2,3) çalışkan olanların istek/beklentilerini daha çok yerine getireceğine inandıklarını belirtmişlerdir. İyi insan olmak çocuklar için Tablo 26'da görüldüğü üzere en önemli sırada yer almaktadır.

15. İsteklerinin gerçekleşmesi için özel bir şeyler yapan öğrencilerin kimin isteklerinin daha çok gerçekleşeceğine dair düşünceleri

Tablo 27: Duaların gerçekleşmesi için özel bir şey yapmanın Allah'ın en çok kimin isteklerini yerine getireceği hakkında verilen cevaplara etkisi

Değişkenler	Allah'ın en çok kimin isteklerini yerine getirdiği						
	İyi insanların	Kendisine inanan insanların	Yalan söylemeyenlerin	Annesini babasını üzmeyenlerin	Çalışkan olanların	Cevapsız	Toplam
Dualarının gerçekleşmesi için özel bir şey yapıp yapmadığı							
Evet	157	41	6	19	8	3	234
Toplam	% 67,09	% 17,52	% 2,56	% 8,11	% 3,41	% 1,28	% 100

Tablo 27'de görüldüğü üzere dualarının gerçekleşmesi için özel bir şeyler yapan 157 (% 67,09) öğrenci Allah'ın iyi insanların, 41 (% 17,52) öğrenci kendisine

inanan insanların, 6 öğrenci (% 2, 56) yalan söylemeyenlerin, 19 öğrenci (% 8,11) anne-babasını üzmeyenlerin, 8 öğrenci de çalışan olanların isteklerini daha çok yerine getireceğini belirtmişlerdir.

Verilen cevapların yüzdelerine bakıldığında ilk sırayı “iyi insanların” seçeneğinin aldığı görülmektedir. Ardından gelen iki seçenek de “kendisine inanan insanların” ve “anne-babasını üzmeyenlerin” olmuştur.

16. Çocukların duaları gerçekleşmediğinde yaptıkları şeyler hakkında verdikleri cevaplar

Tablo 28: Çocukların dualarının gerçekleşmediğini düşündükleri durumlarda yaptıkları şeyler

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Yeterince dua edemediğimi düşünerek tekrar dua ederim.	174	45,4
Hemen değilse de sonra kabul olacağını düşünerek beklerim.	130	33,9
Yaramazlık yaptığımı düşünerek daha uslu davranmaya çalışırım.	42	11,0
Bir daha dua etmem.	5	1,3
Başka	19	5,0
Cevapsız	13	3,4
Toplam	383	100,0

Soruya cevap veren öğrencilerden 174’ü (% 45,4) yeterince dua edemediğimi düşünerek tekrar dua ederim; 130’u (% 33,9) hemen değilse de sonra kabul olacağını düşünerek beklerim; 42’si (% 11,0) yaramazlık yaptığımı düşünerek daha uslu davranmaya çalışırım; 5’i (% 1,3) bir daha dua etmem; 19’u (% 5,0) başka seçeneklerini işaretlemişlerdir. 13 (% 3,4) öğrenci bu soruya cevap vermemiştir (Bkz. Tablo 28).

Çocuklardan bazılarının konuyla ilgili olarak “İbadetlerimi yerine getiririm. Allah'ın dualarımı kabul edeceğine inanırım. Dua etmekten bıkmam, hep dua ederim. Kendime güven sağlayıp beklerim. Gerçek oluncaya kadar beklerim.” gibi cevaplar da verdikleri görülmüştür.

Tablo 28’de görülen cevap oranlarına bakıldığında öğrenciler büyük çoğunlukla dualarının gerçekleşmeme sebeplerini kendilerinde görmektedirler.

Yeterince dua edemediklerini söyledikleri şık ile yaramazlık yaptıklarını düşündükleri şıklarının yüzdeler toplamı (% 56,4) % 50’yi geçmektedir.

17. Dualarının gerçekleşmesi için özel şeyler yapan öğrencilerin dualarının gerçekleşmediği durumlardaki düşünceleri

Tablo 29: Çocukların dualarının gerçekleşmesi için özel bir şey yapmalarının dualarının gerçekleşmediğini düşündüklerinde yaptıklarına etkisi

Değişkenler	Dualarının gerçekleşmediğini düşündüklerinde ne yapıyorlar?						
	Yeterince dua edemediğini düşünerek tekrar dua ederim	Hemen değilse de sonra kabul olacağını düşünerek beklerim	Yaramazlık yaptığımı düşünerek daha uslu davranmaya çalışırım	Bir daha dua etmem	Diğer	Cevapsız	Toplam
Dualarının gerçekleşmesi için özel bir şey yapıp yapmadığı							
Evet	110	76	29	2	1	6	234
Toplam	% 47,0	% 32,47	% 12,39	% 0,85	% 4,70	% 2,56	% 100

Tablo 29’a göre dualarının gerçekleşmesi için özel bir şeyler yapan öğrencilerden 110’u (% 47,0) dualarının gerçekleşmediğini düşündüklerinde tekrar dua etmeyi seçerken 76’sı (% 32,47) biraz daha beklemeyi tercih etmektedir. 29 (% 12,39) öğrenci duasının gerçekleşmeme sebebinin yaramazlıkları olabileceğini düşünerek daha uslu olmaya çalışacaklarını belirtirken 2 (% 0,85) öğrenci de bir daha dua etmem diyerek duaya karşı olumsuz bir tavır sergilemişlerdir.

18. Çocukların Allah’tan istedikleri şeyler

Tablo 30: Çocukların Allah'tan istedikleri ilk üç şeyin türü

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Maddi istekler	32	8,4
Manevi istekler	199	52,0
Hem maddi hem manevi istekler	113	29,5
Cevapsız	39	10,2
Toplam	383	100,0

Öğrencilerden 32’si (% 8,4) maddi; 199’u (% 52,0) manevi; 113’ü (%29,5) hem maddi hem manevi istekte bulunmuşlardır. 39 öğrenci (%10,2) soruyu boş bırakmıştır (Bkz. Tablo 30).

Çocukların dünyalarına bakıldığında her ne olursa olsun aileleri onlar için ön sıralarda yer almaktadır. Ailelerinin sağlıklı olması, aile bireylerinin uzun ömürlü olması, anne, baba ve kardeşlerin mutluluğu isteklerini oluşturmaktadır. Onun haricinde çocukların kendileriyle ilgili özel istekleri yer almaktadır.

C. Çocukların Peygamber İnançları

1. Öğrencilerin peygamberin ne olduğu hakkındaki düşünceleri

Çocukların peygamber ile ilgili düşüncelerini öğrenebilmek için öncelikle bu kavramı bilip bilmedikleri ya da ne bildiklerini öğrenmek amacıyla öğrencilere “Peygamber ne demektir? Ne iş yapar?” sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerin verdikleri cevaplara göre Tablo 31 oluşturulmuştur.

Tablo 31: Öğrencilerin peygamberin ne olduğu ve ne iş yaptığı hakkındaki cevapları

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Allah'ın elçisidir, insanlara yardım eder.	158	41,3
İnsanlara yardım edip onları mutlu etmeye çalışır.	36	9,4
Allah'ın yardımcısıdır.	21	5,5
Allah'ın en iyi kuludur.	9	2,3
Diğer...	45	11,7
Cevapsız	114	29,8
Toplam	383	100,0

Öğrencilerden 158'i (% 41,3) Peygamber Allah'ın elçisidir cevabını vermiştir. 36'sı (% 9,4) insanlara yardım edip onları mutlu etmeye çalışan kimsedir; 21'i (% 5,5) Allah'ın yardımcısıdır ve 9'u (% 2,3) da Allah'ın en iyi kuludur demiştir. 114 (% 29,8) öğrenci de soruyu ya boş bırakmış ya da bilmiyorum cevabını vermiştir (Bkz. Tablo 31).

Çocukların peygamberin ne olduğu ve ne iş yaptığı ile ilgili “diğer” başlığı altında toplanan cevaplarından bazıları şöyledir:

İnsanları korur. Tanrı demek. Allah'tır. Allah gibi bir insandır. Melek, Allah'ın dediklerini yapar. Bize nimet verir. Yanlışları ve doğruları olmayan ve bir melektir.

Bize ev verir. Peygamber efendimiz bize ayetler gönderir. Peygamber bir Nuh'tur. İşi Allah ne derse onu yapmaktır. İnsanları yaratır. Peygamberler Allah'ın arkadaşlarıdır. Allah'ın bize gökten yolladığı nur yüzlü kişidir. Peygamber eski zamandaki İslam'ı en iyi bilen gönderilmiş insan. Allah ile peygamber arasında mektupları getirir götürür.

2. Sınıfın peygamberin ne olduğu ve ne iş yaptığı hakkında verilen cevaplara etkisi

Tablo 32: Sınıfın öğrencilerin peygamberin ne olduğu ve ne iş yaptığı hakkındaki cevaplarına etkisi

Değişkenler	Dua etme şekilleri						
	Sınıf	Allah'ın elçisidir, insanlara yardım eder	İnsanlara yardım edip onları mutlu etmeye çalışır	Allah'ın yardımcısıdır	Allah'ın en iyi kulusudur	Diğer	Cevapsız
1	17	5	1	1	12	40	78
	% 21,79	% 6,41	% 1,28	% 1,28	% 15,38	% 51,28	% 20,52
2	12	10	4	1	6	33	65
	% 18,46	% 15,38	% 6,15	% 1,53	% 9,23	% 50,76	% 16,97
3	31	4	2	5	14	23	83
	% 37,34	% 4,81	% 2,40	% 6,02	% 16,86	% 27,71	% 21,67
4	36	14	3	2	11	12	84
	% 42,85	% 16,66	% 3,57	% 2,38	% 13,09	% 14,28	% 21,93
5	62	3	4	-	2	6	74
	% 83,78	% 4,05	% 5,40	-	% 2,70	% 8,10	% 19,32
Toplam	158	36	21	9	45	114	383
	% 41,25	% 9,39	% 5,48	% 2,34	% 11,74	% 29,76	% 100
P<0.05 x2=123,036							

Tablo 32'ye göre sınıf ile öğrencilerin peygamberin ne olduğu ve ne iş yaptığı hakkında verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir ilişki vardır. Örneğin “peygamberin Allah'ın elçisi” olduğu yönünde net cevap veren öğrencilerin sayısı 5. sınıflarda % 83,78'lik bir oranda görülmektedir. Bu oran soruya aynı cevabı veren 4. sınıf öğrencilerinin (% 42,85) neredeyse iki katı kadardır.

Peygamberin ne olduğu ve ne iş yaptığı hakkında cevap vermeyen öğrencilerin oranı sınıfla birlikte azalmaktadır. Örneğin 1. sınıflarda bu soruya cevap vermeyen 40 (% 51,28) öğrenci varken 5. sınıflarda ise 6 (% 8,10) öğrenci vardır. Sınıfın, yaşın ve Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi'nin öğrencinin cevaplarında etkisi vardır.

3. Peygamberlerinin adını bilme durumları

Tablo 33: Çocukların peygamberin adı ile ilgili verdikleri cevaplar

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Hz. Muhammed ve benzer yazılımlar	323	84,3
Diğer	23	6,0
Cevapsız	37	9,7
Toplam	383	100,0

Öğrencilerden 323'ü (% 84,3'ü) Hz. Muhammed ve benzer yazılımlarıyla soruya cevap verirken 23 (% 6,0) öğrenci de başka isimler ifade etmişlerdir. Ankete katılan öğrencilerden soruyu boş bırakan ya da bilmiyorum şeklinde cevap verenlerin sayısı 37'dir (% 9,7) (Bkz. Tablo 33).

Benzer yazılımlardan bazıları şu şekildedir: Hasleti Mohammed, Hazreti Mahammed, muabbet, Hazreti Muamet, Hazreti Muhamet, Hz. Muhammet aleyül selam, hazreti Muanmet, Muhambet, Hamza Muhammet

Peygamber ismine Hz. Muhammed'den farklı olarak verilen cevaplardan bazıları şöyledir: Hz. Ali; Hazreti Musa, Hazreti Davut, Hz. İsa Peygamber, Hz. Ömer, Hz. Ebubekir, Hz. Osman, Hazreti Peygamber Ali, Hazreti Adem, Ahmet Hz. İsrail azrahil Mikrail, Hazreti Yusuf, İbrahim

4. Peygamberin insanlardan farklı olup olmadığına dair düşünceleri

Tablo 34: Öğrencilerin peygamberin diğer insanlardan farklı olup olmadıklarına dair cevapları

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Evet, farklıdır.	233	60,8
Hayır, farklı değildir.	55	14,4
Bilmiyorum	72	18,8
Cevapsız	23	6,0
Toplam	383	100,0

233 öğrenci (% 60,8) evet; 55 öğrenci (% 14,4) hayır; 72 (% 18,8) öğrenci de bilmiyorum cevabını vermiştir. Öğrencilerden 23'ü soruya cevap vermemiştir (Bkz. Tablo 34).

Bu soruya evet ya da hayır şeklinde kesin bir cevap vermeyen öğrencilerin yüzdeleri toplamı % 24,8 gibi bir orana karşılık gelmektedir ki bu hiç azımsanacak bir oran değildir.

5. Peygamberlerini ne kadar sevdikleri konusunda verdikleri cevaplar

Tablo 35: Çocukların peygamberlerini sevmeleri durumları

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Çok seviyorum	365	95,3
Biraz seviyorum	5	1,3
Sevmiyorum	1	0,3
Cevapsız	12	3,1
Toplam	383	100,0

Öğrencilerden 365'i (% 95,3) çok seviyorum; 5'i (% 1,3) biraz seviyorum; 1'i de (% 0,3) sevmiyorum cevabını vermiştir. Öğrencilerden 12'si (% 3,1) soruya cevap vermemiştir (Bkz. Tablo 35).

Belirtilen nedenler daha çok peygamberin iyilik, yardım severlik, fedakârlık yönüyle ilgilidir.

Sevmiyorum seçeneğini işaretleyen öğrenci nedenini belirtmediği için buraya alınamamıştır. Bu öğrenci Allah'ı sevip sevmediğiyle ilgili soruya çok seviyorum cevabını vermiştir.

Soruyu cevapsız bırakan öğrencilerden 9 tanesi 1. sınıf öğrencisidir. 2 tanesi 3. sınıf, 1 tanesi de 4. sınıf öğrencisidir. 5. sınıf öğrencilerinden hiçbiri soruyu cevapsız bırakmamıştır.

6. Öğrencilerin sevgi sıralamasında ilk sıraya yerleştirdikleri varlıklar

Tablo 36: Çocukların en çok kimi sevdikleriyle ilgili cevapları

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Allah'ı	342	89,3
Peygamberi	9	2,3
Anne ve babalarını	19	5,0
Cevapsız	13	3,4
Toplam	383	100,0

Öğrencilerden 342'si (% 89,3) insanların en çok Allah'ı; 9'u (% 2,3) peygamberi; 19'u (% 5,0) anne ve babalarını sevdiklerini söylemişlerdir. 13'ü (%3,4) ise soruyu cevaplamamıştır (Bkz. Tablo 36).

7. Çocukların peygamberlerin dilekleri gerçekleştirebileceğine dair düşünceleri

Tablo 37: Öğrencilerin peygamberlerin dilekleri gerçekleştirip gerçekleştirmediklerine dair cevapları

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Evet, gerçekleştirebilir.	140	36,6
Hayır, gerçekleştiremez.	72	18,8
Fikrim yok.	156	40,7
Cevapsız	15	3,9
Toplam	383	100,0

140 (% 36,6) öğrenci evet; 72 (%18,8) öğrenci hayır; 156 (%40,7) öğrenci de fikrim yok cevabını vermiştir. Öğrencilerden 15'i (%3,9) soruyu cevaplamamıştır (Bkz. Tablo 37).

Bu sorunun sorulmasındaki başlıca amaç çocukların peygamber hakkında doğüstü bir yaratık olarak mı yoksa normal bir insan olarak mı bir tasavvura sahip olduklarının anlaşılabilmesidir. Verilen cevaplardan da anlaşılacağı gibi çocuklar bu konuda da zihin karışıklıkları yaşamaktadırlar. Ancak evet ve hayırlar kesin cevaplar olarak ortak bir noktada değerlendirilirse çocukların yaklaşık % 55'i kendilerince bu konuda bir fikre sahiptirler.

D. Çocukların Peygamberlerinden Beklentileri

1. Çocukların peygamberleriyle konuşmak istedikleri başlıca konular

Tablo 38: Öğrencilerin peygambere söyleyecekleri ve ya peygamberden isteyecekleri şeylerin türü

Seçenekler	Frekans	Yüzde
Peygamberin kendisiyle ilgili / dinî konularla ilgili beklenti ya da sorular	237	61,9
Çocuğun kendisiyle/ çevresiyle ilgili beklenti ya da sorular	27	7,0
Peygamber ve kendisiyle ilgili beklenti ya da sorular	39	10,2
Cevapsız	80	20,9
Toplam	383	100,0

Peygamberin kendisiyle ya da dinî konularla ilgili beklenti ya da soru belirten öğrencilerin sayısı 237 (% 61,9); kendisiyle ya da çevresiyle ilgili beklenti ya da soru belirten öğrencilerin sayısı 27 (% 7,0); peygamber ve kendisiyle ilgili beklenti ya da soru belirten öğrencilerin sayısı 39 (% 10,2); bilmiyorum diyen ya da boş bırakan öğrencilerin sayısı da 80'dir (% 20,9) (Bkz. Tablo 38).

Burada soruya cevap vermeyen öğrenci sayısının çokluğu dikkat çekicidir. 383 öğrenci içinde 80 yani % 20,9 öğrenci bu konuda herhangi bir ifadeyle bulunmamışlardır.

Çocukların bu konuda verdikleri cevaplardan bazıları çocukların dilinden başlığında sunulmuştur.

2. Yaşlara göre çocukların peygamberleriyle konuşmak istedikleri konular

Tablo 39: Çocukların Yaşlarının Peygambere Söyleyecekleri Ya Da Peygamberden İsteyecekleri Şeylerin Türüne Etkisi

Değişkenler	Peygamberden istek ya da beklentilerinin türü				
	Peygamberin kendisiyle ilgili / dinî konularla ilgili beklenti ya da sorular	Çocuğun kendisiyle/ çevresiyle ilgili beklenti ya da sorular	Peygamber ve çocuğun kendisiyle ilgili beklenti ya da sorular	Cevapsız	Toplam
7	13	1	-	33	47
	% 27,65	% 2,12	-	% 70,21	% 12,36
8	38	8	14	15	75
	% 50,66	% 10,66	% 18,66	% 20,0	% 19,73
9	51	8	6	13	78
	% 65,38	% 10,25	% 7,69	% 16,66	% 20,52
10	73	2	12	7	94
	% 77,65	% 2,12	% 12,76	% 7,44	% 24,73
11 ve yukarı	60	8	7	11	86
	% 69,76	% 9,30	% 8,13	% 12,79	% 22,63
Toplam	235	27	39	79	380
	% 61,84	% 7,10	% 10,26	% 20,78	% 100
P<0.05 x2= 101,764					

Beklenti ve soruları genel olarak bu şekilde olan çocukların bu soru ya da beklentilere ulaşmasında yaşın ne kadar etkili olduğu Tablo 39 ile belirlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 39'dan elde edilen verilere göre peygamberin şahsıyla ilgili ya da dinî konularda merak ve beklentiler daha çok 10 yaş grubu öğrencilerinde olmaktadır. Ardından 11 yaş grubu öğrencilerinde olmaktadır. Bunda 4. sınıftan itibaren görülmeye başlanan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersleri'nin etkisi olabilir. Din Dersi ile ilk defa karşılaşmaya başlanan 4. sınıf sınıf dinî konulardaki ilgi ya da merakın daha yoğun bir şekilde ortaya çıkmasına etki edebilir.

Tabloya göre diğer yaş gruplarına oranla 10 yaş grubu çocukları kendileri ve çevreleriyle ilgili en az meraka sahip grup olmuştur. Onların merakı dinî konularda

yoğunlaşmaktadır. Yine oranlara bakıldığında hem kendisi hem de peygamber ile ilgili konularda en fazla merak içinde olan grup da 8 yaş grubu olmuştur. Bu grubu yine 10 yaş grubu takip etmiştir. 7 yaş grubu çocuklarının % 70,29'u soruyu cevaplamamıştır.

3. Peygamberin ne demek olduğu hakkında cevap vermeyen öğrencilerin peygamberleriyle konuşmak istedikleri konular

“Peygamber nedir biliyor musun?” sorusuna 111 (% 29,0) öğrenci cevap vermemiştir. Bu çok büyük bir orandır. Şimdi de peygamberin ne demek olduğu hakkında herhangi bir cevap vermeyen öğrencilerin peygamberden istek ya da beklentileri konusundaki cevaplarının ne oranda dağıldığına bakılacaktır. Asıl öğrenilmek istenen ise her iki soruyu da boş bırakan öğrencilerin sayısıdır.

Tablo 40: Peygamberin Ne Olduğu/Ne İş Yaptığına Dair Cevap Vermemenin Öğrencilerin Peygamberden İstek ve ya Beklentileri Hakkında Verdikleri Cevaplara Etkisi

Değişkenler	Peygamberden istek ya da beklentileri				
	Peygamberin kendisiyle ilgili / dinî konularla ilgili beklenti ya da sorular	Çocuğun kendisiyle/ çevresiyle ilgili beklenti ya da sorular	Peygamber ve çocuğun kendisiyle ilgili beklenti ya da sorular	Cevapsız	Toplam
Peygamber nedir? Ne iş yapar?					
Cevapsız	43	6	10	52	111
Toplam	% 38,73	% 5,40	% 9,0	% 46,84	% 100

Tablo 40’da görüldüğü üzere ilk soruya cevap vermeyen öğrencilerden % 38,73’ü peygamberin şahsıyla ve dinî konularla ilgili merak ve beklenti içindedirler. Bu da onların öğrenme isteklerine işaret etmektedir.

Aynı tablodan asıl öğrenilmek istenen şey olan her iki soruya da cevap vermeyen öğrenci sayısı küçümsenemeyecek orandadır. 52 (% 46,84) öğrenci bu konularda muhtemelen ya hiç ya da yeterli düzeyde bir bilgiye sahip olmadıkları için bu soruları boş bırakmışlardır.

III. ÇOCUKLARIN DİLİNDEN

Bu kısımda çocukların kendi ifadeleri değiştirilmeden aktarılmıştır. Özellikle dua örneği olarak yazılanların ve anlatılardaki doğallığın bozulmak istenmemesi sebep olarak gösterilebilir.

Çok fazla yer kaplamaması için verilen cevaplardan -sık geçmiş olsalar bile- birbirinin tekrarı ya da benzeri niteliğinde olanlar alınmamıştır.

A. En Çok Nasıl Dua Edersiniz?

Allah'ım ne olursun yakınlarımı ve beni hasta oldurma nolursun/İğşallah sınavda 100'den 5 alırım./Elham, kulüallat/Gözlerimi kapatıp ağzımı kıpırdatmadan içimden dua ederim./Ellerimi iki yana açıyorum. Gözlerimi kapayıp içimden dua ediyorum./Eş sedü enna muhammedin resul Allah Allahu ekber Ezellah celleta Allah varsın birsin küllü şeylere kadirsin Allah'ım./Her zaman sınavlarda, yatarken 3 kere ihlas suresi bir kere Fatiha/İlk önce abdestimi alırım. Besmelemi çekerim. Duamı okurum./Bisbimlahirahimi sübhaneke kellaümme vebihamdik vetealağ kesmükvetealailahe gayrük./Babam kadroya girsin diye./Allah'ım nolur rüya görmeyeyim çok korkuyorum. Rüyamdan uyanamıyorum/Allah'ım! Sen her şeyin yaratıcısısın. Sen her şeyi görürsün. Ve cezalandırırsın. Sen günahlarımı affet Allah'ım!/Ellerimi açar önce tüm bildiğim duaları okur sonrada istediğim şeyleri söylerim./Dua ederim. Namaz kılarım. Allahtan sağlık mutluluk isterim. Başıma kaza bela gelmemesini isterim./Hem Arapça, hem Türkçe ikisi bir arada ve inanarak./Ben dua etmeyi bilmiyorum. Normal sözler söylüyorum./Ellerimi açarak "bismillahirrahmanirrahim" ile başlayarak dua ederim./Dua Allah ile kul arasında olduğu için söylemek istemiyorum./Başörtüsüyle dua ederim. Sonra yatarım./

B. Çocuklar Allah'dan Ne İstiyorlar Ya Da O'na Ne Söylemek İstiyorlar?

Manevi ağırlıklı isteklerden bazıları:

Sağlıklı olmak, dedemi cennete göndermesini isterim./Allah'ım beni akıllı çocuk yap, beni aklımda ve beynimde mahkum etme./Halamın çocuğunun sağlıklı bir şekilde doğmasını, çok önceden doğsaydım anneannemin ölmemesini dilerdim./Yaptığım hataları affetmesini/ Peygamberlerimi görmek isterdim/ Allah'ımla

görüşmek/Namaz kitabı, tesbih isterim/Öğretmenimizin sağlıklı ve mutlu olmasını isterdim/ En zor durumda anne ve babamın yanımda olmasını/Dürüst ve ahlaklı olmam. Zengin olup bütün fakirlere yardım etmek/Dünyada hiç kimsenin kötü olmaması/Doğal afet olmamasını/Tüm Müslümanların günahlarının affedilmesini/Bizi şımartmamasını isterdim/ Suçların yapılmamasını/Müslümanlar sağlık, şifa, iyilik gelmesi/ Öncelik ona binlerce kere teşekkür etsem de yetmezdi. Peygamberimize inancımızı. Kitabına, meleklerine, ahirete kadere inandığımı söyledim/Ona beni yarattığı için teşekkür ederdim. Yapacağım her dileğin kabul olması. Siz var mısınız yok musunuz? derdim./ Siz dünyanın üstünde misiniz? Sizin eviniz var mı?/ Bize iyi baksın. Allah bana çok iyi bakar. Ailemizde huzur bereket ve sağlık dilerim./Güvenlik. Dostluk. Arkadaşlarımın terbiyeli olmasını isterim./ Dünyada savaşların olmamasını isterim. Büyüdüğümde Hacca gitmeyi isterim. Ahiret hayatımda cennete girip peygamber efendimize komşu olmak isterdim./Kendime Kuran-ı Kerim okumasını öğretmeyi. Şeytanın yanıma yaklaşmamasını. Dünyanın 20 yıl sonra çöl olmamasını./Annemin ve babamın üvey olmamasını isterim. Ve hiç günahımız olmasın isterim./ Allah'tan hayırlı para isterim. Allah'tan hayırlı mal isterim. Hesabın görüleceği o kıyamet gününde beni, anamı, babamı ve bütün müminleri bağışla./Allah'ım anneme ve babama hayırlı bir evlat olmamı nasip eyle. Bizlere o sırat köprüsünden geçmeyi nasip eyle./ Allah'ın isimlerini bilmek, Onun yanına gitmek, bana görünmesini isterdim./ Onun kendisini tanıtmamasını isterim. Bir daha hep cennette mi kalacağımızı sorardım. Cennet güzel mi?/ Annemin anneanneme kavuşmasını. Sevdiklerimle beraber sonsuza kadar yaşamak../ Bana ve Türk insanları için yaptığı iyilikten dolayı teşekkür ederim./ Babamın namaz kılmasını ve sigarayı bırakmasını. Annemle babamın bir araya gelmesi./ Hasta olanlara acil şifalar versin. Melek olma. Yurtta barış dünyada barış./ Herkesin Allah'ın isimlerini ezberlemesi. Arkadaşlarımın benimle alay etmemesini isterdim./ Hırsızlık, terör gibi şeyler yaşanmaması. Onunla benim aramda sır olması/ Yüzümün hep gülmesi hiç ağlamamak..

Maddî ağırlıklı isteklerden bazıları:

Daha çok yemek yemek, daha çok yaşamak./ Zengin olmamı, tüm okul ihtiyaçlarımı almamızı, babamın iş bulmasını./ Derslerimde başarılı olmam, babam araba alsın, öğrenim hayatım çok iyi olsun./ Bahçeli ev, para, yiyecek ve içecek./ Oyuncaklar isterdim./ Bilgisayarım olmasını./ Büyüyünce pilot olmak./ Aileme uzun

ömür versin./ Büyüyünce doktor olmak./ Sihirli bir insan olmak./ Okuldaki kızların gitmesi ve erkekler ayrı kızlar ayrı sınıf isterim./ Bisiklet. Oda./ Benim sınıf birincisi olmamı isterim./ Çok güzel okumalıyız./ Bizi susuz bırakma./ Bir elbise isterim./ Dünyayı görmek isterim./ Allah'ım ne olur babama araba ver./ Bir villa alacak kadar para isterdim./ Büyüyünce evlenmemek./ Futbolcu olmak./ Hiç fakir ve dilenci olmamasını isterim./ Fenerbahçe'nin bütün kupaları almanı isterim./ Dünya'daki en iyi işte çalışmak isterim./ Evimiz yanmasın, arabamız olsun./ Boyum uzasın ve hep akıllı kalayım./ Futbol kursuna gideyim./ Babam zor durumda araba arıyor./ Büyüyünce kendime her şey istiyorum./ Pileysiteyşın, dondurma, spor ayakkabısı./ Sindi bebek isterim, gelinlik isterim, pembe ayakkabı isterim./ 4 basketbol topum olsun isterdim, yazı tahtası isterdim./ Havaların hep sıcak olmasını./ Atatürk'ü ölmeden görmek isterdim./ Uçan bir abramın olması./ Dijital fotoğraf makinesi, daha büyük bir oda, Windows xp Professional 5 pentiumluk bir bilgisayar./ Polis olmamı./ Abim benden para istemesin, süper bir bisiklet isterim, hem de cembio olsun./ Babama süper bir araba isterim, hem de Renut Brovay./ Büyük iş adamı olabilir miyim?/ Bir gelinliğim olmasını istiyorum./ Kreş öğretmeni olmak./ Babam borçlarını ödesin.

C. Peygamberlerini Neden Seviyorlar?

Öğrencilerden bir neden belirtmeleri istendiğinde verdikleri cevaplar genel olarak şöyledir:

Çünkü bizi koruyor./ Bize iyilik yapıyor./ Çünkü yardım ediyorlar./ Çünkü çok iyi yürekli./ Muhtaç olan çocuklara yardım ettiği için./ O benim peygamberim olduğu için./ Çünkü ben kafir değilim, Müminim./ Dualarımızı gerçekleştirir./ Peygamberimiz çok iyi bir insandır./ Müslüman olmayanları Müslüman yaptığı için seviyorum./ Kuran'ı bize öğrettiği için./ Bizi sever katlanır, ben de onu severim./ Allah'ın en önemli kuludur./ O'nun adı her yerde geçer. O'nun yüce ne gibi şeyler yaptığı anlatılır. Bunları duyunca bu insanın sevilmesi gerekir./ Ben her insanı seviyorum. Peygamberler de bizim gibi olduğu için seviyorum./ O bize doğruluğu öğretmiştir./ O iyidir, temizdir ve herkese nimet verir./ Ben Allah'ı seviyorum. Peygamberimiz de Allah'ın elçisi olduğu için onu da seviyorum./ Biz Müslümanız ve peygamberimizi çok seviyoruz./ Peygamberimiz olmasaydı biz Allah'ın buyruklarını öğrenemezdik./ Müslüman

olmamız için birçok fedakârlıkta bulundu ve Müslüman olduk./ Peygamberler olmasaydı bizi kimin yarattığını, dinimizi, kitabımızı nerden bilirdik?/ O namazını kıldığı için, bir de Allah'ı çok sevdiği için./ Dinimizi yaydığı için./ O bizi çok seviyor./ Her şeyin güzelini doğrusunu gösterir, çok iyi bir insandır./ Allah'ın gönderdiği iyilik dolu sözleri bize öğrettiği için./ İyilik, dürüstlük ve doğruluğu o bize iletir./ O olmasaydı nasıl davranacağımızı öğrenemezdik./ Allah'a karşı gelmez, çalışkanı sever, usluları beğenir./ O'nun iyilere haklarını vereceğine inanıyorum./ İyilik yaptığı için sonra hasta insanları iyileştirmesini severim./ O'nun sayesinde dinimi öğrendim. O çok iyi kişiliğe sahipmiş ve kötü alışkanlıkları yokmuş./ O olmasaydı Allah'a kimse inanmayacaktı./ Sevmeyi saymayı, yoksullara iyi davranmayı o öğretmiştir./ Araplar önceden kötü davranırmış. Onları kötülüklerden arındırmış.

D. En Çok Sevdikleri Varlıkları Sevme Nedenleri.

Öğrencilerden en çok kimi sevdikleriyle ilgili verdikleri cevaplara bir neden belirtmeleri istendiğinde onlar şunları belirtmişlerdir:

Anne-baba için: Çünkü onları çok seviyorum./ Onlar bizi çok sever./ Bizim dünyaya gelmemizi sağlıyorlar./ Bizi çok sevdikleri için./ Çünkü onlar bizi büyütüp sevgilerini verirler.

Peygamber için: Peygamberler zor durumda olanlara yardım ederler.

Allah İçin: Bizi yarattığı ve koruduğu için./ Çünkü Allah bize akıl veriyor./ Allah herkesi yaratıyor./ Allah büyük./ Allah bizi yaratır ve bizi aç bırakmaz./ Allah azizdir./ Allah bizim için her şeyi yapar./ Her şeyi yoktan var etmiştir./ Allah en büyüktür. Bizi dünyaya O getirmiştir./ Duamda istediğim şeyler oldu. Yiyecek içecek verdi./ Allah herkese, her zaman yardım eder./ Bu dünyanın en büyüğü Allah'tır./ Kutsaldır, herkese iyilik yapar./ İnsanları yaratan sonsuz iyilik sahibi Allah'tır./ Peygamberimizi Allah seçmiştir./ Bizi kusursuz yarattığı için./ Allah yücedir, uludur, sonsuz kudret sahibidir, onun kuluyuz, niye sevmeyelim ki?/ Bizi sever, korur ve mutlu yaşatır, dileklerimizi kabul eder./ Yiyeceğimizi, kazancımızı o verdi./ Bizi yaratıp akıl verdiği için./ Allah bizi yaratır; her türlü sıkıntı ve üzüntüden uzak tutar./ Bizi yaratıp doğruyu yanlışı öğretiyor./ Allah ölmez ve bizi korur./ Yerin ve göklerin yaratıcısı

olduğu için./ Allah birdir ve tekdir./ Allah bizi yarattı bize en güzel gezegeni verdi./ En çok güveneceğim Allah'tır./ Allah'a çok güveniyorum.

E. Peygambere Ne Söylemek Ya Da Sormak İsterdiniz?

İnsanlara neden Müslümanlığı öğrettin? Sizin eşinizin adı nedir?/ Sen ve Allah nasıl doğdunuz?/ Nasıl şartlar altında okudun? Okulunda çalışkan mıydın?/ Cennete girdin mi? Kıyamet olmamasını./ Seni Allah mı yolladı? Cennette kimler var?/ Peygamberim sen Allah'la konuşabiliyor musun? Peygamberim sen Allah'ı gördün mü?/Allah'ın onu nasıl peygamber seçtiğini sorardım. Bize iyilik edebilir mi? Allah'ın nasıl olduğunu sorardım./ Kaç kişiye İslam (din) veriyorsun? Müslümanların peygamberi olduğun için mutlu musun?/ Allah'ı anlatmasını nasıl olduğunu öğrenmek istiyorum./ Sen çok iyi bir insansın. Seni bu dünyada herkes sever. Allah seni iyi ki yaratmış./ Önce onunla tanışmak isterdim. Onu annem ve babamla tanıştırdım. Son olarak hep bizde olmasını isterdim./ Siz hiç Allah'ı gördünüz mü? Gelecek hakkında bir bilginiz var mı? Allah'ın sesini duydunuz mu?/ Sana düşman olana ben de düşman olurum. Senin yanından ayrılmak istemem.

Bana kuran öğretmesini./ Beni seviyor musun? En çok kimi seviyorsun?/ İlk önce seni çok seviyorum derdim. Okulda gittiğimde yanımda gelmesini isterdim. Evime davet ederdim./ Diğer peygamberleri de görmek isterdim. Sağlıklı bir çocuk olmamı isterdim./ Bana ibadetleri öğretmesini. Ailesini tanımayı. Ve bana ne konuda ne yapmam gerektiğini öğütlemesini./ Bunca eziyete karşı göğüs gerdin. Yılmadın. Sizi öpebilir miyim?/ Peygamberlik nasıl bir duygu? Gökyüzüne çıkarken neler hissettiniz? Senden hiç ayrılmak istemiyorum./ Hadislerini kendi ağzından dinlemek isterdim. Onunla birlikte namaz kılmak isterdim./ Allah nasıl oluştu? Anam babam sana kurban olsun Ya Rasulallah./ Bizim neden dünyaya geldiğimizi sormak isterdim. Allah'ın ne yapmamızı istediğini sormak isterdim. Allah kimdir? diye üç soru sorardım./ Kıyamet gününün ne zaman olacağını sorarım./ Siz melek misiniz? Siz ölmez misiniz? Sizin babanız var mı?/ Sen Allah'ı biliyor musun? Sen Allah'ın resmini bana verebilir misin? Cebrail'in ve Azrail'in Mikail'in baş harfi Cami anlamına geliyor./ Hira dağı nasıl bir yerdir? İslamiyet'i Araplara nasıl inandırdığını sorardım. Yaşadığımız yer nasıldı?/ Bir daha dünyaya gelseydi peygamber olmak ister miydi? diye sorardım./ İyi ki bizim

peygamberimiz olduğunu söylerim./ Sen neden yalan söylemedin? Kuran'ı Kerim'i nasıl öğrendin? Bize Allah kadar yardımcı olabilir mi?/ Ona fakirlere dua etmesini söyledim. Öteki taraftan bilgi edinmek istedim./ Bizlere şefaati olmasını istedim. Bütün dünyanın Müslüman olması için dua etmesini istedim./ Ben de peygamber olabilir miyim?/ Beni cennete götürür müsün? Beni seviyor musun? derim. Birlikte dua etmek isterim./ Bu dünyada günah işlemekten nasıl yaşanır?/ Onun en iyi arkadaşı olmamı istedim./ O koca Ay'ı nasıl ortadan ikiye ayırdığını sorardım./ Onunla gurur duyardım. Onun her dediğini yapardım. Çocukların günahları kaç yaşından sonra affedilir?/ Niçin Müslümanlardansın? Niçin dünyanın her yeri Müslümanlarla dolu değil? Niçin öbür peygamberler Müslümanlardan değil?/ Şaşırıp Allah'a binlerce şükür ederdim. Ona inandığımı ve Allah'ın onu çok sevdiğimi söyledim./ Geldiğin yerler iyi mi?/ Bedir, Uhut ve Hendek savaşlarını sorardım. Bilmediğim dini konularını söyledim. Cebrail meleğinin nasıl ses olduğu söyledim./ Hangi savaşlar yaptığını sorardım. Aile ilişkilerini sorardım. Allah'tan aldığı mesajlarını sorardım./ Arapları yola getirmesi zor muydu? Hayatta hangi zorluklarla karşılaştı? Bu zamanla diğer zamanlar arasında ne fark var?/ Fil olayının nasıl olduğunu sorardım./ Bütün bu gücünü Allah'a olan inancından mı aldığını sorardım./ Hayatındaki güzel bir anıyı anlatır mısın; Yaşadığın en kanlı savaş hangisidir? Bana hayatını anlatır mısın?/ Kullandığınız kılıçları kime bıraktınız? Siz o Hendek'e nasıl düştünüz?/ Peygamber efendim siz hayatınızdan memnun muydunuz?/ Filmlerde seni niye göstermiyorlar?/ Öksüzlük kötü mü?/ Allah sabırlı mıdır? Allahın olduğu yeri gördünüz mü?/ Yalan söylemeden nasıl duruyorsun? Seni kim peygamber yaptı?

En iyi olanlar kimlerdir? Neden bütün dünya İslam'ı istemiyor? Neden insanlar hep savaşıyor?/ Neden Müslümanlar az? Neden depremlerde insanlar ölür?/ Cennetteki komşumun kim olacağını sorardım./ İlk dini bilgiler öğrenirdim. Onunla namaz kılmak istedim. Onunla hacca gitmek istedim./ Cennet'e geri gittiğinde peygamberlere benim için selam götürmesini dilerdim./ Büyüyünce ne olacağı mı sorardım. Elini öperdim. İlk önce fotoğrafını çekerdim. Kameraya da çekerdim. Sonra bana dua etmesini istedim. Sonra Allah rızasını nasıl alırım? diye sorardım./ Allah bizi neden dünyaya getirdi?/ Allah'ın 99 ismini biliyor musun?/ Bana Kuran öğretir misin? Kılıcını verir misin? Hazreti Ali'nin atını./ Neden Allah bize gözük müyor? Ona hep (S.A.V) çekerim./ Onunla bir kez dahi olsa konuşmak istedim. Onun nur yüzünü ve mis gibi elini tutmak

ve koklamak isterdim./ Siz bu dünyaya Müslümanlığı getirdiğiniz için teşekkür ederiz. Kuran ayetlerini özenle yayarak kitabımızı güçlendirdiğiniz için teşekkür ederim./ Öksüz ve yetimlere nasıl yardım edebiliriz?/ Hayatını anlatmasını. Onun çocuğu olmayı teklif ederdim. Büyük bir sevgiyle sarılırdım. Onu hiç bırakmazdım./ Kaç sevabım var? Kaç günahım var?/ Peygamberim seni seviyorum ve hoşlanıyorum senin sayende dünya kurtarıldı./ Öksüz çocuklarla dalga geçmek neden günah? Eğer bir insan hilecilikle bir işi başarmışsa bunun günahı az mıdır?/ Siz benim canımsınız/ Bilgisayarın var mı?/ Ona ölü diriltilip diriltilmediğini sorardım./ Diğer peygamberlerle düşman mısınız? Sence Allah gerçekten duaları kabul eder mi? Gerçekte büyü diye bir şey var mı?/ Annemden daha çok seviyorum./ Hz. Davut'un kılıcındaki şifre ne olabilir? Hz. İsa Müslüman mıdır?/ Hira Mağarası nerededir? Kaç savaş yaptınız? Nerede ölmek istersiniz?/ Bir daha dünyada olmayı ister misiniz?/ Sen hangi dine inanıyordun (peygamber olmadan önce)? Günlük planını anlatır mısınız?/ Peygamberlik yorucu mu? diye sorarım./ İzin verirse onu öperdim./ Babasının o doğmadan önce öldüğü için çok üzgün olup olmadığını sorardım.

Ağlardım./ Borca girmememizi isterim. Kardeşimin iyi olmasını isterim./ Milli piyango sayılarını gösterir misiniz? Sevgilim beni sevecek mi?/ Mutlu ailem olması. Bizi koru./ Ondan kötü rüya görmemeyi isterdim. Aç kalmamak isterdim. Bütün dileklerimi isterdim./ Babama para gelmesini/ Kardeşim olmasını isterdim./ Peygamberim beni sevdiniz mi? Beni akıllı buldunuz mu peygamberim?/ Ben sihir yapabilir miyim? İnsanların geleceğini biliyor musun? Onu çok sevdiğimi söylemek isterdim./ Dünyada felaket olmamasını. Dilediğim mesleğin olması./ İyi biri olmayı. Ormanların yanmaması./ Kardeşimin iyileşmesini isterim, babam ve annemi üzmemi istemiyorum./ Dünya'ya merhametli insanlar olması için dua etmesini isterdim./ Onları rüyamda görmek istiyorum. Onların kızı olmak istiyorum./ Seni o kadar özledim ki keşke seni görmüş olsaydım derdim. Ailemi nasıl buldun?/ Büyüyünce çok namaz kılmak. Her gün temiz olmak. Büyüyünce kreş öğretmeni olmak.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Genel olarak 6–11 yaşları arasındaki çocukların Allah ve Peygamberlerinden ne gibi istek ve beklentilerinin olduğunu belirlemeye yönelik yapılan bu çalışmadan konularla ilgili bazı sonuçlar elde edilmiştir.

Anketten elde edilen sonuçlara göre Allah'ın görünmez olduğunu söyleyen 11 yaşındaki öğrencilerin oranı (% 60,46), 7 yaşındaki öğrencilerin oranından (% 53,19) daha fazladır. Bu da yaşla birlikte soyut düşünme biçiminin arttığını gösterir. Tablo 11'den elde edilen bu sonuç Öcal'ın 9 yaş ve sonrasındaki çocukların artık soyut bir şekilde düşünerek Allah tasavvurlarını buna göre yaptıklarıyla ilgili tespitleriyle uyusmaktadır¹. Çocukların büyük bir çoğunluğunda Allah'ın görünmez olduğu inancı vardır. Farklı bir yaş grubu üzerinde çalışılmış olmasına rağmen Konuk'un araştırmasının sonucunda da çocukların Allah'ın görülemeyeceği inancına sahip olduklarının ortaya çıkmış olması ilgi çekicidir². Üzerinde çalışılan çocuklardan en fazla 7 yaş grubunda olanlar Allah'ın gökyüzünde olduğunu belirtmişlerdir. Allah'ı bilinen bir mekânda tasavvur etme ya da somut bir mekânda tasavvur etmenin yaşla birlikte azaldığı görülmektedir. Konu edilen yaş grubunda yer alan çocuklarda Allah'ın çok güçlü bir insan gibi olduğu düşüncesine az bir oranda da olsa rastlanmakla birlikte genel olarak onların Allah hakkında hemen hemen soyut bir düşünce basamağına geçtikleri tespit edilmiştir.

¹ Öcal, Mustafa, "Okulöncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma" *U.Ü.İ.F.D.*, c. 13, sy. 2, Bursa, 2004, ss. 59–79, s. 73.

² Konuk, Yurdağül, *Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, TDV Yayınları, Ankara, 1994, s. 73.

Çocukların “Allah” ile ilişkilerinin ne yönde olduğunu çok genel olarak da olsa anlaşılabilmesi için “Allah çocuklara nasıl davranır?” sorusu sorulmuştur. Soruya verilen cevaplarda çocukların Allah’ın kendilerini sevdiği ve onları hoş gördüğü inancında oldukları gözlenmiştir. Çocukların kendilerinin Allah’ı sevmeye durumlarına bakıldığında “sevmiyorum” cevabını veren hiçbir çocuğun olmadığı görülmektedir. Çocukların neredeyse tamamı Allah’ı çok sevdiklerini belirtmişlerdir. Bu da çocukların zihninde olumlu bir “Tanrı” inancı olduğunu göstermektedir. Onlar insanların bu dünyada en çok Allah’ı sevdiği inancını paylaşmaktadırlar.

Zihinlerde olumlu bir yeri olan “Allah’a” çocukların yaklaşmaya çalışıp çalışmadıkları “dua” kavramıyla anlaşılmaya çalışılmıştır. “Dua” aynı zamanda çalışmanın başlığı olan istek ve beklentileri belirleme yolu olarak da seçilmiştir. Çocuklar duaya yabancı değildirler. Dua etme oranları çok yüksektir (Bkz. Tablo 14). Onlar (% 0,5’lik bir oran hariç) dualarının Allah tarafından duyulduğuna inanmakta ve bu inançla dua etmektedirler (Bkz. Tablo 19). Karacoşkun’un araştırma sonuçlarına göre de Allah dua edenleri görmekte ve duymaktadır³. İki araştırma farklı yaş grupları üzerinde yapılmış olsa da birbirini destekler nitelikte sonuçlar ortaya çıkması çocukların Allah’ın onları görüp duyduğuna inanarak hayatlarına devam ettiklerini göstermektedir.

Okuma-yazma bilme ve ilkokul mezunu olma durumları temel alınırsa annelerin eğitim seviyeleri babaların eğitim seviyelerine göre düşüktür. Lise ve üniversite mezunu olma konusunda da babalar sayı bakımından annelere göre daha üstün durumdadırlar. Orta okul mezunu olma konusunda da hemen hemen her iki grup eşit gibi görünse de burada da annelerin çok az bir üstünlüğü görülmektedir. Buna ilaveten çocuklar dua etmeyi en çok (% 56,9) annelerinden öğrenmektedirler (Bkz. Tablo 17). Bu da annenin çocuğun eğitimi-öğretimi üzerindeki önemini gösteren önemli bir örnektir. Ankete katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun annesinin ev hanımı olması ve bu annelerin özellikle okul öncesi dönemde çocuklarla daha fazla zaman geçiriyor olmaları ihtimal dâhilindedir. Çocukların sadece % 10,7’lik bir kısmı dua etmeyi babalarından öğrendiklerini belirtmiştir. Bu da babaların çocukların bu konudaki eğitimlerinde epey geride kaldıklarını göstermektedir.

³ Karacoşkun, M. Doğan, “Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Dua”, *C.Ü.İ.F.D.*, c. IX/1, Sivas, Haziran 2005, ss. 101-124, s. 123.

Çocukların dua etmeyi en çok tercih ettikleri zaman dilimleri akşam yatma ve sabah kalkma saatleridir (% 34,7). Bunda çocukların kendileriyle bu saatlerde baş başa kalmalarının ve genelde ailede ya da çevrede böyle bir telkinle sık olarak karşılaşmış olmalarının etkisi olabilmektedir. Karacoşkun'un okul öncesi çocuklar üzerinde yaptığı anket çalışmasında da çocukların 31,7'si en çok yatma zamanında dua ettiklerini söylemişlerdir⁴. Çocukların okul öncesi dönemden getirdikleri bu alışkanlıklarını çok aksi yönde ve belirgin bir telkinle karşılaşmadıkları sürece devam ettirdikleri söylenebilir. Yatma ve kalkma zamanlarında dua etmeyi en fazla tercih edenler 10 yaş grubu çocukları olmuştur. 11 yaş grubu çocukları "aklıma geldiği her zaman dua ederim" cevabını en fazla sayıda veren grup olmuştur (Bkz. Tablo 16). Bu da dua etme için belli bir zamanı beklemek gerekmediği düşüncesine çocukların yaşla birlikte ulaştıklarını göstermektedir. Aynı zamanda Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi'nde görülen her yer ve zamanda ibadet ya da dua edilebilir konusunun işlenmesinin de önemli bir etkisi vardır.

Dua etmek için en çok tercih edilen zaman dilimi yatma ve kalkma vakitleri olurken hastalık zamanları da çocukların en çok dua ettikleri durum olmuştur. Onu da sınav zamanları takip etmiştir. Yani çocuklar duaya daha çok sıkıntı anlarında yönelmektedirler. Hastalık gibi insana sıkıntı veren, sınav gibi heyecan oluşturan ya da endişe veren durumlar çocukları diğer durumlardan daha fazla etkilemektedir. Bununla birlikte her ne şekilde olursa olsun Mailhiot'un araştırmasında ortaya koyduğu gibi çocuklar kendi kelimeleriyle dua ettiklerinde sanki çok yakınlarındaki, tanıdıkları birisiyle konuşmaktadırlar ve onlar bu durumda çok samimidirler⁵.

Çocuğun ruhsal hayatını etkileyen başlıca faktörlerden olan anne-baba durumları çocuğun dış dünyayla ve iç dünyasıyla iletişimini de etkilemektedir. Anne-baba-çocuk üçgeni parçalanmadan kurulmuş ise bu üçgenin parçalanmış olduğu durumlara göre çocuk sağlığı bakımından bir üstünlük durumu söz konusu olacaktır. Çocukların anne ya da baba meslekleri onların ekonomik koşullarını önemli ölçüde etkilemektedir. Anne-babanın eğitim durumu gibi gelir seviyesi de çocuğun yetişme

⁴ Karacoşkun, a.g.m., s.123.

⁵ Bkz. Selçuk, Mualla, "Çocuk Eğitiminde Dinî Motifler (Okul Öncesi Çağ)", *Din Öğretimi Dergisi*, MEB Yayınları, Şubat 1991, Ankara, ss. 32-52, s. 42.

koşullarını belirleyen faktörlerdendir. Gelir seviyesiyle doğru orantılı olarak başta öğrenim koşulları olmak üzere çocuk için pek çok maddi şart da düzelebilmektedir. Bununla birlikte dua ettikleri zaman çocuklar maddiyata dayanan şeylerden çok (% 82,2) sağlık ve mutluluk dilemektedirler. Onlar, ailelerinin iyi durumda ve yanlarında olması, cennete gitmek gibi isteklerine Allah'tan isteyecekleri ilk üç şey sıralamasında öncelik vermişlerdir. Çocukların bu isteklerinin maddî isteklerinin önüne geçmiş olması dikkat çekicidir. Hangi gelir seviyesinde ya da yaş grubunda olursa olsun çocukların bu öncelikli istekleri değişmemiştir (Bkz. Tablo 21). Bu sonuç da Selçuk'un daha önce de belirtilmiş olan okul çağıyla birlikte çocukların dualarının içeriğinin sevdiklerinin ve ülkelerinin iyiliğini vb. konuları ihtiva eden dualara dönüştüğü tespitiyle desteklenmektedir⁶. Bilgin yaşanan zamanda sık sık savaş görüntülerinin ekrana gelmesinin çocukların yukarıda dua konusu yapılan kavramlara olan ilgilerini artırdığını belirtmiştir⁷. Yine aileye olan düşkünlüğün de boşanma oranlarının artmasıyla bir bağlantısının olduğu söylenebilir.

Çocukların erken yaş dönemlerinde algıları daha çok şekilsel olmaktadır. Yaş ilerledikçe olaylarla ilgili algıları içeriğe doğru kaymakta ya da hem içerik hem de şekil ayrı ayrı algılayabilmektedirler. Yaşla birlikte dua da daha bilinçli hâle gelmiştir.

Allah'ın iyi insanların dualarını daha çok kabul ettiğini düşünerek dua ettiklerinde dualarının kabul olması için büyük bir çoğunlukla buna göre davranmaktadırlar. Çocuklar çevresindekilere iyi davranmak, yardım etmek, uslu durmak vb. davranışlarının dualarının gerçekleşmesine yardım edeceğine inanmaktadırlar.

Her şeye rağmen duaları gerçekleşmese bile ümitsizliğe düşmemekte ve dua etmeye devam etmektedirler. Dualarının gerçekleşmesi için özel bir şeyler yapan öğrenciler de genel olarak dua etmeye devam etmektedirler.

Peygamber kavramı hakkında çocuklar net ya da yeterli bilgilere sahip değildirler (Bkz. Tablo 31). Sağlam'ın yaptığı araştırmada çocukların % 78,7'lik bir

⁶ Selçuk, Mualla, *Çocuğun Gelişiminde Dini Motifler*, TDV Yayınları, Ankara, 1991, s. 102.

⁷ Bilgin, Beyza, "Çocuklarımızın Duyguları ve Duaları", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, İstanbul, 1995, ss. 69-78, s. 73-74

oranda sahih bir peygamber düşüncesine sahip oldukları sonucu ortaya çıkmıştır⁸. İki araştırma arasındaki farka Sağlam'ın sonuca kapalı uçlu bir soruyla, tez çalışmasını yürüten araştırmacınınınsa açık uçlu bir soruyla ulaşmaya çalışması neden olmuş olabilir. Çünkü hazır olanın işaretlenmesi kişinin kendi cümleleriyle bilgisini açıklamasından daha kolay olmaktadır ve daha tesadüfî sonuçlara yol açabilmektedir.

Çocukların verdikleri cevaplarda Hz. Muhammed'in kişisel özelliklerinden yararlanarak genel bir peygamber anlayışına ulaştıkları görülmüştür. Onun haricinde eksik bilgilendirilmelerinden ya da hiç bilgilendirilmemelerinden kaynaklanan onun yaratıcı ya da melek olduğuyla ilgili yanılgılarının da olduğu görülmektedir.

Çocuklardan peygamberlerinin isimleri yazmaları istendiğinde Hz. Muhammed cevabını verenler olmasına rağmen peygamberin ne olduğu hakkında verdikleri cevaplarla arasında tam bir ilişki görülemedi. Bu da çevrelerinden Hz. Muhammed ya da benzer isimler duymuş olmalarına rağmen onun neden insanlar için önemli olduğuna dair açıklayıcı bir bilgiyle karşılaşmamış olmalarından kaynaklanabilir. Çocuk bir şeyleri duya duya kendiliğinden, fark etmeden öğrenmiş ama ne olduğu hakkında bir fikre sahip olmamış olabilir. Bunun yanı sıra çocuklar çoğunlukla peygamberin diğer insanlardan farklı bir yönü olduğu inancına sahiptirler (Bkz. Tablo 34). Yani peygamber sıradan bir insan değildir. Ne için olduğu belki tam olarak kestirilemese de o diğer insanlardan farklıdır.

Peygamber çocuklarca sevilmektedir (Bkz. Tablo 35). Bunda bir şekilde peygamberin dinî ya da insanî özellikleri etkili olmaktadır. Yinelemek gerekirse çocukların peygamberin ne olduğu hakkında net bir bilgileri yoktur belki ama yinede onu sevilmesi gereken ya da kendilerinin sevdiği birisi olarak görmeleri dikkat çekicidir.

Çocuklar peygamberlerinin bazı dilekleri gerçekleştirip gerçekleştiremeyecekleri hakkında büyük oranda bir fikre sahip değildirler (Bkz. Tablo 37). Ama yine de küçümsenemeyecek bir oran peygamberlerin dilekleri gerçekleştirebileceklerine inanmaktadır (% 36,6). Bu da onların peygamberlerin farklı özelliklere sahip varlıklar olması inançlarından kaynaklanmaktadır.

---

⁸ Sağlam, İsmail, *Çocuk ve İbadet*, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 153.

Çocuklar peygamberin şahsıyla ya da dinî konularla ilgili bir merak ve beklenti içindedirler (Bkz. Tablo 38). Peygambere genelde onun hayatıyla ilgili şeyler sormak istemektedirler. Ona sevgilerini, hayranlıklarını belirten cümleler kurmaktadırlar. Bu konuda en fazla göze çarpan 10 ve 11 yaş gruplarıdır. Onlar peygamberle ve diğer dinî konularla ilgili daha çok merak içindedirler (Bkz. Tablo 39).

Peygamberin ne olduğu hakkında cevap vermeyen ya da veremeyen öğrencilerin de peygambere söyleyecek sözleri ya da merak ettikleri bir konu olmasına karşın her ikisinde de söyleyecek sözü olmayan öğrenciler de vardır (Bkz. Tablo 40). Cevapsız öğrencilerin büyük bir çoğunluğu (% 70,21) 7 yaş grubunda olmasına rağmen diğer yaş gruplarında da cevapsız öğrencilere rastlanmaktadır.

HİPOTEZLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Öğrencilerin Allah ve onunla ilgili konular hakkındaki bilgilerini daha çok aile içindeki bireylerden edindikleri ve burada da ağırlığın annede olduğu görülmüştür. Bu konuyla ilgili hipotez doğrulanmıştır.
2. Çocukların Allah'ı sevdiklerini söyledikleri cevaplarından hareketle Allah ile ilişkilerinin olumlu yönde olduğuna dair hipotez doğrulanmıştır. Bununla birlikte ankete katılan çocukların gelir seviyesi fark etmeksizin Allah'ı sevdiklerini belirtmeleri hipotezin ikinci kısmının doğrulanamamasına neden olmuştur.
3. Çocukların Allah'tan beklentileri hangi yaş grubunda olursa olsun ağırlıklı olarak sağlık ve mutluluk gibi manevî konularda olmaktadır. Bu nedenle bu yaş çocuklarının Allah'tan beklentilerinin daha çok maddî yönde olduğunu belirten hipotez doğrulanamamıştır.
4. Çocuklar dua ettiklerinde Allah'ın kendilerini duyduğunu düşünmektedirler. Bu da konuyla ilgili hipotezi doğrulamaktadır.
5. Çocuklar peygamber kavramıyla ilgili az çok bir şeyler söyleyebilmektedirler. Ancak bunlar genelde fazla derinliği olmayan yüzeysel bilgiler olmaktadır. Bu da çocukların peygamberle ilgili yeterli seviyede bir bilgiye sahip olmadıklarını belirten hipotezi doğrulamaktadır.

6. Çocuklar peygamberlerini sevmektedirler. Bu nedenle çocukların peygamberleriyle ilişkilerinin olumlu yönde olduğuna dair hipotez doğrulanmıştır.
7. Çocukların peygamberden beklentilerinin daha çok onu tanıma yönünde olduğu görüldüğünden bu konuyla ilgili hipotez doğrulanmıştır.

ÖNERİLER

- 6–11 yaş grubu içindeki çocuklar “Allah’ı seviyor musun?” sorusuna “Evet” cevabını vermişlerdir. Aynı zamanda Allah’ın da kendilerini sevdiğini düşünmektedirler. Bu durum çocuklara Allah inancının sağlıklı bir şekilde aşılabilmesi için büyük bir fırsat sunmaktadır. Bu durumdan gerek okullarda gerekse aile içerisinde mümkün mertebede yararlanılmalıdır.
- Allah sevgisindeki duygusal boyut ilk yaşlarda henüz zihinsel boyutlarla desteklenememiş olduğundan zamanla bu duygusal alanın başka faktörlerle dolup Allah sevgisinin yerinin daralmasına müsaade edilmemelidir. Bu yüzden çocukta zihinsel faaliyetlerde kıpırdanmaların olduğu zamanlar göz ardı edilmeden bilinç boyutu duygu boyutuna eşlik ettirilmelidir. Ancak bunda zorlamalara gidilip sevgi boyutunun zarar görmesine izin verilmemelidir.
- Çocukların sorularla açığa vurdukları merakları doğru kaynaklar tarafından ele alınıp doğru yöntemlerle doyurulabilmelidir. Çocukların soruları onların hangi düşünceye eğilimli oldukları hakkında ipuçları verecektir. Yaşa göre verilen cevaplarla çocuğun zaman içerisinde parça parça sağlıklı bir Allah ve din anlayışına sahip olmasına zemin hazırlanabilir. Daha önce de vurgulandığı gibi zorla değil kendiliğinden ortaya çıkan bu merak, ihtiyaç duyulduğu kadar karşılanmalıdır. Bunda da bilinçli ve eğitilmiş bir aile önemli yer tutar.
- Aile içerisinde çocuğun pek çok konudaki eğitiminde olduğu gibi dinî konulardaki eğitiminde de en büyük pay anneye düşmektedir. Bu da annelerin eğitilmiş olması gerektiğini gözler önüne sermektedir. Ancak üzerinde durulması gereken bir nokta da şudur ki baba çocuğun dinsel konularda birtakım yargılar edinmesi konusunda annenin bir hayli gerisinde kalmıştır. Babanın büyük bir

çoğunlukla çocuğun gözünde gücün sembolü olduğu düşünülürse onun bu konularda geri plânda kalması doğru değildir. Anne ve babalara yönelik eğitici ve herkesin ulaşabileceği kaynaklar sunulmalı ve aileler bu konularda teşvik edilmelidir. Aynı zamanda çocuğun eğitimiyle anne ve baba bir bütün olarak ilgilenmelidir.

- Çocuğun okul ortamına girene kadarki yaşantısında edineceği din eğitimi için ailelerin bilinçli olması gerekmektedir. Çocuğun okula gitmesi ve 4. sınıftan itibaren Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi'ni almaya başlamasıyla edindiği bilgiler aile ortamında desteklendiği ve geliştirildiği takdirde çocuklarda olumlu gelişmeler olacaktır.
- Her aile aynı düzeyde eğitim ya da din konusunda ilgi ve bilgiye sahip olamayacağından kontrollü ve sağlıklı bir din eğitiminin çocuğa verilebilmesi açısından okullar büyük bir önem taşımaktadır. Ancak Türkiye şartları göz önüne alındığında çocuğun din eğitim ve öğretimi ile tanışması oldukça geç bir döneme rastlamaktadır. Çocuklara sağlıklı bir din eğitimi yaptırabilmek için "Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersleri" ilköğretimin 1. sınıfından itibaren alanında eğitim görmüş öğretmenler yoluyla yapılmalıdır.
- Çocuklara dua etmek istediklerinde yapabilecekleri şeyler kısıtlamaya gidilmeden sunulmalıdır. Yine dua niteliğinde okuyabilecekleri Arapça ya da Türkçe metinler, sureler çocuklara sırayla, bıktırmadan ve zorlamadan verilmelidir. Aksi takdirde çocuk kendiliğinden bir şeyler yapmaya çalışabilir. Bunun neticesinde de daha sonradan düzeltilmesi zaman alan ya da düzeltilemeyen yanlış ve eksik bilgiler edinebilirler.
- Çocuklar için görüntülü, sesli, basılı ve her türlü kitle iletişim araçları, alanında uzman kişilerin oluşturduğu çocukların seviyesine uygun, temel dinî bilgiler içeren çeşitli programlar hazırlanmalıdır.
- Çocuklar peygamberin ne olduğunu çok gerçekçi bir şekilde tanımlayamamaları da onunla ilgili olumlu şeyler düşünmektedirler. Peygamberler hakkındaki bilgiler çocuklara onların hikâye, masal gibi anlatılardan hoşlandığı

gerçeğinden yola çıkılarak mümkün olduğunca ilgi çekici hâle getirilerek ve yalın bir biçimde verilmelidir.

- Hz. Peygamberin çocuklarla ve ailesi ile ilişkisi üzerinde durularak şahsı ve yaşantısıyla ilgili bilgiler verilmelidir. Yaş farkları göz önünde bulundurulmalıdır. Çocuklar için önem taşıyan iyilik, yardımsever ve şefkat sahibi olmak da temel unsurlar olarak kullanılabilir.
- Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi'nde öğrendikleri Hz. Muhammed ile ilgili çocuk sevgisine dayalı bilgiler, dürüstlüğü, yardımseverliği kısaca insanlığı ailede de destek bulursa çocuğun kalbinde yer edinebilmektedir. Sevgi ve ilgi görmek bütün çocukların ihtiyaçlarındandır. Yaşadıkları zamanda gördükleri karmaşa onları peygamberleri Hz. Muhammed'in zamanına özenmeye sevk etmekte ve çocuklar büyük bir çoğunlukla böyle mükemmel bir insanın, kendilerine ait olan bir peygamberin varlığını yanlarında aramaktadırlar. Onlara Hz. Peygamberin bedeniyle yanlarında olmasa bile -anlayabilecekleri bir şekilde- manevi olarak iyi insanların yanında olacağı anlayışı (en azından içinde buldukları yaş grubu içinde) verilebilir.
- Peygamber yaşamış, diğer insanlara da yaşantısıyla örnek oluşturmuş bir insandır. Hz. Muhammed ya da diğer peygamberler insanlardan kopuk tek işi doğaüstü olaylar sergilemek olan kişiler durumuna düşürülmeden ya da gerçek hayattan koparılmadan hayat öyküleri çocuklara sunulabilir. Bunlar aracılığıyla çocuklar güzel şeylere özendirilebilir. Yine aynı yöntemle kötü şeylerden kaçınmaları sağlanabilir. Yaşanılan zaman içerisinde de doğru, dürüst, güvenilir bir insan olunabileceği, bunun bu şekilde olmak isteyen bir insan için çok zor bir şey olmadığı belirtilmelidir. Yani bu kavramların Hz. Muhammed'le sınırlı kalmadığı öğretilmelidir. Böyle olmak isteyenlere Allah'ın yardım edeceğinin altı çizilmelidir.
- Allah'tan beklentiler günlük olaylarla ilgili olmakla birlikte sağlıklı, zengin, başarılı olmak ve aileyle birlikte mutlu bir hayat sürmek gibi başlıklar altında toplanabilir. Çocuklara yaşlarına uygun olarak isteklerinin gerçekleşmesi için yapabilecekleri şeyler anlatılmalıdır.

- Peygambere söylemek ve sormak istedikleri şeyler daha çok O'nun hayatıyla ve "cennet, melek, ahiret, sevap, günah vb." kavramlarla ilgili olduğundan çocuğun muhatap olduğu ya da olabileceği kişiler bu konularda bilgili olmalı ve bunları çocuklara aktarabilmelidirler.

KAYNAKLAR

- Akdeniz, Sabri, *Toplumumuz ve Eğitimimiz*, yay.y., İstanbul, 1982
- ....., “Çocuklarımızı Dine Başlatma”, *Din Öğretimi Dergisi*, MEB Yayınları, sy. 33, Ankara, Mart 1992, ss. 35–40
- Allport, Gordon W., *Birey ve Dini*, çev. Bilal Samur, Elis Yayınları, Ankara, 2004.
- Altaş, Nurullah, “Öğrenci Velilerinin İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Derslerine Karşı Tutum Düzeylerinin Dinî Tutum Düzeyleriyle İlişkisi”, *Ön Araştırma*, ss. 1–23, www.dinegitimi.net, 05.06.2006
- Argyle, Michael- Beit-Hallahmi, Benjamin, “Age and Religion”, *The Social Psychology of Religion*, London and Boston, 1975, ss. 58–70
- Armaner, Neda, *Din Psikolojisine Giriş I*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1980.
- ....., *İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1967.
- Atkinson, Rita L.-Atkinson, Richard C.- Hilgard, Ernest R., *Psikolojiye Giriş I*, çev. Kemal Atakay, Mustafa Atakay, Aysun Yavuz, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1995.
- Ay, Mehmet Emin, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2005.
- Ayhan, Halis, *Eğitim Bilimine Giriş*, Şule Yayınları, İstanbul, 1997.
- Ayhan, Halis v.dğr., *Din ve Ahlak Eğitim Öğretimine Yeni Yaklaşımlar*, DEM Yayınları, İstanbul, 2004.
- Başaran, İbrahim E., *Eğitime Giriş*, yay.y., Ankara, Mayıs 1978.
- Bayraktar, Faruk, “Ailenin Eğitim Görevi”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, İstanbul, ss. 117–142, 1995.
- Bilgili, F. Menderes, *Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılaşılan Güçlükler*, Beyan Yayınları, İstanbul, Şubat 2005.
- Bilgin, Beyza-Selçuk, Mualla, *Din Öğretimi*, Akid Yayıncılık, Ankara, 1991.
- Bilgin, Beyza, “Çocuğun Manevî Eğitimi”, *Din Öğretimi Dergisi*, MEG ve SB Yayınları, Mart 1986, sy. 6, Ankara, ss. 29–37

- ....., “Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Din Duygusu”, *Din Öğretimi Dergisi*, MEG ve SB Yayınları, sy. 7, Ankara, Haziran 1986, ss. 12–18
- ....., “Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Dinî Kavramlar”, *Din Öğretimi Dergisi*, MEG ve SB Yayınları, sy. 8–9, Ankara, Aralık 1986, sy. 21–29
- ....., “Çocuklarımızın Duyguları ve Duaları”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, İstanbul, 1995, ss. 69–78
- Bovet, Pierre, *Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi*, çev. Selâhattin Odabaş, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1958.
- Buhari, Ebu Abdillah Muhammed İbn İsmail, *Sahih-i Buhari ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Neşriyat, c. 12, İstanbul, 1988.
- Canan, İbrahim, *Resulullah’a Göre Aile ve Okulda Çocuk Terbiyesi*, 4. bs., Yeni Asya Yayınları, İstanbul, ts.
- Carrel, Alexis-Şeriatî Ali, *Dua*, çev. Ali Erçetin, Birleşik Yayıncılık, 2. bs., İstanbul, 1999.
- Clark, Walter Houston, “Çocukluk Dönemi Dini”, çev. Neda Armaner, *A.Ü.İ.F.D.*, c. XXIV, Ankara, 1981, ss. 175–185
- ....., “Çocuklukta Din”, çev. Adil Çiftçi, Murat Yıldız, *D.E.Ü.İ.F.D.*, sy. 10, İzmir, 1998, ss. 183–205
- Dalat, Ziya, *Çocuk ve Genç Ruh: 1-20 Yaş Psikolojisi*, 2. bs., Yeni Matbaa, Ankara, 1955.
- Elias, John L., “Ronald Goldman: Dinî Gelişim Psikoloğu”, çev. Ali Rıza Aydın, *Birey ve Din: Din Psikolojisinde Yeni Arayışlar*, der. Ali Rıza Aydın, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 85–100
- Erden, Münire-Fidan, Nurettin, *Eğitime Giriş*, Meteksan Matbaacılık, Ankara, 1993.
- Erdil, Kemalettin, *Aile Okulu*, TDV Yayınları, Ankara, 1991.
- Fersahoğlu, Yaşar, *Din Eğitim ve Öğretiminde Duygu Eğitimi-Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1991.
- Fidan, Hafsa, “Çocuğun Ailede Dinî Eğitimi”, *Diyanet Aylık Dergisi*, Şubat 2004, s.7., www.diyaret.gov.tr/turkish/sureliyayinoku, 14.08.2005
- Gander, Mary, J-Gardiner, Harry W., *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, çev. Ali Dönmez, Bekir Onur, yay. haz. Bekir Onur, 4. bs., İmge Kitabevi Yayınları, y.y., 2001.
- Guittard, Louis, “Gençlerde Dinî Gelişim”, çev. Ömer Özyılmaz, *U.Ü.İ.F.D.*, c. II, sy. II, Yıl II, Bursa, 1987, ss. 229–232
- Holm, Nils G., *Din Psikolojisine Giriş*, çev. Abdülkerim Bahadır, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.

- Hood, Ralph W., v.dğr., “Dinî Gelişim Kuramları”, çev. M. Doğan Karadoğan, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Aralık 2004, c. IV, sy. IV, ss. 205–221, www.dinbilimleri.com. 27.04.2006
- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV Yayınları, Ankara, 1998.
- Jacquin, Guy, *Çocuk Psikolojisinin Ana Çizgileri*, çev. Mehmet Toprak, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969.
- Jersild, Arthur, *Çocuk Psikolojisi*, Çev. Gülseren Günce, A.Ü.E.F. Yayınları, Ankara, 1979.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *Yeni İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*, 10.bs., Evrim Yayınevi, y.y., ts.
- Karacoşkun, M. Doğan, “Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Dua”, *C.Ü.İ.F.D.*, c.IX/1, Sivas, Haziran 2005, ss. 101–124
- Koç, Bozkurt, “Gelişim Dönemleri ve Dinî Hayat”, *Tabula rasa-Felsefe&Teoloji Dergisi*, sy. 5, Yıl 2, Mayıs-Ağustos, Isparta, 2002, ss. 151- 165
- Konuk, Yurdagül, *Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, TDV Yayınları, Ankara, 1994.
- Köylü, Mustafa, “Farklı Din ve Kültürlere Mensup Çocukların Dinî İnanç ve Tanrı Tasavvurları”, *EKEV Akademi Dergisi*, sy.19, Yıl 8, Erzurum, Bahar 2004, ss. 17–30
- Küçük, Hasan, “Din Öğretim ve Eğitiminde Felsefî ve Fenomenolojik Problemler”, *Din Öğretimi Dergisi*, MEG ve SB Yayınları, sy. 14, Ankara, Mart 1988, ss. 31–34
- Öcal, Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, TDV Yayınları, Ankara, 1991.
- ....., “Okul Öncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma”, *U.Ü.İ.F.D.*, c. XIII, sy. II, Bursa, 2004, ss. 59–79
- Öner, Bekir, “Eğitimde Arkadaş Faktörü”, *Din Öğretimi Dergisi*, MEB Yayınları, sy. 22, Ankara, Mart 1990, ss. 12–15
- Özbaydar, Belma, *Din Ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, Baha Matbaası, İstanbul, 1970.
- Özdemir, Şuayip, “Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sy. 9., İstanbul, 2002, ss. 113–131
- Paloutzian, Raymond F., *Invitation To The Psychology Of Religion*, A. Simon, Schuster Company, Massachusetts-United States Of America, 1996.
- Pazarlı, Osman, *Din Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968.
- Peker, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2003.

- Ratcliff, Donald, “Çocukların Dinî Kavramları Anlama Şekli”, çev. Ali Rıza Aydın, *Birey Ve Din: Din Psikolojisinde Yeni Arayışlar*, der. Ali Rıza Aydın, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 101–116
- Sağlam, İsmail, *Çocuk Ve İbadet*, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003.
- ....., “Çocuklara İbadet Eğitiminde İlkeler”, *Eğitim Yazıları (Eğitim Araştırmaları Dergisi)*, sy. 8, Yıl 4, Kasım 2003, ss. 29–55
- Said, Cevdet, *Bireysel Ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998.
- Selçuk, Mualla, *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*, TDV Yayınları, Ankara, 1991.
- ....., “Çocuk Eğitiminde Dinî Motifler”, *Din Öğretimi Dergisi*, MEB Yayınları, Ankara, Şubat 1991, ss. 32–52
- Smith, J. J., “Çocukta Dinsel Gelişim”, çev. İbrahim N. Özgür, *Çocuk Psikolojisi: Çocuk Gelişimi ve Modern Eğitim*, İbrahim Özgür Yayınları, İstanbul, 1979, ss. 215–226
- Şentürk, Habil, “Çocukta Dini İlginin Uyanışı ve Gelişmesi Açısından Çevre Faktörü”, *Din Öğretimi Dergisi*, sy. 15, Ankara, 1988, ss.55–61
- Tavukçuoğlu, Mustafa, “Okulöncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi”, *S.Ü.İ.F.D.*, sy. 14, Konya, Güz 2002, ss. 51–63
- Ünal, Cavit, *Eğitim Psikolojisi*, A.Ü.D.T.C.F. Yayınları, Ankara, 1983.
- Vergote, Antonie, “Çocuklukta Din”, çev. Erdoğan Fırat, A.Ü.İ.F.D., c. XXII, 1978, ss. 315–329
- Vienello, Renzo-Tamminen, Kalevi-Ratcliff, Donald., “Çocukların Dini Kavramları”, çev. İlhan Yıldız, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sy. 7, İstanbul, 2000, ss. 403–444
- www.incilturk.com/MAKALELER/nasil_dua_edecegiz.htm+dua&hl=tr&lr=lang_tr, 31.08.2005
- Yapıcı, Asım, “Allah ve Kutsal Kavramlarının Çağrıştırdıkları Anlamalara Sosyo-Psikolojik Bir Bakış: Çukurova Üniversitesi Örneği”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, c. II, sy. 7–8, Temmuz/ Ekim 2004, ss. 169–206
- Yavuz, Kerim, “Dinî İnancın Gelişmesinde Nativizm ve Tecrübecilik Problemi”, E.A.Ü.İ.F.D., sy. 7, Erzurum, 1986, ss. 129–140
- ....., *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi (7-12 Yaş)*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 1987.
- Yavuzer, Haluk, *Eğitim ve Gelişim Özellikleriyle Okul Çağı Çocuğu*, Remzi Kitabevi, 7. bs., İstanbul, Eylül 2001.
- ....., *Çocuk Psikolojisi*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1984.

- Yıldırım, Bilal, “Çocuğun Şahsiyet Gelişiminde Ailenin Yeri ve Önemi Üzerine Bir İnceleme”, *F.Ü.İ.F.D.*, sy. 2, Elazığ, 1997, ss. 119–136
- Yıldırım, Ergün, *Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi*, Bilge Yayınları, İstanbul, Şubat 1999.
- Yılmaz, Hüseyin, *Din Eğitimi Ve Sosyal Barış*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.
- Yörükoğlu, Atalay, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayın-Dağıtım, İstanbul, Temmuz 1991.

EKLER

EK 1: Resmî Yazışma Örnekleri

U.Ü. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Danışmanlığında Yüksek Lisans Tezi yapmakta olan Şeyma Şafak “6-11 yaş arası Çocukların Allah ve Peygamberden Beklentileri” konulu tezine materyal oluşturmak amacıyla;

- 1) Bursa Merkez İlköğretim Okullarında
  - 2) Gemlik İlçe Merkezindeki İlköğretim Okullarında
  - 3) İstanbul Kadıköy İlçesi İlköğretim Okullarında
- ekte örneği sunulan anketi uygulaması gerekmektedir.

Durumun Başkanlığınız kanalıyla Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne iletilmesi için gereğini arz ederim.

28.03.2005

Yard. Doç. Dr. Mustafa ÖCAL

Danışman Öğretim Üyesi

EKİ: 1 (Bir) adet Anket örneği.

ANKET UYGULANMASI DÜŞÜNÜLEN İLKÖĞRETİM OKULLARI:

- Bursa:
- 1) Atatürk İlköğretim Okulu,
  - 2) Kükürtlü Ticaret ve Sanayi İlköğretim Okulu
  - 3) Emirbuhari İlköğretim Okulu,
  - 4) Ahmet Uyar İlköğretim Okulu,
  - 5) İnönü İlköğretim Okulu,
  - 6) Hamitler Adnan Türkay İlköğretim Okulu,
  - 7) Samanlı Latif Dörtçelik İlköğretim Okulu.

İstanbul/Kadıköy İlçesi:

- 1) Bostancı Leman Kaya İlköğretim Okulu,
- 2) Kalamış İlköğretim Okulu,
- 3) Münevver Şefik Fergar İlköğretim Okulu,
- 4) 29 Ekim İlköğretim Okulu,
- 5) Kayışdağı Arif Paşa İlköğretim Okulu,
- 6) Celal Yardımcı İlköğretim Okulu.

Bursa Gemlik İlçesi:

- 1) Cumhuriyet İlköğretim Okulu,
- 2) Hamidiye İlköğretim Okulu,
- 3) Şükrü Şenol İlköğretim Okulu,
- 4) Namık Kemal İlköğretim Okulu,
- 5) Lale-Kemal Kılıç İlköğretim Okulu,
- 6) 11 Eylül İlköğretim Okulu,
- 7) Şehit Ethem Yaşar İlköğretim Okulu.

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı : B.30.2.ULU.0.E1.00.00.350/ 1542

Konu : Anket.

BURSA

12 MAYIS 2005

Sayın Şeyma ŞAFAK

Anket uygulama talebinizin uygun görüldüğüne dair Bursa Valiliği İl Millî Eğitim
Müdürlüğünden gelen yazı ektedir.
Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Yrd.Doç.Dr.Sertaç SERDAR
Müdür a.
Müdür Yardımcısı

Eki : Yazı örneği.(1 adet)

T.C.
BURSA VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : B.08.4.MEM.4.16.00.07- 050/ 20778

26 NISAN 2005

Konu : Anket Uygulaması

VALİLİK MAKAMINA
BURSA

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Şeyma ŞAFAK'ın "6-11 yaş arası Çocukların Allah ve Peygamberden Beklentileri" konulu anketini ilimiz ilköğretim 1. kademe öğrencilerine uygulamak istediği Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nün 06/04/2005 tarih ve 1219 sayılı yazıları ile istenmektedir.

Söz konusu anket soruları ilimiz Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğünde kurulan komisyon tarafından incelenmiş olup, ekli listede isimleri belirtilen ilimiz ilköğretim okulu 1. kademe öğrencilerine uygulanması müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarımızca da uygun görüldüğü taktirde gereğini müsaadelerinize arz ederim

Resat K. İMBASAR
Milli Eğitim Müdürü V

OLUR

26.04/2005

Ali Rıza ÇALIŞIR
Vali a.
Vali Yardımcısı

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı : B.30.2.ULU.0.E1.00.00.350./1220
Konu : Anket için izin.

06 NISAN 2005

İSTANBUL VALİLİĞİ
İL MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitümüz Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Şeyma ŞAFAK'ın " 6-11 Yaş Arası Çocukların Allah ve Peygamberden Beklentileri" konulu tez çalışması için 1,2,3,4 ve 5. sınıf öğrencilerine aşağıdaki okullarda anket çalışması yapması gerekmektedir.

Bilgilerinizi ve konu hakkında cevabınızın Enstitümüze gönderilmesi hususunda gereğini arz ederim.

Prof. Dr. M. Tahir BAŞTAYMAZ
Müdür

İstanbul / Kadıköy İlçesi:

1. Bostancı Leman Kaya İlköğretim Okulu
2. Kalamış İlköğretim Okulu
3. Münevver Şefik Fergar İlköğretim Okulu
4. 29 Ekim İlköğretim Okulu
5. Kayışdağı Arif Paşa İlköğretim Okulu
6. Celal Yardımcı İlköğretim Okulu

İl Millî Eğitim Müd.ne
Vali a

13 NISAN 2005

EKİ : - Anket Örneği. (3 sayfa)

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

SAYI : B.08.4.MEM.4.34.00.18.580/1185
KONU : Anket (Şeyma ŞAFAK)

26..Mayıs 05

VALİLİK MAKAMINA

İLGİ: a) Millî Eğitim Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığının 18.03.2003 tarih ve 2430 sayılı emri.
b) Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğünün 06.04.2005 tarih ve B.30.02.MAR.F8.00.00/1220 sayılı yazısı.

 Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek Lisans programı öğrencisi Şeyma ŞAFAK'ın "6-11 Yaş Arası Çocukların Allah ve Peygamberden Beklentileri" konulu anket uygulaması yapmak isteği ile ilgili İLGİ yazı Müdürlüğümüzce incelenmiştir.

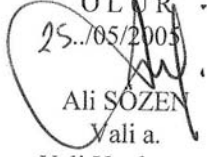
Adı geçenin yukarıda belirtilen konuda, eğitim-öğretimi aksatmamak koşulu ile ve okul müdürlerinin gözetim ve sorumluluğunda, anket yapılan kişilere ait kimlik bilgilerinin yazılmaması kaydıyla İLGİ (b) yazı ekinde hazırladığı 3 sayfa (32 soru) anket uygulamasını ilimiz Kadıköy İlçesi İlköğretim Okulları öğrencilerine yapılması Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamınızca da uygun görüldüğü takdirde olurlarınıza arz ederim.

Ömer BALIBEY
Millî Eğitim Müdürü

EKLER :

Ek-1. İLGİ(b) yazı ve ekleri

OLUR
25..05/2005

Ali ŞÖZEN
Vali a.
Vali Yardımcısı

EGİTİME
%100
DESTEK
4440632

NOT : Verilecek cevapta tarih, kayıt numarası, dosya numarası yazılması rica olunur.
Adres : İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü A.Blok Ankara cad. No:2 Cağaloğlu 2125261382
E-Mail : kultur34@meb.gov.tr **Web :** <http://istanbul.meb.gov.tr/bolumler/kultur>

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

SAYI : B.08.4.MEM.4.34.00.18.580/ 1191
KONU : Anket (Şeyma ŞAFAK)

27.../05/2005

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
(Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne)

İLGİ: a) Valilik Makamının 26.05.2005 tarih ve 580/1185 sayılı onayı.
b) Millî Eğitim Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığının 18.08.2003 gün ve 2430 sayılı emri.
c) Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nün 06.04.2005 tarih ve B.30.02.MAR.F8.00.00/1220 sayılı yazısı.

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Öğretmenliği Yüksek Lisans Programı öğrencisi Şeyma ŞAFAK "6-11 Yaş Arası Çocukların Allah ve Peygamberden Beklentileri" konulu anket uygulaması yapma isteği İLGİ (a) Valilik Oluru ile uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi, gereğinin İLGİ (a) Valilik Oluru doğrultusunda, İlçe Millî Eğitim Müdürlüklerinin bilgisinden sonra Okul Müdürlüklerine gerekli duyurunun anketçi tarafından yapılmasını, işlem bittikten sonra 2(iki) hafta içinde sonuçtan Müdürlüğümüz Kültür Bölümüne rapor halinde bilgi verilmesini arz ederim.

M. Harri BİLİCİ
Müdür a.
Şube Müdürü

EKLER :

Ek-1. İLGİ (a) Valilik Oluru
Ek-2. Anket (4 sayfa)

EGİTİME
%100
DESTEK
4440632

NOT : Verilecek cevapta tarih, kayıt numarası, dosya numarası yazılması rica olunur.
Adres : İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü A.Blok Ankara cad. No:2 Cağaloğlu 2125261382
E-Mail : kultur34@meb.gov.tr **Web** : <http://istanbul.meb.gov.tr/bolumler/kultur>

Ek 2: Anket Formu Örneği

Sevgili Öğrenciler;
Elinizdeki anket, “6-11 yaş arası çocukların Allah ve peygamberden beklentileri” konulu çalışmamız ile ilgilidir. Amacımız; sizin bu konudaki bilgi ve düşüncelerinizi bizzat sizden öğrenmektir. Bu sebeple, cevaplarınızın kendi bilgi ve fikirlerinizi yansıtması, doğru ve samimi olması bizim için çok önemli.

Bu bir sınav değildir. Dolayısıyla ankete isminizi yazmanıza gerek yok. Cevaplarınız bilgisayarda toplu olarak değerlendirileceği için kimsenin ne yazdığı bilinmeyecek ve yazdıklarınızdan öğretmenlerinizin veya başkalarının haberi olmayacaktır.

Cevap verirken size en uygun olan seçeneği (x) şeklinde işaretlemenizi, soruları dikkatle okumanızı ve cevapsız bırakmamanızı özellikle rica ediyoruz.

Zaman ayırıp anket sorularımızı cevapladığınız için teşekkür eder, derslerinizde başarılar dileriz.

Anketi Uygulayan Şeyma ŞAFAK Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi	Danışman Yrd. Doç. Dr. Mustafa Öcal Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
---	---

BİRİNCİ BÖLÜM

- Cinsiyetin nedir?**
a ( ) Kız   b ( ) Erkek
- Kaç yaşındasın?**
a ( ) 6   b ( ) 7   c ( ) 8   d ( ) 9   e ( ) 10   f ( ) 11 ve yukarısı
- Kaçıncı sınıftasın?**
a ( ) 1.   b ( ) 2.   c ( ) 3.   d ( ) 4.   e ( ) 5.
- Babanın mesleği nedir?**
a ( ) İşsiz   b ( ) Memur   c ( ) İşçi   d ( ) Emekli   e ( ) İş yeri sahibi
f ( ) Serbest çalışan (Dr, Avukat, Mühendis, Muhasebeci, vs. ....)   g ( ) Esnaf / Sanatkar
- Annenin mesleği nedir?**
a ( ) Ev hanımı   b ( ) Memur   c ( ) İşçi   d ( ) Emekli   e ( ) İş yeri sahibi
f ( ) Serbest çalışan (Dr, Avukat, Mühendis, Muhasebeci, vs. ....)   g ( ) Esnaf / Sanatkar
- Babanla ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi doğrudur?**
a ( ) Babam öz ve hayatta   b ( ) Babam öldü   c ( ) Babam üvey
d ( ) Babam öz ve hayatta ancak annemden ayrı yaşıyor
e ( ) Babam annemden ayrıldı, başkası ile evlendi
- Annenle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi doğrudur?**
a ( ) Annem öz ve hayatta   b ( ) Annem öldü   c ( ) Annem üvey
d ( ) Annem öz ve hayatta ancak babamdan ayrı yaşıyor
e ( ) Annem babamdan ayrıldı, başkası ile evlendi
- Babanın öğrenim durumu nedir?**
a ( ) Okuma yazma bilmiyor   b ( ) İlkokul mezunu   c ( ) Orta okul mezunu
d ( ) Lise mezunu   e ( ) Üniversite mezunu
- Annenin öğrenim durumu nedir?**
a ( ) Okuma yazma bilmiyor   b ( ) İlkokul mezunu   c ( ) Ortaokul mezunu
d ( ) Lise mezunu   e ( ) Üniversite mezunu
- Ailenin gelir seviyesi hangi basamaktadır?**
a ( ) Üst (1500 YTL üzerinde)   b ( ) Orta(650 YTL ile 1500 YTL arası)
c ( ) Düşük(650 YTL'den az geliri)

İKİNCİ BÖLÜM

11. Sence Allah nerededir?

- a ( ) O görünmez   b ( ) Gökyüzünde   c ( ) Kalbimizde
d ( ) Cennette   e ( ) Bilmiyorum

12. Sence Allah nasıldır?

- a ( ) O görünmez ki nasıl olduğunu bileyim.   b ( ) Allah çok güçlü bir insan gibidir.
c ( ) O'nun şekli yoktur.

13. Sence Allah çocuklara nasıl davranır?

- a ( ) Çok iyi davranır, sever ve onları korur.   b ( ) Yanlışlarımıza kızmaz, hoş karşılar.
c ( ) Yaramaz çocukları cezalandırır.
Bunları kimden öğrendin?.....

14. Sen Allah'ı seviyor musun?

- a ( ) Evet, çok seviyorum.   b ( ) Az seviyorum.   c ( ) Sevmiyorum.
Neden? (Cevabın hangisi ise, nedenini de yazar mısın?)
.....

15. Sen Allah'a dua ediyor musun?

- a ( ) Evet   b ( ) Bazen   c ( ) Hayır

16. En çok ne zaman dua ediyorsun?

- a ( ) Yemekten önce ve sonra   b ( ) Akşam yatarken ve sabah kalkarken
c ( ) Cami ya da türbelere gittiğimde   d ( ) Aklıma geldiği her zaman
e ( ) Başka?.....

17. Sana dua etmeyi kim öğretti?

- a ( ) Annem   b ( ) Babam   c ( ) Anneannem / babaannem   d ( ) Dedem   e ( ) Ağabeyim-ablam
f ( ) Radyo ve Televizyon   g ( ) Hiç kimseden öğretmedi. Dua etmeyi kendi kendime öğrendim.

18. Dua ettiğinde Allah'ın seni duyduğuna inanıyor musun?

- a ( ) Evet   b ( ) Bazen   c ( ) Hayır

19. Dua ettiğinde Allah'tan en çok ne istersin?

- a ( ) Yiyecek ve içecek şeyler isterim   b ( ) Oyuncak isterim   c ( ) Para isterim
d ( ) Babama araba isterim   e ( ) Ev isterim   f ( ) Sağlık ve mutluluk isterim
g ( ) Başka ne istiyorsan yazar mısın?.....

20. Allah'a en çok hangi durumda dua edersin?

- a ( ) Bir sınavım olduğunda
b ( ) Bir yakınım hastalandığında ya da ben hasta olduğumda
c ( ) Çok hoşuma giden bir şeyin alınmasını istediğimde
d ( ) Çok sevdiğim bir şeyden dolayı teşekkür etmek istediğimde
e ( ) Başka .....

21. Nasıl dua ettiğini yazar mısın?

.....

22. Allah'tan istediğin şeylerin gerçekleşmesi için özel bir şeyler yapıyor musun?

- a ( ) Evet   b ( ) Bazen   c ( ) Hayır
Cevabın "evet" ya da "bazen" ise, neler yaptığını yazar mısın?.....

- 23. Sence Allah hangi insanların isteklerini daha çok yerine getirir?**
a ( ) İyi insanların   b ( ) Kendisine inanan insanların   c ( ) Yalan söylemeyenlerin
d ( ) Annesini, babasını üzmeyenlerin   e ( ) Çalışkan olanların
- 24. Yaptığın dualardan bazılarının kabul olmadığını düşündüğün zaman ne yapıyorsun?**
a ( ) Yeterince dua edemediğimi düşünerek tekrar dua ederim.
b ( ) Hemen değilse de sonra kabul olacağını düşünerek beklerim.
c ( ) Yaramazlık yaptığımı düşünerek daha uslu davranmaya çalışırım.
d ( ) Bir daha dua etmem.
e ( ) Başka?.....
- 25. Allah'a isteklerinden oluşan bir mektup yazma veya bilgisayarla e-mail gönderme şansın olsaydı; isteyeceğin ilk üç şey ne olurdu?**
1.....
2.....
3.....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

- 26. Peygamber ne demektir biliyor musun? Ne iş yapar?**
.....
- 27. Peygamberinin adını yazar mısın?**
.....
- 28. Peygamberlerin diğer insanlardan farklı özellikleri var mıdır?**
a ( ) Evet   b ( ) Hayır   c ( ) Bilmiyorum
- 29. Sen Peygamberini seviyor musun?**
a ( ) Çok seviyorum   b ( ) Biraz seviyorum   c ( ) Sevmiyorum
Neden?.....
- 30. Sence bu dünyada insanlar en çok kimi severler?**
a ( ) Allah'ı   b ( ) Peygamberlerini   c ( ) Anne ve babalarını
Neden?.....
- 31. Peygamberler insanların dileklerini gerçekleştirebilirler mi?**
a ( ) Evet   b ( ) Hayır   c ( ) Fikrim yok
- 32. Eğer peygamberimiz şimdi yaşasa ve onunla konuşma imkânın olsaydı, O'na neler söylemek isterdin, 3 tanesini önem sırasına göre yazar mısın?**
1.....
2.....
3.....

ÖZGEÇMİŞ

1982 yılında Kayseri’de doğdum. 1999 senesinde Gemlik İmam Hatip Lisesi’nde orta öğrenimimi tamamladım. 1999 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenli Bölümü’nde lisans eğitimime başladım. 2003 yılında aynı fakülteden mezun oldum.

2003–2004 öğretim yılında Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı’nda yüksek lisans programına kaydoldum. 2004–2005 öğretim yılında Yrd. Doç. Dr. Mustafa Öcal danışmanlığında “6–11 Yaş Çocuklarının Allah ve Peygamberden İstek ve Beklentileri” isimli tez çalışmasına başladım.

Şeyma ŞAFAK